

31 GUSHT 2026

HEJZA

Arta Marku,
drejtoreshë e Qendrës Kombëtare të Librit dhe Leximit

**LIBRI – SHPIKJA MË E
PERSOSUR E NJERËZIMIT**

hejza.com

GJUHA ËSHTË TERRENI I POETIT

Në kohën kur nisa të botoja ishin poetët e viteve '80 ata që dominonin nga pikëpamja burokratike skenën. Ishte fakt që poetët pas '90 po hynin në skenë me një diferencë shumë të dukshme në të gjitha kuptimet. Te gjithë lexuesit e shijes së mirë po e vinin re këtë dhe nuk qe shumë e vështirë për poetët pas '90 që ta zinin me dinjitet vendin e tyre. Sigurisht, edhe sot e kësaj dite ka raste kur duan ta minimizojnë ose ta injorojnë vlerën edhe praninë e disa poetëve të

viteve '90. Por, ky nuk është problemi i poetëve, por i njerëzve mediokër që kujtojnë se letërsia bëhet me lista e jarani. Tek e fundit teksti është ai që mbetet dhe secili duhet të kujdeset bash për këtë e jo për lista konfirmimesh e çmimesh që kanë qenë e do jenë të ndikuara gjithmonë nga subjektivizmi i hartuesve të tyre. Për fat, në letërsi as nuk hyn dot me hatër dhe as nuk qëndron dot me hatër.

(Nga intervista botuar në HEJZA, 5 maj, 2023)

NË SHËNJESTËR

KUR INTELEKTUALËT HESHTIN

Intelektuali është ai që e merr përsipër rrezikun e mendimit. Dhe pikërisht këtë rrezik duket se e kemi humbur

Nga Avni HALIMI

Shoqëria shqiptare po kalon një nga ato periudha kur nuk mjafton të pyesësh se kush është në pushtet, kush është në opozitë, kush proteston e kush qeveris. Në këtë rast pyetja më e rëndë është: ku është mendja e kombit?

Pa dyshim, një shoqëri mund të ketë qeveri të këqija, opozita të dobëta, parti të dështuara, institucione të kapura e madje edhe kriza të thella politike. Këto janë sëmundje të rënda, por

jo domosdoshmërisht vdekjeprurëse. Ajo që bëhet vërtet alarmante është kur, në një moment të tillë, heshtin ata që duhet të flasin. Kur intelektual i ndihet i detyruar të japë një mendim. Kur akademia nuk e ndien nevojën të shpjegojë. Kur shkrimtari nuk e sheh të nevojshme të reagojë. Kur artisti hesht përtej estetikës së tij. Kur institucionet kombëtare mbyllen në zyrat e tyre pikërisht atëherë kur shoqëria ka nevojë për një fjalë të arsyeshme. Atëherë nuk kemi më vetëm krizë politike. Kemi krizë të mendjes publike.

KRIZA E MENDJES PUBLIKE

Shqipëria po proteston. Kosova prej kohësh jeton nën tensione të thella institucionale e politike. Shqiptarët në Maqedoninë e Veriut përballen me një realitet gjithnjë e më të ndërlikuar, ku interesat politike, identitare e institucionale nuk përputhen me nevojat e tyre reale. Shqiptarët e Luginës së Preshevës dhe ata në Malin e Zi vazhdojnë të përballen me problemet e tyre të njohura si pasojë e politikave hegjemoniste serbe. Në të gjitha këto hapësira ka pakënaqësi, pasiguri, përplasje, polarizim dhe një ndjenjë gjithnjë e më të fortë se diçka nuk është në rregull.

Por çfarë bëjnë intelektualët? Presin? Presin që të qartësohet kush do të fitojë? Presin që të bjerë njëra palë dhe të ngrihet tjetra? Presin që të mos prishin marrëdhëniet me pushtetin? Presin që të mos zemërojnë opozitën? Presin që të mos humbin ndonjë privilegj? Presin që historia ta shkruajë vetë verdiktin, ndërsa ata të dalin më pas për të na shpjeguar se, në të vërtetë, e kishin kuptuar gjithçka që më pare, prandaj kishin heshtur!

Ky është një nga fenomenet më të shëmtuara të orës shqiptare: intelektualët që duan të jenë gjithmonë të saktë, por asnjëherë të përgjegjshëm.

Intelektualiteti nuk është aftësia për të folur bukur pasi ngjarjet kanë përfunduar. Nuk është as prodhimi i pafund i deklaratave ceremoniale, kumtesave akademike, intervistave televizive

dhe fjalimeve nëpër konferenca. Intelektuali nuk është ai që ka gjithmonë një titull akademik pas emrit, një post institucional përpara emrit dhe një fotografi me pushtetarin në arkivin e telefonit.

Intelektuali është ai që e merr përsipër rrezikun e mendimit. Dhe pikërisht këtë rrezik duket se e kemi humbur. Kombi nuk ka nevojë për spektatorë të mençur. Është e habitshme se sa shumë institucione kombëtare kemi dhe sa pak zë kombëtar dëgjohet prej tyre. Kemi akademi, universitete, shoqata shkrimtarësh, shoqata artistësh, forume shkrimtarësh, shkencëtarësh, institucione kulturore, qendra studimore, organizata profesionale, figura me autoritet publik. Kemi njerëz me tituj, me libra, me çmime, me dekorata, me poste, me biografi të gjata dhe me një repertor të pafund fjalësh për kulturën, demokracinë, shtetin, identitetin dhe Evropën. Por, kur shoqëria përballlet me një krizë të vërtetë, papritur zbulojmë se të gjithë këta njerëz të mençur nuk kanë asgjë për të thënë. Nuk kanë guxim për t'u pozicionuar në krah të protestuesve, opozitës apo pushtetit dhe, t'ia bëjnë qartë opinionit se kush ka të drejtë, kush duhet të zbrapset e kush të shtyhet lartë e më lartë! Ose, më saktë, kanë shumëçka për të thënë, por jo tani. Sepse tani është koha e rrezikshme. Tani mund të keqkuptohen, mund t'u mbyllet një derë, t'u prishet një miqësi. Tani mund t'i quajë dikush "të majtë", "të djathtë", "proqeveritarë", "opozitarë", "nacionalistë", "antishqiptarë", "shqiptaristë",

“kosovaristë”, “maqedonofilë”, “servilë të Perëndimit” apo “agjentë të Lindjes”.

INTELEKTUALI PA RREZIK

Dhe kështu intelektual shqiptar ka gjetur zgjidhjen perfekte: të mos thotë asgjë që të mos mund të quhet diçka. Natyrisht, kjo është komode, por nuk është intelektuale. Një intelektual që hesht kur shoqëria ka nevojë për orientim, kur shteti ka nevojë për zgjidhje të krizave, hesht vetëm për të mos rrezikuar reputacionin e vet, nuk është më një zë publik. Është një investim privat në reputacion.

Nëse një shqiptar e mbështet një qeveri vetëm sepse është e partisë së tij, nuk kemi patriotizëm. Nëse e kundërshton një qeveri vetëm sepse është kundërshtari i partisë së tij, përsëri nuk kemi patriotizëm. Në të dyja rastet kemi një gjë tjetër: partiakëri të veshur me kostumin e patriotizmit. Dhe këtu fillon katastrofa. Sepse interesi kombëtar nuk mund të jetë pronë e asnjë partie. Shteti nuk mund të jetë pronë e qeverisë. Opozita nuk mund të jetë automatikisht sinonim i shpëtimit kombëtar. Qeveria nuk mund të jetë automatikisht sinonim i tradhtisë. As protestuesit nuk janë gjithmonë patriotë vetëm sepse protestojnë, as pushtetarët nuk janë automatikisht antikombëtarë vetëm sepse qeverisin. Mendimi intelektual duhet të jetë pikërisht aty ku refuzon këtë skemë primitive. Duhet të dijë të thotë: këtu qeveria ka të drejtë, por këtu po gabon. Këtu opozita ka të drejtë, por këtu po dëmton shtetin. Këtu protesta është e drejtë, këtu po shndërrohet në aventurë. Këtu pushteti po e mbron interesin shtetëror, këtu po e keqpërdor atë. Këtu interesi partiak përputhet me interesin publik, këtu është në konflikt me të. Natyrisht, për këtë duhet guxim.

Çfarë vlere ka një akademi kombëtare nëse nuk e ndien përgjegjësinë të flasë në çastet kur kombi përballet me dilema të mëdha? Çfarë kuptimi ka një shoqatë shkrimtarësh nëse shkrimtarët e saj flasin vetëm për letërsinë kur shoqëria përreth tyre po përballet me një krizë të thellë të vlerave? Çfarë funksioni ka një forum intelektual nëse mbledh njerëz për të diskutuar për demokracinë, por nuk prodhon asnjë mendim kur demokracia bëhet realisht problem? Çfarë vlere ka një institucion kulturor kombëtar nëse e sheh kombin vetëm si një term në dokumentet e veta administrative?

Nuk mjafton të organizosh konferenca për “rolin e intelektualit në shoqëri”. Në një shoqëri normale, roli i intelektualit nuk studiohet pafund.

Ushtrohet. Nuk ka nevojë të botohet edhe një libër për përgjegjësinë e intelektualit. Duhet të dëgjohet përgjegjësia e tij.

Nuk ka nevojë të hapet edhe një tryezë për krizën e shoqërisë shqiptare. Duhet të ketë një qëndrim. Dhe qëndrimi nuk do të thotë të dalësh në krah të një partie. Përkundrazi. Do të thotë të dalësh në krah të parimeve që janë më të mëdha se partitë: shtetit, ligjit, dinjitetit kombëtar, demokracisë, kulturës, gjuhës, arsimit, interesit publik dhe të ardhmes së shoqërisë.

KUR MENDIMI BËHET PËRGJEGJËSI

Ndoshta problemi ynë nuk është se nuk kemi intelektualë. Përkundrazi, kemi shumë intelektualë. Kemi aq shumë sa që mund të flasim për një inflacion të vërtetë të intelektualizmit. Ky inflacion funksionon kështu: sa më shumë të qarkullojë një monedhë pa mbulim real, aq më shumë bie vlera e saj. Edhe intelektualizmi ynë duket se po përjeton të njëjtën sëmundje. Titujt shtohen. Gradat shtohen. Botimet shtohen. Konferencat shtohen. Çmimet shtohen. Dekorimet shtohen. Panelet televizive shtohen. Fotografitë shtohen. Vetëm mendimi mungon. Kemi shumë njerëz që duan të njihen si “zëra të rëndësishëm”, por shumë pak që pranojnë të bëhen zëra të rrezikshëm për të vërtetën. Intelektuali që nuk rrezikon është vetëm një profesionist. Intelektuali që nuk pozicionohet kur koha kërkon pozicionim është vetëm një spektator me diplomë.

Në Shqipëri, në Kosovë, në Maqedoninë e Veriut, në Luginën e Preshevës e në Malin e Zi, shqiptarët kanë nevojë për një mendim që të mos jetë rob i ditës politike.

Shqiptarët duhet të dine se kush po thotë se çfarë duhet mbrojtur? Kush po vendos kufirin ndërmjet kritikës së pushtetit dhe rrënimit të shtetit? Kush po i thotë opozitës se ekziston një vijë përtej së cilës lufta politike bëhet dëm kombëtar? Kush po i thotë pushtetit se shteti nuk është pronë e tij dhe se interesi kombëtar nuk mund të përdoret si alibi për çdo gabim? Kush po i thotë shoqërisë se demokracia nuk është vetëm të rrëzosh qeverinë, por edhe të ndërtosh institucione? Kush po e thotë këtë me zë të lartë, pa pyetur se kush do të zemërohet?

Një komb nuk ka nevojë për intelektualë që presin të shohin se nga do të fryjë era. Ka nevojë për njerëz që, kur era bëhet stuhi, të dalin përpara dhe të tregojnë drejtimin. Politika kërkon pushtet. Është natyra e saj. Qeveria kërkon të qëndrojë;

opozita kërkon të vijë. Partitë kërkojnë vota. Secila palë ndërton narrativën e vet dhe përpiqet ta bindë shoqërinë se pikërisht ajo është zgjidhja. Kjo është politika. Por intelektual nuk mund të jetë thjesht një ushtar i kësaj lufte. Ai duhet të jetë ndër ata që e mbajnë shoqërinë larg humnerës. Nëse pushteti gabon, duhet ta kritikojë. Nëse opozita gabon, duhet ta kritikojë. Nëse protestuesi kalon kufirin e interesit shtetëror, duhet t'ia thotë. Nëse pushteti e përdor shtetin kundër shoqërisë, duhet t'ia thotë. Nëse një parti e shet interesin kombëtar për interes elektoral, duhet t'ia thotë.

Nëse nuk mund ta bëjë këtë, atëherë çfarë i duhet shoqërisë një intelektual që di vetëm të flasë kur fjalët nuk kushtojnë asgjë? Një komb mund të mbijetojë edhe me një klasë politike të dobët. Mund të mbijetojë edhe me qeveri të këqija. Mund të mbijetojë me opozita të papjekura. Mund të mbijetojë edhe me kriza të njëpasnjëshme. Por një komb që humb aftësinë për të menduar mbi veten është në rrezik shumë më të madh. Sepse atëherë të tjerët fillojnë të mendojnë për të. Dhe kur një shoqëri nuk prodhon më orientim, ajo bëhet e manipulueshme. Kur nuk prodhon kritikë, bëhet e kontrollueshme. Kur nuk prodhon intelektualitet të pavarur, bëhet e përdorshme. Dhe kur edhe ata që duhet të flasin fillojnë të presin se kush do të fitojë, atëherë kombi nuk ka më një shtresë intelektuale që e orientojnë, por ka vetëm një turmë njerëzish të arsimuar që presin momentin e përshatshëm për të treguar se kishin të drejtë. Kjo është shumë më e rëndë se heshtja. Është inflacion i intelektualizmit. Dhe, ndoshta pikërisht për këtë arsye sot duhet bërë pyetja më e pakëndshme nga të gjitha: nëse pushteti dhe opozita po luftojnë për të ardhmen e shtetit, ndërsa intelektualët presin të shohin se kush do të fitojë, atëherë kush po mendon për kombin? Nëse edhe akademitë, edhe shkrimtarët, edhe artistët, edhe studiuesit, edhe universitetet, edhe forumet intelektuale do të vazhdojnë të heshtin derisa politika ta përfundojë luftën e saj, atëherë duhet të kemi kurajën ta pranojmë të vërtetën: nuk kemi mungesë intelektualësh, por kemi mungesë të mendjes së kombit.

Dhe, një komb pa mendje nuk është thjesht një komb i hutuar. Është një komb që rrezikon të bëhet lolo i historisë së vet.

KRAHU I THYER I SHQIPONJËS!

Ajo që kohëve të fundit po ndodh në botën shqiptare, sikur ka zbehur disa nga segmentet e kulturës sonë. Kurse këtë më së mirë e ndjejmë ne, mërgimtarët, sepse identitetin tonë më së paku e ndihmon politika. Është arti, letërsia, tradita, muzika që e bëjnë ndryshimin, që na japin vetëbesimin

Neviana SHEHI/ ITALI

Për ne që jemi jashtë Shqipërisë, simbolika e shqiponjës ka kuptim tjetër. Një krah i saj është atdheu, kurse krah i tjetër mërgimi. Natyrisht, ne jetojmë mes dy kohëve dhe dy

hapësirave dhe, tashmë siç dihet, me trup jemi larg atdheut, por me mendje e zemër vazhdojmë të jetojmë në vendlindjet tona, në rrugët ku akoma luan fëmijëria, vazhdojmë, kush më shumë e kush më pak, ta flasim gjuhën e nënës. Pra, me

sy e vesh, me shpirt e zemër, jemi të drejtuar nga Shqipëria jonë, nga Kosova jonë, nga pjesa shqiptare e Maqedonisë së Veriut, nga përditshmëria e shqiptarëve në Mal të Zi, nga Lugina e përvuajtur e Preshevës dhe natyrisht nga Çamëria, një plagë që assesi të shërohet.

Distanca kurrë nuk e shuan dashurinë për Atdheun, përkundrazi këtë dashuri e bën edhe më të plotë. Ajo që po ndodh nëpër hapësirat shqiptare në njërën anë është shqetësuese, por në anën tjetër nevoja për ndryshim pozitiv është dhe duhet të jetë një imperativ për një jetë më me dinjitet, imperativ për institucione kredibile dhe, mbi të gjitha, imperativ për një ndërgjegjësim kombëtar se hapësirat shqiptare nuk duhet të zbrazen, duke kërkuar hapësira të reja për një jetë më ndryshe.

Fjala e urtë popullore, mbase antologjike, se “guri më rëndë peshon në vendin e vet”, është një thënie që duhet të ndikojë në vetëdijen tonë për të reflektuar dhe për të kuptuar se kudo që të shkosh jashtë vendlindjes, jashtë atdheut, je i huaj. Nuk është punë e lehtë të jesh dhe të trajtohesh si i huaj, sepse realisht duhet të zhvishesh nga petku që mban vulën shqiptare dhe të tëhuajësohesh.

Ajo që kohëve të fundit po ndodh në botën shqiptare, sikur ka zbehur disa nga segmentet e kulturës sonë. Kurse këtë më së mirë e ndjejmë ne, mërgimtarët, sepse identitetin tonë pothuaj fare nuk e ndihmon politika. Është arti, letërsia, tra-

ditë, muzika që e bëjnë ndryshimin, që na japin vetëbesimin.

Është e dhimbshme nëse shohim se e gjithë energjia e shoqërisë shqiptare është e përqendruar te një politikë që prodhon vetëm zhgënjim. Jemi dëshmitarë të konflikteve permanente midis partive politike, ndërkaq segmentet të arsimit, kulturës e artit kanë ngecur larg vëmendjes së domosdoshme.

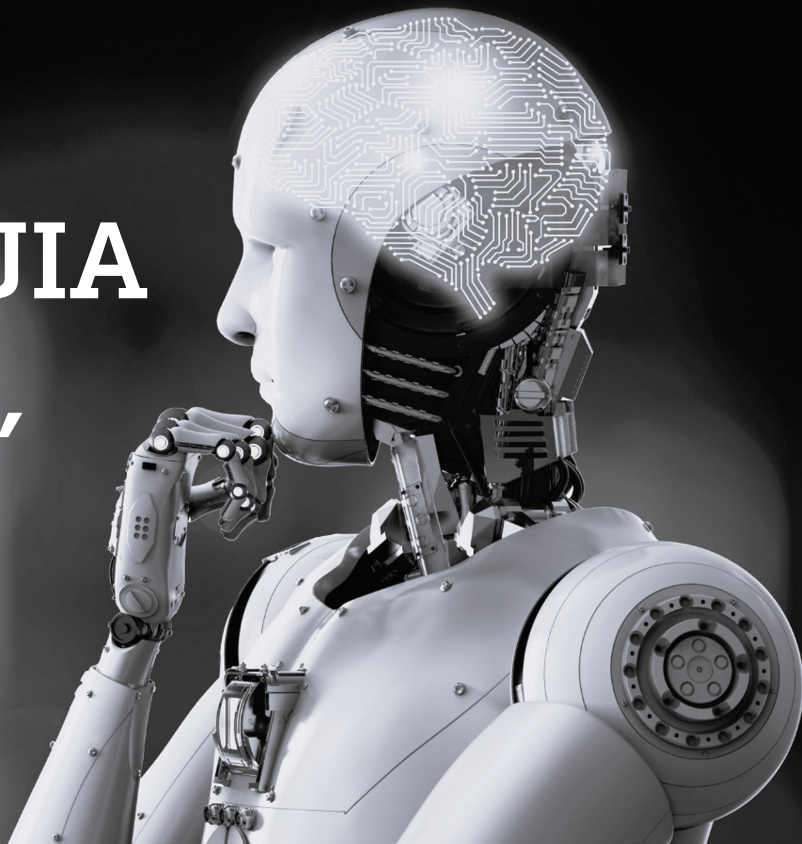
Ne që jemi larg vendlindjeve tona, përkundër sfidave të shumta, atdhe të vetëm e kemi gjuhën, gjuhën tonë amtare – gjuhën shqipe. Dhe po ne gjithandej Perëndimit shohim institucione kulturore që trajtohen si pasuri e veçantë, shohim se sa hapësirë i jepet artistit, librit, festivaleve të ndryshme, por dhe shohim distancën e madhe midis politikës dhe kulturës.

Pavarësisht se artistët shqiptarë në diasporë botojnë dhe krijojnë në gjuhën e tyre amtare apo në funksion të artit të tyre përdorin vetëm imazhe karakteristike të identitetit tonë, ne kemi nevojë ta shohim atdheun në një pamje pozitive, optimiste dhe shpresëdhënëse. Nëse njëri krah i shqiptonjës thyhet, atëherë me një krah fluturimi drejt së mirës bëhet i pamundshëm.

Të gjithë e kemi të qartë: politika është kalimtare, ndërsa kultura është kujtesa e përhershme e një kombi. Pasardhësve duhet t’u lëmë shenja qytetërimi dhe jo fatkeqësie...

TEKNOLOGJIA PËRPARON, POR A PËRPARON NJERIU?

Një njeri pa kujtesë rrezikon të humbasë rrënjët e tij. Dhe një shoqëri që harron vlerën e gjuhës, të shkrimit dhe të mendimit të lirë, mund të ketë shumë mjete në duar, por pak drejtim për të ardhmen

Nga Menda VRETO

Çdo epokë ka pasur pyetjet e saj. Njeriu i së kaluarës kërkonte të njihnte natyrën, të kuptonte botën dhe të gjente mënyrën për të përmirësuar jetën. Njeriu i sotëm, i rrethuar nga teknologjia dhe nga një lumë i pafund informacioni, përballët me një pyetje tjetër: a po ecim vërtet përpara, apo vetëm po mësojmë të jetojmë më shpejt?

Teknologjia është një nga arritjet më të mëdha të mendjes njerëzore. Ajo na ka dhënë mundësi që dikur dukeshin të pamundura. Sot mund të komunikojmë me njerëz në anën tjetër të botës, mund të mësojmë gjëra të reja në pak çaste dhe mund të gjejmë zgjidhje për probleme që dikur kërkonin shumë kohë.

Por, krahas këtyre përfitimeve, ekziston edhe një rrezik i heshtur: që njeriu të humbasë lidhjen me përpjekjen, me mendimin e thellë dhe me kujtesën e vet. Sepse kujtesa nuk është thjesht një vend ku ruhen fjalët dhe ngjarjet. Ajo është një nga mjetet më të çmuara që i është dhënë njeriut; është ajo që udhëheq zgjedhjet tona, që na lidh me të kaluarën dhe që na ndihmon të ndërtojmë të ardhmen.

Sot shumë njerëz shkruajnë, por pas dy ditësh nuk u kujtohet më çfarë kanë shkruar. Fjalët ruhen diku në ekran, por nuk mbeten gjithmonë

në mendje. Teknologjia na ka dhënë një kujtesë të jashtme, por rreziku është që ne të fillojmë të dobësojmë kujtesën tonë të brendshme. Kur çdo gjë ruhet automatikisht, kur shkronjat dalin vetë, kur pikat dhe presjet korrigjohen nga pajisjet, njeriu mund të harrojë ngadalë bukurinë e procesit të të shkruarit.

Shkronjat që sot i vendosim me lehtësi në një ekran kanë pas tyre një histori të gjatë përpjekjesh. Sa kanë vuajtur të parët tanë për të mësuar të lexojnë e të shkruajnë! Sa mundime kanë kaluar breza të tërë për të ruajtur gjuhën, librat dhe dijen! Për ta, një shkronjë nuk ishte vetëm një shenjë në letër; ishte një dritare drejt lirisë, dijes dhe identitetit. Sot ne i kemi këto pasuri pranë duarve tona, por shpesh i harrojmë, sepse gjithçka duket e menjëhershme dhe e zakonshme.

Një fjalë e shkruar me dorë kishte një peshë tjetër. Ajo mbante ritmin e mendimit, emocionin e atij që shkruante dhe gjurmën e dorës njerëzore. Sot shumë gjëra vijnë automatikisht: korrigjimet, përkthimet, sugjerimet, përgjigjet. Kjo na lehtëson jetën, por na vendos përpara një pyetjeje të rëndësishme: a po fitojmë kohë, apo po humbasim diçka nga aftësitë tona?

Një përgjigje e gjetur menjëherë nuk ka gjithmonë të njëjtën vlerë me një përgjigje të cilën e kemi kërkuar, e kemi analizuar dhe e kemi kup-

tuar vetë. Në përpjekje lind mendimi, në gabim lind mësimi, dhe në kujtesë ruhet përvoja.

Një nxënës sot mund të marrë një ese të gatshme nga interneti brenda pak sekondash. Ai mund të dorëzojë një punë të rregullt, por nëse nuk ka lexuar, nuk ka menduar dhe nuk ka krijuar vetë, atëherë ka fituar vetëm një rezultat të përkohshëm, jo dijen që do ta shoqërojë gjatë jetës.

Po kështu, në jetën e përditshme shohim shpesh njerëz që janë të lidhur vazhdimisht me ekranet, por që ndonjëherë largohen nga bisedat e vërteta. Një familje mund të jetë ulur në të njëjtën dhomë, por secili i zhytur në telefonin e vet. Teknologjia i ka afruar njerëzit që janë larg, por nuk duhet të lejojmë që ajo të largojë njerëzit që janë pranë nesh.

Megjithatë, problemi nuk është teknologjia. Ajo është një mjet dhe vlera e saj varet nga mënyra se si e përdorim. Një mjek mund ta përdorë teknologjinë për të shpëtuar jetë. Një student mund ta përdorë atë për të zgjeruar dijen. Një njeri krijues mund ta përdorë për të sjellë ide të reja në botë.

Rreziku lind atëherë kur njeriu ia dorëzon teknologjisë atë që duhet ta ruajë vetë: aftësinë për të menduar, për të kujtuar, për të zgjedhur dhe për të ndier. Asnjë makinë nuk mund të zëvendësojë ndërgjegjen njerëzore, sepse ajo nuk lind vetëm nga informacioni, por nga përvoja, dashuria, gabimet dhe marrëdhëniet me të tjerët.

Ndoshta brezi ynë duhet të kujtojë se memoria është thesari i padukshëm që na mban të

lidhur me atë që kemi qenë dhe me atë që duam të bëhemi. Një njeri pa kujtesë rrezikon të humbasë rrënjët e tij. Dhe një shoqëri që harron vlerën e gjuhës, të shkrimit dhe të mendimit të lirë, mund të ketë shumë mjete në duar, por pak drejtim për të ardhmen.

Prandaj sfida e kohës sonë nuk është vetëm të krijojmë teknologji më të avancuar, por të mbetemi njerëz më të ndërgjegjshëm. Përparimi i vërtetë nuk matet vetëm me shpejtësinë e pajisjeve tona, por me thellësinë e mendimit dhe me humanizmin tonë.

Teknologjia do të vazhdojë të përparojë dhe kjo është pjesë e rrugëtimit të njerëzimit. Por përparimi më i madh nuk do të jetë vetëm ai që shohim jashtë nesh, në pajisje dhe shpikje, por ai që ndërtojmë brenda vetes.

Le të mos kemi frikë nga e ardhmja, por të kujtojmë se çdo krijim i madh ka kuptim vetëm kur shërben për të mirën e njeriut. Le ta përdorim teknologjinë për të mësuar më shumë, për t'u afruar më shumë dhe për të krijuar një botë më të drejtë e më njerëzore.

Sepse në fund, makina mund të na japë informacion, por vetëm njeriu mund t'i japë atij kuptim. Dhe për sa kohë që do të ruajmë kureshtjen, kujtesën, dashurinë, ndërgjegjen dhe dëshirën për t'u bërë më të mirë, asnjë përparim teknologjik nuk do të na largojë nga ajo që na bën vërtet njerëz.

KUSH NA SHKATËRRON MË FORT: MENDIMI I TEPËRT APO FAJI I PADURUESHËM?

Hamleti dhe Raskolnikovi vazhdojnë të na flasin edhe pas shekujsh. Ata na kujtojnë se betejat më të mëdha nuk zhvillohen kundër botës, por brenda mendjes njerëzore

Marsel LELA

Personazhi i Hamletit nga vepra "Hamleti" i Uilliam Shekspirit dhe Rodion Raskolnikovi nga "Krim dhe ndëshkim" i Fjodor Dostojevskit janë dy nga mendjet më të paharrueshme të letërsisë. Të dy janë jashtëzakonisht të zgjuar, thellësisht introspektivë dhe të burgosur brenda vetes, por e shkatërrojnë jetën e tyre në mënyra krejt të ndryshme. Njëri paralizohet nga mendimi i tepërt dhe i pandërprerë, ndërsa tjetri gërryhet nga një ndjenjë faji e padurueshme. Së bashku, ata shtrojnë një nga pyetjet më tronditëse të letërsisë: çfarë është më shkatërruese – paaftësia për të vepruar apo paaftësia për të jetuar me atë që kemi bërë?

RASKOLNIKOVI

Hamleti kalon pjesën më të madhe të historisë së tij duke vënë

në dyshim çdo vendim përpara se ta marrë. Ai kërkon siguri në një botë ku siguria nuk vjen kurrë dhe çdo mendim lind një dyshim të ri. Inteligjenca e tij bëhet njëkohësisht forca më e madhe dhe burgu më i errët. Edhe kur drejtësia kërkon veprim, ai heziton, nga frika se mos zgjedh gabim. Tragjedia e tij nuk është mungesa e guximit, por tepria e reflektimit.

Raskolnikovi ndjek rrugën e kundërt. I bindur se njerëzit e jashtëzakonshëm qëndrojnë mbi moralin e zakonshëm, ai kryen një vrasje duke besuar se arsyeja mund ta heshtë ndërgjegjen. Por ndodh e kundërta: çdo ditë që kalon bëhet një betejë kundër fajit nga i cili nuk mund të shpëtojë. Ndëshkimi i tij fillon shumë kohë përpara se ta arrijë ligji, sepse vetë mendja e tij shndërrohet në një vend frike, vetmie dhe vetëdënimi të pamëshirshëm.

Të dy personazhet janë në kërkim të së vërtetës, por ecin në shtigje të ndryshme. Hamleti kërkon siguri morale përpara se të veprojë, ndërsa Raskolnikovi kërkon justifikim moral pasi ka vepruar. Njëri shkatërrohet nga hezitimi i pafund, tjetri nga pesha e padurueshme e një vendimi të vetëm dhe të pakthyeshëm. Shekspiri na tregon rrezikun e të menduarit pa veprim, ndërsa Dostojevski zbulon pamundësinë për t'i shpëtuar ndërgjegjes.

HAMLETI

Megjithatë, asnjëri prej tyre nuk është thjesht i dobët apo me të meta. Luftërat e tyre të brendshme duken thellësisht njerëzore, sepse pasqyrojnë konfliktet që shumë njerëz i mbajnë në heshtje brenda vetes. Të gjithë e kemi përjetuar ankthin e mendimit të tepërt përballë zgjedhjeve të rëndësishme dhe të gjithë e dimë çfarë do të thotë të të përndjekë pendesa.

Pikërisht për këtë arsye Hamleti dhe Raskolnikovi vazhdojnë të na flasin edhe pas shekujsh. Ata na kujtojnë se betejat më të mëdha nuk zhvillohen kundër botës, por brenda mendjes njerëzore.

Ndoshta këta dy gjigantë të letërsisë na zbulojnë se si mendimi i tepërt, ashtu edhe faji bëhen shkatërrues kur na pengojnë të jetojmë me ndershmëri. Reflektimi pa veprim mund ta shpërdorojë një jetë, ndërsa veprimi pa moral mund ta copëtojë atë përgjithmonë. Prandaj, po të duhej të zgjidhnit, cili është shkatërruesi më i madh i shpirtit njerëzor: mendimi i pafund apo faji i padurueshëm?

LIBRI – SHPIKJA MË E PERSOSUR E NJERËZIMIT

“Nëse fokusi mbetet tek informimi dhe shpërfilllet formimi, pa dyshim kemi mbetur te sipërfaqja, te pamundësia për të interpretuar, për të vlerësuar, për të kuptuar.” - Arta Marku

Avni HALIMI

Ndoshta një nga shqetësimet më të mëdha të kohës sonë nuk është se njeriu nuk ka më informacion, por se ka gjithnjë e më pak kohë për ta kthyer informacionin në dije, dijen në mendim dhe mendimin në formim. Jemi të rrethuar nga fjalë, imazhe, lajme, komente, tituj e reagime të çastit, por kjo bollëkësi nuk na ka bërë domosdoshmërisht më të aftë për të kuptuar. Përkundrazi, mund të na ketë bërë më të paduruar përballë asaj që kërkon kohë. Pikërisht këtu libri

fiton një rol që shkon përtej objektit kulturor: ai mbetet një nga hapësirat e rralla ku njeriu detyrohet të ndalet, të përqendrohet dhe të hyjë në një dialog të gjatë me veten dhe me tjetrin.

Në këtë pikë nis edhe biseda me Arta Markun, gazetare, kritike letrare dhe sot drejtoreshë e Qendrës Kombëtare të Librit dhe Leximit. Rugëtimi i saj profesional është i lidhur ngushtë me librin, jo si një interes kalimtar, por si një përpjekje të vazhdueshme për ta mbajtur atë në qendër të komunikimit kulturor. E nisi gazetarinë në vitin

1993 në "Koha Jonë", për të vijuar më pas në "Gazeta Shqiptare", "Shekulli" dhe "Panorama", ndërsa si kryeredaktore drejtoi disa revista kulturore, mes tyre AKS, SPEKTËR, VIP dhe PSIKOLOGJI. Por marrëdhënia e saj me librin do të merrte një dimension edhe më të dukshëm përmes radios dhe televizionit. "Scripta Manent", "Muzeu i Përditësisë", "Palimpsest" dhe sidomos "Bibliotekë", programi që prej vitit 2014 e sjell në RTSH, dëshmojnë një vazhdimësi të rrallë të angazhimit për letërsinë dhe leximin.

"Biblioteka" nuk ka qenë vetëm emri i një programi televiziv. Në një farë mënyre, ajo është bërë edhe metaforë e një pune më të gjatë: përpjekjes për t'i treguar lexuesit rrugën drejt librit. Është domethënës rrëfimi i Markut për bibliotekën publike të fëmijërisë së saj, fillimisht të mbyllur pas një dere ku gjithnjë gjendej një shënim justifikues, e më pas të shndërruar në një qendër të gjallë ku fëmijët mblidheshin për të lexuar, shkrimtarët takonin lexuesit dhe njerëzit uleshin të lexonin. Në të dyja rastet ishte e njëjta bibliotekë, por jo i njëjti institucion. Dallimin e bënte njeriu që qëndronte pas saj. Dhe këtu qëndron një nga idetë më të bukura të kësaj bisede: kultura e leximit nuk krijohet vetëm nga librat që ekzistojnë, por edhe nga njerëzit dhe institucionet që dinë t'ua hapin të tjerëve derën drejt tyre.

Sot, në krye të Qendrës Kombëtare të Librit dhe Leximit, kjo përvojë individuale merr përmasa publike. Libri nuk është më vetëm pasion, profesion apo objekt i kritikës letrare; bëhet përgjegjësi institucionale. Prandaj biseda me Arta Markun nuk kufizohet te pyetja nëse shqiptarët lexojnë apo jo. Ajo shkon më thellë: çfarë lloj lexuesi po formojmë, çfarë marrëdhënieje po ndërtojmë me gjuhën shqipe, çfarë roli ka kritika në një kohë kur rrjetet sociale prodhojnë hierarki të reja të vlerës dhe çfarë ndodh me letërsinë kur promovimi fillon të bëhet më i zhurmshëm se vepra?

Përgjigjet e saj janë njëherësh të shqetësuar dhe shpresëdhënëse. Ajo nuk e sheh teknologjinë si armik të librit, por vë në dukje rrezikun e lehtësisë që ajo ofron: informacioni merret shpejt, ndërsa formimi kërkon proces, përkushtim dhe kohë. Nuk e mohon argëtimin që mund të japë letërsia, por e vendos atë në një hapësirë më të gjerë të kënaqësisë estetike, emocionale dhe intelektuale. Nuk e idealizon as kritikën, por e sheh si një forcë të domosdoshme përballë zhurmës së rrjeteve sociale, sidomos për të ruajtur një hierarki vlerash.

Në këtë bisedë, libri shfaqet edhe si një prej urave më të qëndrueshme të komunikimit ndër shqiptarë. Në një hapësirë të fragmentuar politike, por të lidhur nga gjuha, kujtesa dhe trashëgimia, libri mund të udhëtojë përtej kufijve dhe të jetojë përtej kohës së vet. Pikërisht për këtë arsye, shqetësimi për leximin nuk është thjesht shqetësim për një zakon kulturor. Është shqetësim për mënyrën se si një shoqëri mendon, kujton dhe e njeh veten.

Arta Marku e përkufizon gjendjen e kulturës së librit "mes shqetësimit dhe shpresës". Ndoshta kjo është edhe fjalë që e përmbledh më mirë këtë bisedë. Sepse, pavarësisht krizave të leximit, superprodhimit tekstual, zhurmës së rrjeteve, dobësimit të kritikës apo tundimit të kulturës së shpejtë, mbetet ende ajo fije që lidh librin me lexuesin. Mund të hollohet, mund të brishtësohet, por vështirë se këputet përfundimisht. Për sa kohë ekziston dikush që hap një libër dhe dikush tjetër që i tregon rrugën drejt tij, biblioteka mbetet e hapur.

HEJZA: Në jetën kulturore shqiptare tashmë po ndodh që libri të trajtohet si objekt ceremonial: promovohet, fotografohet, reklamohet për disa ditë dhe më pas harrohet në raftet e bibliotekave. Ju vini nga gazetaria kulturore, me një përvojë të gjatë vërtetimi mbi jetën e librit, të krizave, të shpresave dhe transformimeve të kulturës sonë letrare. Tani, zonja Marku, në krye të institucionit më të rëndësishëm të librit në Shqipëri, përgjegjësia juaj nuk mbetet më vetëm estetike apo profesionale, por edhe publike e kombëtare. Çfarë ndryshon kur libri nuk shihet më vetëm si pasion personal, por si përgjegjësi institucionale, publike dhe kombëtare?

ARTA MARKU: Le ta nisim me librin si një pasion personal, duke pasur parasysh faktin se gjithçka nis nga vetja. Pra, libri duhet të jetë një pasion personal, sepse në mënyrë të veçantë ndikon pikërisht në rritjen personale. Është një pasion i lindur brenda njeriut, por nganjëherë duhen krijuar disa kushte që të kuptohet prania e këtij pasioni. Duhet edukuar. Ndoshta dikush e ka, por nuk e di. Le të themi se dikush, ndoshta, nuk është rritur në një shtëpi me bibliotekë; ndoshta nuk ka parë kurrë dikë në familje duke lexuar një libër; ndoshta mësuesja nuk ka këmbëngulur t'i tregojë se të lexosh është bukur; ndoshta derën e bibliotekës së shkollës s'e ka parë ndonjëherë të hapur dhe nuk ka pasur kurrë rast të shohë se ç'ka përtej saj... Pastaj, kur papritmas i bie në

dorë një libër dhe nis ta lexojë, kupton çfarë ka humbur dhe aty zë fill një lidhje pasionante. Më vjen ndër mend një libër i Bukovsktit, "Bukë me sallam" (Botimet Pegi 2015, përkth. Iris Sojli). Diku në libër autori tregon momentin kur zbuloi bibliotekën publike të qytetit, e cila kishte vetëm një punonjëse, *"e vogël por me shumë klas dhe të krijonte përshtypjen se dinte gjithçka"*. Në fillim Bukovski përshkruan veten duke gjesdisur bibliotekën në kërkim të librave. I nxirrte nga raftet, por i dilte huq. Pra, nuk i shijonin ata libra, përkundrazi, i dukeshin të mërzitshëm. Shkruan: *"Faqe të tëra me fjalë që nuk thoshin asgjë. Nëse thoshin diçka, u duhej shumë kohë për ta thënë dhe derisa arrinin ta thoshin isha rraskapitur aq shumë, sa nuk kishte më rëndësi"*. Por, vijoi të këmbëgulte Bukovski, derisa zbuloi David Herbert Lorensin: *"Mendja i fliste, gjëra të zymta, por të çuditshme. Rreshtat mbi faqe ishin të ngjeshura, si një ulërimë. Jo, ishte më tepër se një ulërimë. Ç'ishte ky Lorensi? [...] i lexova të gjithë librat e Lorensit që kishte biblioteka"*.

E përmenda këtë shembull për të thënë se në fillim është një prag që duhet kapërcyer, pastaj është një copë rrugë që duhet bërë, lypset këmbëngulje derisa të arrish atje ku duhet: të lidhja e vërtetë me librin, të lidhja pasionante.

Bukovski e zbuloi rastësisht. Pa dyshim, nuk është një lidhje që i duhet lënë në dorë rastësisë. Duhet nxitur lidhja. Duhet edhe ajo punonjësja e bibliotekës *"që të jep përshtypjen se i di të gjitha pëgjigjet"*. Kjo punonjësja mund të shihet, figu-

rativisht, si përgjegjësia që e tejkalon përmasën individuale dhe bëhet kolektive, institucionale pa dyshim, publike, kombëtare. Kuptimi në këtë rast është që përmes rritjes individuale mundësohet rritja shoqërore. Pra, përgjegjësia institucionale ndaj librit e shndërron atë (librin) në një të mirë publike. Por është diçka që dihet.

HEJZA: Kurrë më parë njerëzimi nuk ka pasur kaq shumë informacion si sot, por, njëkohësisht, asnjëherë më parë nuk ka qenë kaq i shpërqendruar shpirtërisht dhe intelektualisht. Teknologjia po e bën informacionin të menjëhershëm, por jo edhe dijen më të thellë. Njeriu bashkëkohor lexon tituj, komente, fragmente, statuse dhe reagime të çastit, ndërsa libri kërkon përqendrim, heshtje të brendshme, durim dhe dialog me mendimin. Pikërisht këtu duket se nis drama moderne e kulturës së leximit. A mendoni se po hyjmë në epokën e "njeriut të informuar", por jo domosdoshmërisht të kulturuar? Dhe, sipas jush, zonja Marku, çka humb një shoqëri kur informacioni e zëvendëson leximin e thellë?

ARTA MARKU: *"Drama moderne e kulturës së leximit"*, thoni ju. Po, madje një dramë universale. Dhe këtu është problemi më i madh: universalizimi i dramës.

Informimi dhe formimi janë dy gjëra të ndryshme. Formimi nuk e përjashton informimin, e ka brenda madje. Kurse informimi jo domosdoshmërisht të kulturuar. Nëse fokusi mbetet tek informimi dhe shpërfillet formimi, pa dyshim

kemi mbetur te sipërfaqja, te pamundësia për të interpretuar, për të vlerësuar, për të **kuptuar**. Teknologjia sot, sipas meje së paku, nuk josh thjesht dhe vetëm për ofrimin e informacionit, por josh sidomos për lehtësinë e marrjes së informacionit (mes shumë gjërave të tjera) duke nxitur dembelizmin.

Formimi është proces, përkushtim, investim. Ose, le ta quajmë, një udhëtim, ashtu sikurse edhe vetë libri është një udhëtim. Akoma më shumë, janë udhëtime që e tejkalojnë edhe përmasën e një udhëtimi fizik. Fizikisht zhvendosemi vetëm në hapësirë. Zhvendosjet e pamundura realisht, ato në të djeshmen, në të ardhmen, e sidomos brenda hapësirës së pafundme të qenies njerëzore, mund të bëhen vetëm përmes leximit. Janë zhvendosjet më të jashtëzakonshme, janë depërtime, që kanë të bëjnë me kuptimin. Është pikërisht kjo që humbet (individi dhe shoqëria) nëse i shpërfill zhvendosje të tilla: humb mundësinë për të kuptuar.

HEJZA: Qëkurekziston shkrimi, ekzistojnë edhe lexuesit. Ekzistenca e librit duket e pakuptimtë pa lexues, sidomos pa ata lexues të ndërgjegjshëm. Një shoqëri pa lexues të tillë rrezikon të mbetet e zhurmshme por pa mendim kritik, e informuar por pa vetëdije kulturore. Në hapësirat shqiptare, ku kultura po mbulohet nga politika, propaganda dhe spektakli mediatik, pyetja për fatin e lexuesit të ndërgjegjshëm bëhet edhe më thelbësore. A ekziston ende sot lexuesi i ndërgjegjshëm shqiptar, ai lexues që librin nuk e konsumon vetëm

për argëtim, por si mënyrë për të kuptuar veten, kohën dhe shoqërinë ku jeton?

ARTA MARKU: Pyetja juaj nënkupton dilemën tuaj. Kurse unë mendoj që po, lexuesi shqiptar që e përdor librin për të kuptuar veten, kohën dhe shoqërinë ku jeton, ekziston.

Së pari, le të mos e shpërfillim librin si argëtim. Libri, më saktë letërsia (se për letërsi po flasim, apo jo, letërsia është më gjithëpërfshirëse, lidhet me kulturën, me pasurimin e botës së brendshme dhe me depërtimin drejt thelbit ekzistencial të njeriut) e ka përmasën e vet hedonistike. Dhe duhet ta ketë, them. Pra lexojmë, veç të tjerash, edhe për kënaqësinë që na jep leximi: kënaqësi estetike, emocionale, intelektuale, gjuhësore. Argëtim përmes librit edhe pse ka formën e vet specifike, të ndryshme nga argëtimet e tjera. Njëherësh një argëtim i ndryshëm edhe nga një lexues në tjetrin. Fundja **sekush lexon mbështetur** në shijet vetjake. Nuk ka shije universale në lexim. Aq më tepër sot që letërsia është kaq e pakategorizueshme. I rëndësishëm është reflektimi përmes leximit. Përpjekja për të kuptuar. Ndoshta ju e keni fjalën për një kategori librash që quhen *Bestseller*, të cilët kanë numër të lartë lexuesish. Hamendësohet se libra të tillë (përjashtimet përforcojnë rregullën) janë më të lehtë, më sipërfaqësore dhe nuk të çojnë tek ai udhëtimi në thellësi (mbi të gjitha drejt thelbit të njeriut). Por, le të mos harrojmë se çdo gjë është e ndërtuar mbi bazën e një piramide: sa më lart të ngjitesh në lartësi në një piramidë, aq më e vogël është sipërfaqja e prerjes tërthore.

Pra, sa më elitarë librat, aq më të paktë lexuesit. Nuk bëhet fjalë për një tipar të kohës sonë, por të çdo kohe, të çdo vendi, të çdo shoqërie. Kësisoj, e përsëris: në parim, e rëndësishme është të lexosh. Pastaj, sigurisht, secili do të lexojë librin e vet. Çfarë do të thotë "Libër i bukur"? Është një togfjalësh që nuk kategorizon librin, por lexuesin. Me gjasa, edhe prej librave që duket se ofrojnë vetëm një argëtim të rëndomtë, përfitohet edhe diçka më shumë. A nuk është leximi një akt që ndodh vetëm, me veten, në qetësi, ngadalë? E thatë edhe ju më sipër "*libri kërkon përqendrim, heshtje të brendshme*"... Kjo do të thotë që, pashmangshëm dhe natyrshëm, ndodh edhe një proces reflektimi me veten.

HEJZA: Gjithnjë e më shumë po flitet për krizë leximi, por shumë pak për krizë të shijes letrare. Në një mjedis ku libri konkurron me rrjetet sociale, tregun dhe zhurmën mediatike, formësimi i shijes kulturore nuk është më një proces i qartë apo i qëndrueshëm. Sipas jush, kush e formëson sot shijen kulturore të publikut shqiptar: kritika profesionale, tregu, rrjetet sociale apo propaganda mediatike?

ARTA MARKU: Në një farë mënyre, po përsëris atë që thashë më lart: "*De gustibus non est disputandum*", thotë një shprehje latine. Pra, shijet nuk diskutohen. Ama, ka diçka këtu që duhet diskutuar: kritika profesionale. Një prani më e ndjeshme e kritikës profesionale kishte për të qenë orientuese për lexuesit. Edhe pse qëndron gjithnjë logjika e shijes individuale, kritika profesionale do të kontribuonte për të mos ua shtruar kaq lehtësisht rrugën rrjeteve sociale që u kanë dhënë mundësi të "mbretërojnë" edhe atyre që nuk e meritojnë. Atyre që, siç thotë Umberto Eko, më parë flisnin thjesht nëpër bare para një gote verë, duke mbetur në margjina, pa pasur mundësi për të dëmtuar komunitetin me komentet, mendimet apo gjykimet e tyre.

Nganjëherë mendoj se edhe në kushtet e ekzistencës së theksuar të një kritike profesionale zhurma e rrjeteve sociale, sërisht kishte për të mbizotëruar. Sepse është një fuqi vështirë e menaxhueshme, e pamundur që të ndalohej. Por, një lloj rezistence do t'i bëhej. Do të funksiononte, pra, një lloj beteje me rrjetet, nëse jo për të krijuar shije të padiskutueshme, për të shprehur hierarkinë e vlerave. Dhe kjo e fundit është domosdoshmëri.

HEJZA: Letërsia shqiptare sot po përballët me një paradoks: shumë emra autorësh, por

më pak vepra që mbeten në kohë. Në njërin anë kemi prodhim të madh tekstual dhe promovim të vazhdueshëm, në anën tjetër mungesën e një debati për cilësinë dhe qëndrueshmërinë e kësaj krijimtarië. A mendoni se sot kemi më shumë autorë sesa letërsi, dhe më shumë promovim sesa vepra që mbeten?

ARTA MARKU: Letërsia shqiptare, thoni ju. Por a është fjala vërtet për një paradoks që identifikon vetëm letërsinë shqipe?

Gjithsesi, le të qëndrojmë te letërsia shqipe. Pra po, ka shumë libra, shumë botime dhe jo gjithnjë bëhet fjalë për vepra që do të mbeten si të tilla. Mendoj se nuk është problemi te veprat. Atyre ua jep vendin e duhur koha. Problemi është te lexuesit, te leximi *tani* dhe këtu. Pra, në këtë superprodhim tekstual është kaq e vështirë të orientohesh në librari dhe të zgjedhësh librin e duhur.

Më erdhi ndër mend tani një dialog që e kam lexuar te "*Dëshmon Pereira*" i Antonio Tabukit (Përkth. Mimoza Hysa). Pereira, që është një intelektual që jeton dhe punon në kohën e diktaturës së Salazarit në Portugali, në diskutim me një mjek, edhe ai intelektual i nivelit të lartë, shtron pyetjen: *cila është ana që duhet të mbajmë? A jemi të sigurt që duke zgjedhur një anë kemi bërë gjënë e duhur? A mos vallë nesër koha do të na gjykojë për anën e zgjedhur sot e që na duket e drejtë?* Është një pyetje që mbetet pyetje, sepse nuk ka përgjigje në libër, e ndoshta nuk ka përgjigje asnjëherë. Të njëjtën logjikë dua ta përshtas në kontekstin e diskutimit tonë: mes kaq shumë librave në librari, a zgjedhim për të lexuar librin e duhur apo po e shpenzojmë kohën keq, ndërsa duhej të kishim zgjedhur një libër tjetër? Mendoj se vetëm e nesërmja do të na e tregojë.

Gjithsesi, sa më sipër është interpretimi, fakti, që është i pakontestueshëm, thotë se ka një superprodhim tekstual dhe në një superprodhim të tillë nuk është e lehtë përzgjedhja ideale. Nga ana tjetër, superprodhimin nuk e pengon dot, në fund të fundit është përmasë lirie. Në këto kushte, a do ta zgjidhte problemin kritika? A mos ndoshta, ndonjëherë, edhe vetë kritika mundet të gjykojë sipas logjikës "*tani* dhe *këtu*". E kujt nuk i ka ndodhur që të jetë frymëzuar nga leximi i një libri, rileximi i të cilit pas një kohe e ka zhgënjyer?

HEJZA: Në hapësirën kulturore shqiptare tashmë ekziston një përshtypje se afirmimi letrar nuk kalon vetëm përmes vlerës, por edhe përmes rrethëve, lidhjeve dhe rrjeteve të promovimit. Sa e dëmton lindjen e vlerave autentike funksionimi i

kulturës përmes rretheve të mbyllura dhe rrjeteve klanore të promovimit?

ARTA MARKU: Kjo është një pyetje që dëshiroj ta shndërroj në *debat* (nëse mund ta quaj kështu) sepse lidhet në mënyrë të drejtpërdrejtë me një artikull që sapo e kam lexuar në median tuaj: ngrini një problem të kësaj natyre duke iu referuar konkretisht çmimeve që u shpallën në edicionin e dytë të Panairit të Preshevës. Artikulli është i mbështetur në dy prej atyre 5 pyetjeve të famshme të gazetarisë: *çfarë dhe kush*.

Sipas artikullit qenkësh ndërtuar një hierarki klienteliste duke lënë jashtë vlerësimit disa figura vendase, për më tepër të rëndësishme edhe përtej.

Nuk dua të marr përsipër rolin e kundërshtarit të këndvështrimit tuaj lidhur me vlerësimet e munguara. Pra, nuk i jap të drejtën vetes që të kundërshtoj përgjigjen tuaj për pyetjen *çfarë*. Por, përgjigjen e pyetjes *kush* dua ta qartësoj. Në artikull shkruhej: *"...Nëse Qeveria Shqiptare dëshiron të ndihmojë Preshevën, atëherë ndihma më e madhe nuk është t'i dërgojë tutorë kulturorë, komisione të gatshme apo hierarki të importuara. Ndihma e vërtetë është t'ia besojë Preshevës vetveten, t'ia respektojë elitat e saj dhe ta ndihmojë të ndërtojë institucionet e veta kulturore."*

Është e pasaktë përgjigja për pyetjen *kush* në këtë rast. Shqipëria thjesht ka mbështetur financiarisht, për të dytën herë radhazi, Panairin e Preshevës pa çuar atje *asnjë tutor apo komision të gatshëm*. Pra, nëse gjykoni se ka pasur rrethe të mbyllura në këtë panair, sigurisht që duhet thënë, kjo madje është detyrë e gazetarisë, por duhen shenjuar përgjegjësit realë bazuar mbi fakte dhe jo hamedësime.

Në parim, përtej këtij rasti, shqetësimi që ngrini në pyetje ka të ngjarë të jetë i drejtë. Ndodh. Edhe në mos qoftë absolute – në fakt, vështirë të jetë absolute – mbyllja e një qarku është, në çdo rast, pengesë, ndalesë, mungesë ajri, kufizim. Nëse promovohet (çfarë) si vlerë një antivlerë, për hir të rrjeteve klanore, ky është një dëm kolektiv. Nëse promovimi i antivlerës bëhet nga (*kush*) ata që e dinë se çfarë është vlera apo hierarkia e vlerave, dëmi është i vetëdijshëm. E megjithatë, do t'i kthehem asaj që thashë pak më lart për kohën si seleksionuese. Pra, **vlera** vështirë të pengohet, së paku nuk pengohet dot përfundimisht. Nëse jo sot, nesër vepra e mirë e gjen rrugën.

HEJZA: Institucionet kulturore gjithnjë lëvizin mes organizimit të ngjarjeve dhe ndërtimit të

politikave afatgjata kulturore. Në këtë mes, libri gjithnjë e më shpesh rrezikon të mbetet në plan të dytë, duke u trajtuar më shumë si event sesa si bosht i zhvillimit kulturor. A mendoni se institucionet tona kulturore e kanë kuptuar librin si çështje strategjike kombëtare, apo ende nuk i japin peshën që meriton në politikat e tyre afatgjata?

ARTA MARKU: Në këtë rast mendoj se përgjigja varet nga këndvështrimi. Pra, kush dëshiron të shohë mungesë strategjie, sheh mungesë, kush dëshiron ta shohë strategjinë, ajo ekziston. Le ta vijojmë aty ku e lamë pak më lart, për të dhënë shembullin më të freskët: mbështetja e Panairit të Preshevës nga Ministria e Turizmit, Kulturës dhe Sportit të Shqipërisë dhe Qendra Kombëtare e Librit dhe Leximit, është strategji. Strategji në funksion të librit dhe gjuhës shqipe, strategji në funksion të identitetit të përbashkët të shqiptarëve. Strategji e mbështetur në një politikë afatgjatë, sepse është mbështetje për herë të dytë dhe ka largpamësi.

A ka gjëra për tu përmirësuar? Po, gjithnjë, në çdo rast. Po përpiqem të perifraroj një thënie që, në mos gaboj, është e Aristotelit: *njerëzit e përkryer nuk grinden, nuk gënjejnë, nuk bëjnë gabime... dhe NUK EKZISTOJNË*. Kësisoj, e rëndësishme është që e përkryera të jetë një synim drejt të cilit shkohet.

HEJZA: Shqiptarët ndonëse jetojnë në disa shtete, kanë një gjuhë, një kujtesë historike dhe një trashëgimi të përbashkët kulturore. Në këtë realitet të fragmentuar politikisht, libri na mbetet një nga hapësirat më të natyrshme të komunikimit dhe të bashkimit shpirtëror. Me gjasë, nga kjo perspektivë, libri po na mbetet ura më e qëndrueshme e bashkimit kulturor shqiptar?

ARTA MARKU: Nuk është e vetmja, por po, është urë dhe mbi të gjitha është, siç thoni ju, e qëndrueshme. *"Verba volant, scripta manent"*. Epo, si i shkruar libri mbetet, s'ka mundësi të ndodhë ndryshe. Një koncert, një shfaqje, një teatër bëhet në një skenë, në një shesh... dhe mbaron aty. Marrim me vete diçka por nuk i kthehemi dot të njëjtës shfaqje. Libri ka fatin e madh që nuk mbaron kurrë. Ndoshta është i vogël, dhe mund të të humbasë sysh për momentin, por është aty edhe nesër edhe përgjithmonë. Dua t'i referohem, për ilustrim, një shkrimtareje franceze me origjinë hebreje, viktimë e Holokaustit, Irene Nemirovskit. Në vitet '30 të shek XX ajo ishte mjaft e njohur, por disi doli nga vëmendja, pra lexuesit thuajse e harruan. Por jo përfundimisht. Në fillim

të viteve 2000 të bijat vendosën t'i riktheheshin një dorëshkrimi që kishte lënë e ëma. Nuk kishin guxuar ta hapnin më parë, duke menduar se ishte një ditar personal, por kur konstatuan se ishte një roman i pambaruar e çuan te botuesi e kështu iu hap rruga e ritakimit me lexuesin. Është fjala për romanin "Suitë franceze". Jo vetëm që u botua në mbi 30 gjuhë, përfshirë edhe gjuhën shqipe, dhe u lexua nga miliona lexues, por riktheu në vëmendje edhe librat e tjerë të së njëjtës autore. Rasti i Irene Nemirovskit nuk është i shkëputur dhe një gjë e tillë vërteton se libri mbetet. Dhe është njëherësh në shumë vende. Libri ekziston aty ku lexohet. Nëse është shkruar në një vend, është shtypur në një vend, nëse e ka bërë shfaqjen e parë në një kohë... vazhdon të ekzistojë në vende dhe në kohë të tjera. Edhe kur duket sikur ka humbur.

HEJZA: Globalizimi kulturor po sjellë hapje dhe komunikim më të madh mes kulturave, por njëkohësisht ka shtuar brengat për humbjet e mundshme të identiteteve të vogla kulturore. Letërsia, në këtë kontekst, mbetet një nga mbrojtëset më të fuqishme të individualitetit kombëtar. Si e shihni raportin mes letërsisë dhe identitetit kombëtar? A ekziston rreziku që, në emër të globalizmit kulturor, letërsia shqiptare ta humbasë zërin dhe karakterin e vet?

ARTA MARKU: Ju në pyetjen tuaj flisni për hapje dhe komunikim. Dhe kjo është mirë. Hapja është ajo që duhet të zotërojë ndaj izolimit. Përmes hapjes përcillet indentiteti. A përmban në

vetvete një rrezik hapja? Në këndvështrimin tim, i pari është (ose duhet të jetë) vetë shkrimtari që nuk ka interes ta humbasë karakterin indentitar të veprës së vet.

Para disa kohësh në një intervistë në programin tim "Bibliotekë", Stefan Çapaliku më rrëfeu se në një panair ndërkombëtar kishte qenë i pranishëm në një takim të Gospodinovit. Çfarë i kishte lënë mbresë nga ai takim kishte qenë një koment që po përpiqem ta perifraroj: *shkrimtari nuk ka nevojë të jetë universal, madje nuk ka nevojë as të jetë lokal, mjaft të jetë personal*. Unë këtë këndvështrim e lexoj si një ndërthurje të natyrshme të *hapjes* dhe të *komunikimit* me botën përmes *personales*, përmes *identitetit*, pra. Shkurt: një autor i mirë, një letërsi i mirë nuk është më e tillë nëse e humbet personalen. Letërsia mund të universalizohet, në kuptimin e trajtimit të temave universale që i përkasin njeriut, thelbit të tij, por nuk ka vlerë nëse uniformizohet.

Ne kemi sot shkrimtarë bashkëkohorë që janë shumë të vlerësuar në hapësirën ndërkombëtare. Falë hapjes kjo. Por, a e ka rrezikuar kjo identitetin? Për një shembull, po i referohem Lea Ypit, e cila, në fakt, librat nuk i shkruan në gjuhën shqipe, edhe pse më pas i sjell vetë në gjuhën shqipe. Ama, librat e saj kanë një identitet të theksuar, një personale sa individuale aq dhe kolektive. Diku kam lexuar një artikull mbi librin "Të poshtëruar" të Lea Ypit ku filtej për *Historinë personale si anatomitë të nëntëqindës evropiane*. Pra, në zanafillë është personalja.

HEJZA: Jeta letrare shqiptare ka kaluar nëpër periudha entuziazmi, zhgënjimi, heshtjeje dhe rikthimesh të vazhdueshme. Për dikë që e ka ndjekur nga afër këtë rrugëtim, përvoja shpesh bëhet edhe personale, edhe kulturore njëkohësisht. Në përvojën tuaj si gazetare kulturore, cili ka qenë zhgënjimi më i madh që keni parë në jetën tonë letrare dhe cili mbetet ende burimi juaj i shpresës?

ARTA MARKU: Meqë e përmendët fjalën personale dhe unë po ju tregoj disa detaje personale:

Punoja në një televizion, këtu e mbi 20 vite të shkuara, kur e hapa për herë të parë programin tim të librit "Bibliotekë". Ishte një televizion privat. Dikur pronarët vendosën ta mbyllin programin, sepse nuk u sillte të ardhura. Pra, teleshikuesit nuk arrinin shifrat e pritura nga pronarët të cilët, në fund të fundit, gjykonin me logjikën e biznesmenit. Atëherë u drejtova në një televizion tjetër, sërish privat, me të njëjtin propozim: emision për librin. Përgjigjja që mora ishte: "nuk të paguan njeri që të lexosh një libër në javë". Ky ishte një zhgënjim: shpërfillja e hapur ndaj librit.

Por, paralelisht me rastet e zhgënjimit janë edhe ato që ju i quani burimet e shpresës: rihapja e programit tim televiziv "Bibliotekë" në vitin 2014, ishte rezultat i një propozimi që m'u bë. Kësaj here propozimi ishte nga një transmetues publik sikurse RTSH që mbahet edhe me fonde nga buxheti i shtetit. Kjo më bën të mendoj se, sadoqë shpërfillja ndaj librit është fakt, po aq është i tillë edhe vlerësimi ndaj librit. Ekzistojnë të dyja, pra, sikurse e mira dhe e keqja, paralelisht

dhe mes tyre, siç është e natyrshme, ka gjithnjë një betejë. Por çfarë vlen të nxjerr në pah në këtë rast, përmes shembullit personal, është se e mira, pra mbështetja e librit, vinte nga një institucion publik.

Për t'iu rikthyer zhgënjimit, një tjetër i së njëjtës natyrë ka të bëjë me raste me të cilat jam hasur jo pak herë, kur lexuesit vetë e shpallin me zë të lartë, duke u mbështetur tek ajo shprehja e famshme "*sa shumë libra, sa pak kohë*", shpërfilljen ndaj letërsisë shqipe. Pra, ka lexues që thonë, pa iu dridhur qerpiku, se nuk duan ta harxhojnë kohën duke lexuar letërsi shqipe, se letërsia botërore e të gjitha kohëve ka maja të jashtëzakonshme dhe ata duan ta përdorin kohën e tyre duke u fokusuar aty. Mund të ketë njëfarë logjike një këndvështrim i tillë, por propë ka një zhgënjim, i cili ka të bëjë me shpërfilljen e vetvetes, me mungesën e respektit ndaj vetes. Madje, kjo ishte një ndër arsyet se pse këtu e 22 vite më parë këmbëngula të hap "Bibliotekën". Kishte dhe ka në hapësirën letrare shqiptare libra me të vërtetë të mirë, leximi i të cilëve ia vlente dhe ia vlen. Këtë doja t'ua thoja njerëzve që dëshironin të lexonin dhe këtë jam përpjekur ta bëj.

Burimi i shpresës ekziston sërish për sa kohë shkrimtarët shqiptarë, edhe në këto kushte, vazhdojnë të shkruajnë, kanë lexuesit e tyre ndërsa dhe botuesit nuk ngurrojnë tua hapin rrugën e botimit...

Le të vazhdojmë në të njëjtën logjikë. Kam një bibliotekë publike pranë shtëpisë sime. Është një bibliotekë që e frekuentoja gjatë fëmijërisë.

Në një moment të caktuar desha t'i rikthehem marrëdhënies me të. Më shumë për nostalgji, sesa për nevojë. E gjeta hapur dhe mora një libër. Por nuk munda ta kthej për të marrë një tjetër. Në derën e mbyllur të bibliotekës, sa herë kaloja andej gjeja një shënim të tipit "jam në mbledhje" ose "kthehem pas pak". Kështu, derisa për të njëjtën bibliotekë, tashmë të restauruar, filloi një epokë e re. Punonjësja që sapo e mori detyrën e shndërroi në një qendër gravitacionale. Çdo fundjavë mbledheshin fëmijët e zonës rrotull dhe lexoheshin libra me zë të lartë; gjatë javës vinin rregullisht shkrimtarë apo përkthyes dhe bëheshin diskutime me lexuesit në njërën prej hapësirave të bibliotekës kurse në anën tjetër, shihja njerëz që lexonin nëpër tavolina, studentë, pensionistë. Ishte një atmosferë shumë premtuese. Pra, një punonjëse biblioteke zhgënjyese dhe pas saj një tjetër premtuese dhe burim shprese.

Kjo është situata. Si një medalje me dy faqe.

HEJZA: Gjendja e kulturës së librit ndër shqiptarë shpesh përshkruhet mes shqetësimit dhe shpresës! Kemi më shumë botime, por jo domosdoshmërisht më shumë kulturë leximi; më shumë zhurmë kulturore, por jo gjithmonë më shumë dialog me librin. Nëse do t'ju duhej ta përkufizonit me një fjali gjendjen aktuale të kulturës së librit ndër shqiptarë, si do ta formulonit atë fjali?

ARTA MARKU: "Mes shqetësimit dhe shpresës" po e shkëpus nga pyetja juaj duke e zgjedhur si përkufizim, i cili lidhet edhe me përgjigjen e

mësipërme. Si konkluzion: është një fije që e lidh librin me lexuesin. Një fije e natyrshme. Mund të ketë aty-këtu hollim ajo fije, mund të brishtësohet, por vëshirë se do të këputet përfundimisht. *"Libri është një nga shpikjet më të përsosura të njerëzimit" ose "mos kujtoni se do të shpëtoni nga librat"*, më vjen gjithnjë që t'i përsëris, ndoshta ngase i besoj.

HEJZA: Sot është bërë fakt se libri po humb gjithnjë e më shumë hapësirë përballë teknologjisë dhe kulturës së konsumit të shpejtë të informacionit. Leximi i thellë është zëvendësuar nga komunikimi i fragmentarizuar, ndërsa marrëdhënia shpirtërore me librin po zbehet ditë e më shumë. Kjo tashmë nuk është vetëm shqetësim kulturor, por alarm shoqëror. Cila është strategjia juaj si drejtuese e Qendrës Kombëtare të Librit dhe Leximit për ta rikthyer kultin e librit dhe për ta forcuar vetëdijen se leximi mbetet domosdoshmëri shpirtërore dhe qytetërore për shqiptarin? Cila është fuqia institucionale e kësaj Qendre për ta kryer këtë mision, apo, kjo tashmë i përket shumë hallkave shtetërore e kombëtare.

ARTA MARKU: Së pari, dua të them se QKLL-ja është krijuar këtu e rreth 7 vite të shkuara pikërisht në përmbushje të një strategjie në funksion të librit dhe leximit.

Në VKM-në e krijimit flitet për:

- detyrat zhvillimore në fushën e librit;
- përhapjen e kulturës së leximit në të gjithë vendin;

-nxitjen dhe mbështetjen dhe promovimin e krijimtarisë letrare dhe të përkthimit;

-për zhvillimin e politikave në fushën e librit... e me radhë

Me fjalë të tjera, strategjia e Qendrës Kombëtare të Librit dhe Leximit mbështetet te togfjalëshi që është zgjedhur për ta emërtuar këtë institucion: *libri dhe leximi*.

Një pikë kyçe e strategjisë së QKLL-së janë lexuesit në zanafillë. Pra fëmijët, nxënësit, shkollarët. Me ata duhet filluar, madje me ata kanë filluar sakaq tre projekte pilot, përmes tre fushatave të ndryshme që e kanë hedhur hapin e parë në majin që shkoi dhe që do të rikthehen me rifillimin e vitit shkollor. Merret me mend, nëse sot ka, për shembull, 40-vjeçarë që nuk lexojnë, do të thotë se 30-35 vjet më parë askush nuk u ka treguar rrugën për te "Biblioteka e Bukovskit", që përmendëm në krye të herës. Për t'u treguar rrugën nuk mjaftojnë disa takime sporadike mes lexuesit dhe autorëve, por duhet krijuar një traditë e komunikimit me librin që, me siguri, do të injektojë si rezultat pasionin për leximin. Ama, nuk bëhet menjëherë, nuk bëhet sa hap e mbyll sytë. Është pak a shumë si një pemë: e mbjell, nuk e lë të rritet vetë në kushte të egra, kujdesesh për të duke pritur që të vijë dita për të vjelë frytet.

Pjesë e strategjisë së QKLL-së është dhe përhapja: pra, jo vetëm në qendër, por edhe në periferi. Jo vetëm në Shqipëri, por edhe jashtë kufijve (jo vetëm në Tiranë, por edhe në Preshevë). Dhe kur flas për jashtë kufijve pa dyshim që kam parasysh mbështetjen e përkthimit dhe të promovimit të letërsisë shqipe në gjuhë të huaj, por kam parasysh edhe përhapjen e librit shqip në dias-

porë si një mision jo thjesht dhe vetëm në funksion të librit dhe të letërsisë. Misioni në këtë rast ka një përmbajtje themelore që lidhet me gjuhën shqipe. Shqiptarët në diasporë mund ta kenë marrëdhënien me leximin dhe mund ta kenë të jashtëzakonshme, por: në ç'gjuhë lexojnë? Dhe, që shqiptarët kudo në botë ta lexojnë letërsinë shqipe në gjuhën origjinale është e rëndësishme, për ata vetë, për identitetin e tyre, për njohjen e vetes e mbi të gjitha për vetë GJUHËN SHQIPE.

Sigurisht, sot ka edhe një problem tjetër universal: invazioni i anglishtes. Në biseda me librarë kam mësuar se kryesisht të rinjtë kur shkojnë në librari zgjedhin libra në gjuhën angleze. Pra, vini re: në librari shkojnë të rinj, blihen libra nga të rinjtë dhe kjo është një gjë e mirë. Por është një e mirë e pjesshme, nëse shpërfillen librat në gjuhën shqipe dhe vetë shqipja. Ndaj, duhen gjetur rrugët dhe mënyrat për t'u thënë të rinjve të sotëm se po, të lexosh është një kontribut ndaj vetes, kurse të lexosh shqip është akoma më shumë.

U fokusova te lexuesi, sepse, siç e thamë edhe më sipër, *pa lexuesin libri nuk ekziston*. Por libri vetë, autori, janë në fokusin e QKLL-së. Libri dhe autori shqiptar në planin kombëtar dhe atë ndër-kombëtar, autori i ri, letërsia për fëmijë... janë disa elemente të strategjisë që funksionon prej vitesh në këtë institucion, madje një strategji qysh para se QKLL-ja të ekzistonte. Vijimësia ka rëndësinë e vet të padiskutueshme. Vijimësia, ruajtja e traditave të vlefshme, është në vetvete një strategji. Por edhe krijimi i formave të reja në funksion të qëllimit. Idetë e reja paralelisht me zbatimin e ekzistueseve, nënkuptojnë një rrugëtim në ecje e sipër.

MOIKOM ZEQO

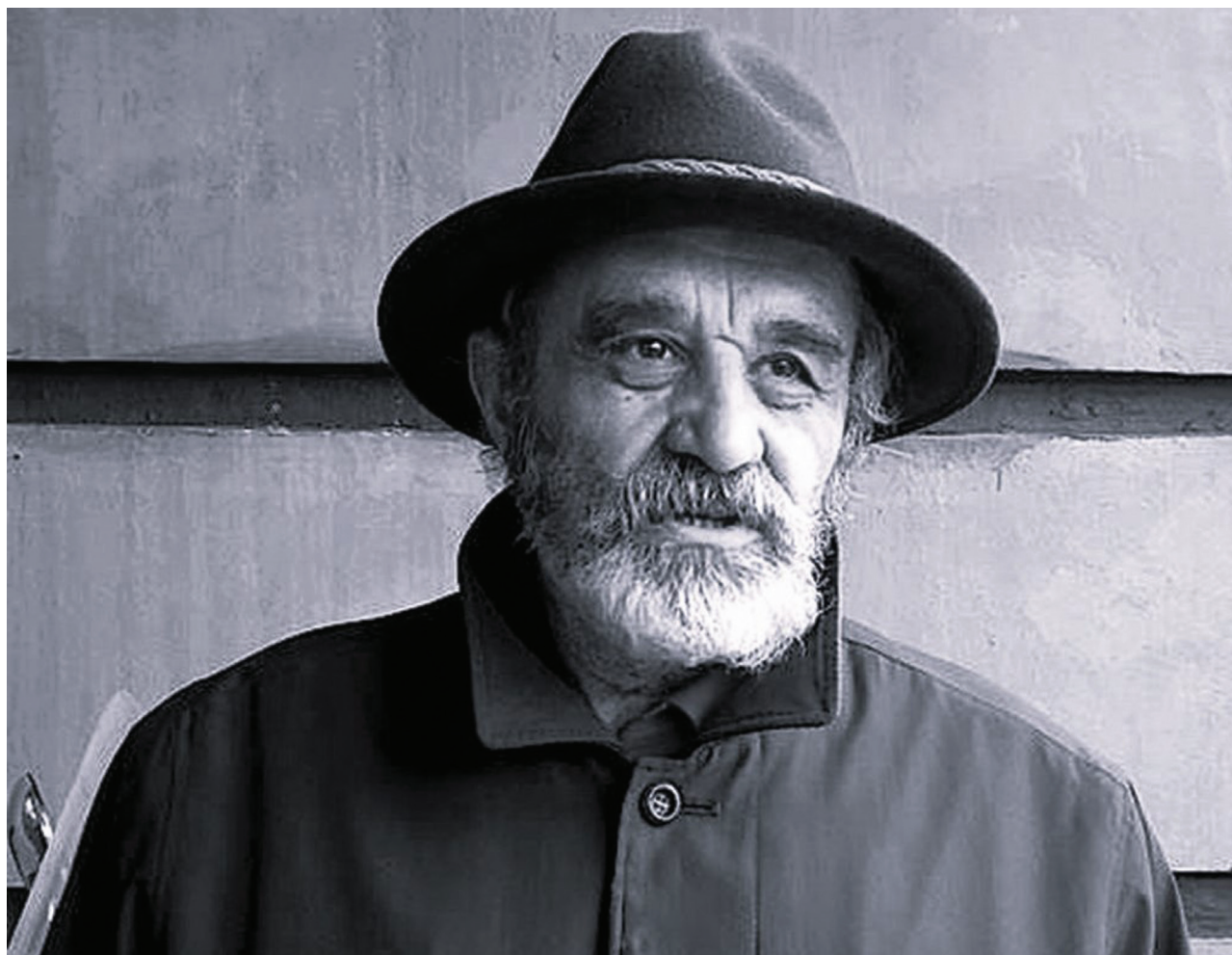
Poet postmodern, pos se është “i shumtë” me fushat e ndryshme që i ngre arti i tij poetik, ngjashëm si Teki Dërvishi e Beqir Musliu, është një ndër individualitetet më intriguese për lexuesit kreativë që pritet të ndriçohet nga shkenca jonë albanologjike

Nehas SOPAJ

U lind në Durrës dhe vdiq në Tiranë (1949 -2020). E kreu Fakultetin Histori-Filogji, duke u diplomuar në [Universitetin e Tiranës](#) më 1971 në degën Gjuhë dhe Letërsi. Disa vite punoi si gazetar dhe redaktor letrar i gazetës [Drita](#). Artist me vokacion, ishte piktor, historian arti, qe punonjës shkencor pranë Muzeut Arkeologjik të Durrësit, drejtor i Muzeut Kombëtar, specialist në sektorin e artit antik në [Akademinë e Shkencave](#) në Tiranë, në përgjithësi një erudit i rrallë, që u mor me pothuaj të gjitha sferat e artit. Ishte edhe [Doktor i Shkencave](#), që mbajti e Urdhrin e Lartë [“Mjeshtër i Madh”](#). U nda nga jeta në moshën 71-vjeçare pas një sëmurjeje disa vjeçare me leukeminë. Është autori i më se 60

librave me [poezi](#), studime për historinë e artit, skenarë për filma kinematografikë e televizivë me karakter arkeologjik dhe kulturor.

Poet postmodern, pos se është “i shumtë” me fushat e ndryshme që i ngre arti i tij poetik, ngjashëm si Teki Dërvishi e Beqir Musliu, është një ndër individualitetet më intriguese për lexuesit kreativë që pritet të ndriçohet nga shkenca jonë albanologjike. Në mungesë të një studimi të mirëfilltë për këtë krijues, unë këtu do të ndalem në një ndër krijimet që kanë tharmin e tij. Cikli poetik In memoriam i M. Zeqos përbëhet nga dy nëncikle me titujt Ëndrrime (pesë sonete) dhe *Kohërat* (pesë sonete), që për shumë arsye kanë një tërësi unike dhe i japin përgjigje kohës dhe hapësirës, si kategori estetike, por edhe aspekteve tjera ontologjike

që mbrujnë ato më vete. M. Zeqo edhe në poezitë e librave të tjera e prek temën tonë, ndër të cilat le t'i përmendim këtu Mos i vrisni fëmijët dhe Faik Konicës, duke e bërë këtë për një arsye: poezia e parë, në strofën e katërt, në vargun e dytë, krijon formulën ligjërimore "vdes koha", ndërkaq te poezia e dytë, në vargun e shtatë, ai bën fjalë për Kohën Xero. Në ciklin In memoriam, në nëntitullin Kohërat, jo vetëm nocioni homonim, por edhe në tërësinë e këtyre pesë soneteve (eksperimentuese, N. S.), krahas Kohës Zero, që ripërsëritet, në thellësi të këtyre poezive ilexojmë edhe formulimet si këto: ku koha mungon, koha e ngrirë (son. II), e ardhmja, koha ngrihet e shpërthen pa përmasa (son. III), dhe koha e ardhshme e foljes "jam". Jo vetëm në pesë sonetet me titull Kohërat, por edhe në pesë sonetet të titulluar **Ëndrra** (që, sipas renditjes, janë të parat), koha si kategori estetike e të kënduarit poetik i përsërit lokucionet idiomake gjithnjë me të njëjtin kontekst. Le t'i përmendim ato të drejtpërdrejtat: e ardhmja (son. I), e ke gëlltitur Kohën (son. IV); dhe të tërthortat: Itaka e humbur, Minitauri i Kretës (son. III), Millesh Kopili fluturon pa kokën (son. IV).

Figurat historike, biblike dhe mitike, secila me një varg aludimi të kategorisë kohë, fillojnë ta zgjerojnë dimensionimin e tyre nëpër etapa të caktuara kohore, por edhe ta rudimentojnë diskursin narrativ të këngës (mendimtari i Roderit, Drakulla, durimi elektrik, Shehrezadja, Adami, Ylli i Solomonit, Shagali, Jan Huri, Platoni, Onufri, Marsejeza Krishti etj). Të gjitha fjalët dhe figurat e ngjyrosura të narracionit të poetit fillojnë të tingëllojnë dhe të frymojnë sipas kauzalitetit të dialektikës shkencore, që koha e ikur të shtrihet në dy binarët, realë dhe metafizikë, në dy hapësirat e ndryshme, që para lexuesit e krijojnë përfytyrimin e sajuar të poetit që spostohet gjetiu, në një figurë që është qendrorja në tërë këtë cikël. Gjithë hartimi letrar zgjon kureshtjen e lexuesit për dy arsye kryesore: e para, që poeti i shqipton lehtë si figura erudicioni, dhe, e dyta, që zgjon kureshtjen për shkak të eksperimentimit formal të formësimit të sonetit. Vëmendjen do ta përqendrojmë te e para, që poetit i shpëton lehtë në vargun e tretë të sonetit të parë të nënciklit Kohërat, kuai thotë: *Utopia e Platonit për qytetin ideal*. Porpara se të flasim për këtë, le t'i themi disa fjalë për të dytën.

Në traditën tonë të kultivimit të sonetit, në këtë cikël poetik për herë të parë na bie të shohim se si akoma ka forma tjera të eksperimentimeve me sonetin, pas sprovave që nga Serembe e deri në ditët tona, kur ndër kultivuesit më të njohur të tij, N. Mjeda, E. Gjerqeku, T. Dervishi, B. Musliu etj., bën pjesë edhe M. Zeqo. Pas skemës tradicionale, sipas rregullave strikte se si duhet të shkruhet soneti, pra me dy strofat e para katërvargëshe dhe dyvargëshe me rimë të alternuar e të puthitur, në vitet e '70-ta, kur mori hov kultivimi i sonetit, dy poetët, T. Dervishi, B. Musliu dhe M. Zeqo, gjatë eksperimentimeve tjera që bënë, ata në punëtoritë e tyre krijuese eksperimentonin edhe me sonetin. Si me koincidence, që të tre këta poetë "luajnë" me format e mundshme të soneteve, njeri heq rimat, dy të tjerët ia alternojnë strofat dhe krijojnë skema të reja të stofëzimit etj.

Sipas vargut *Utopia e Platonit për qytetin ideal*, rezultojnë edhe tema e përgjithshme e këtij hartimi letrar, ku ai fshehtas dhe hapur flet për qytetin ideal, ëndrrën më të bukur të njerëzimit, që i lidh në vete të gjitha predispozitat e preokupimit të poetit, synimin e tij që gjeneron një varg problemesh prej pamundësisë së bërjes së ëndrrës zhgënjendërr, e deri te manovrimet thjesht gjuhësore e stilistike. Në fakt, qyteti ideal i Platonit, me idealizimin që ia bëjmë ne sot, duke e çmuar si rrenë poetike (sipas A. Bretonit), është tema e përhershme e ëndërrimtarëve të të gjitha kohërave dhe, sidomos, e pasionantëve të prekësve të parë me dorë të kulturës antike greko-romake pas Mesjetës, idealistëve më të mëdhenj të kohës së humanizmit dhe Renesancës, të cilët filluan t'i imitojnë shkrimtarët antikë, pasi e kishin njohur demokracinë antike greke. Qyteti ideal i Platonit, qyteti i diellit, është ëndrra e miliona ëndërrimtarëve, prej të cilëve vetëm disa muza poetike i zgjedh dhe i vendos në panteonin e të adhuruarve të Hyut, ku për hir të ëndrrave të tyre kreative syçelas frymon planeti ynë. Ja që M. Zeqo, një i zgjedhur i këtillë i dritës së këtij qyteti, qoftë për shkak të hireve ose për shkak të ndonjë mallkimi të bukur, në hartimin e tij, prej së largu i "preku" disa nga himeret më të thella njerëzore nga ajo që është pjesë e ëndrrës së madhe të njeriut e që quhen paqe, mrekulli, magji.

Në vargun e figurave të ndryshme, kryesisht metafora dhe simbole të farave të llojllojshme, në atë mal figurash një mbi një, pas leximit të këtij vargu, lexuesi e ka lehtë t'i gjuajë ngjyrat e vërteta të këtyre kuptimeve figurative. Qyteti i diellit, ëndrra më e lumtur e njerëzimit, në platformën e mimezimit poetik të autorit, i radhit figurat e

ndryshme të godinës së quajtur cikël poetik dhe ato janë të natyrave historike, biblike, mitike dhe të sajara. Të gjitha farat e fjalëve të përdorura nga poeti, figurat historike, biblike dhe mitike, edhe kur janë të një sajimi abstrakt, si në ciklin **In memoriam**, karakterizohen me denduri kuptimesh dhe kapen lehtë kur e kanë strumbullarin që i lidh tema konkrete, siç është ëndrra e Platonit, bukuria e ëndrrës, që është njëkohësisht edhe e jona. Por, le t'i përmendim disa nga fjalët dhe sintagmat më frekuentuese në këtë cikël poetik. Që në strofën e parë të ciklit poetik, poeti e radhit *qytetin e yjeve, qytetin fluturues, qytetin e diellit*, ndërkaq përballë tij qëndron *shqota*, antiteza e bukurisë, e në të, *Drakulla*. Vargu cilësues *unë jam drakulla që ju kafshoj të gjithëve/t'ju bëj vampira të poezisë*, na kthen në gjenezë, në tezën e kumtimit të parë, në një përqafues tëqytetit të ëndrrave njerëzore. Kjo është hyrja në godinën e madhe të figurave që i rrëmbejnë kohët dhe hapësirat e ndryshme që i hap vjersha, që të gjitha me ngjyrat e tyre të veçanta.

Gjithë sistemi retorik i narracionit poetik sillet në kohën e tanishme, ashtu që tërë rrotulla historike e të kaluarës vërtitet në të tanishmen e gjallë, që duke sjellë ngjyrat dhe aromat e ndryshme nga lashtësia, nga antika, nga ngjyrat e Biblës (ungjijtë e mi apokrifë, kanonikët e shenjtë ortodoksë, sibila, veshjet "dalmatinka" etj.), gjithçka sjell dhe mbështjell me një qëllim të vetëm – që të derdhet në të ardhmen, në shkrimin elektrik, kjo për arsye se jeta e njeriut e kapërcen edhe moshën. Poeti radhit gjithçka që sovranit kohë t'i flasë në vesh: flet nga kisha e zemrës, *nga hekurishtet plot ndryshk të kujtesës/ në ar alkimist të artit i ktheva; vazhdojnë alfabetet në shi, Itaka e humbur, Kashta e Kumtrit, Dielli i jugut, Lulja e agavies, skeptri, tunika e dërrasës, Hiçi i Madh, goja e luleve, kalorësi të cilin e ha kali, aedët, Krishti që bën vetëvrasje, Empedokli, Etna, era si grafikë, akrepi i rëndë i palëvizur në orë, fëmija Neron, Robespieri, Giotina, ku koha mungon, koha e ngrirë, Pirro, Brut, Qyteti i diellit, Koha ngrihet e shpërthen, WC publike, ekuacione ajrore me ju që s'keni ardhur në botë (futurizëm, N. S.), Jehovah, Koha Xero, Kuajt apokaliptikë, konoklasti, katedralja e metaforës, bukuria në pranga, shkrimi, martirologu, peshku mistik, ëndrra e bardhë, koha e ardhme e foljes 'jam', etj.*

Këto fjalë dhe sintagma që të gjitha janë figura që i mbajnë ngjyrat e kohërave reale dhe kohërave fiktive, si edhe fjalët dhe sintagmat e ngjyrosura sipas shijes dhe dijës së poetit. Të gjitha ato copëza

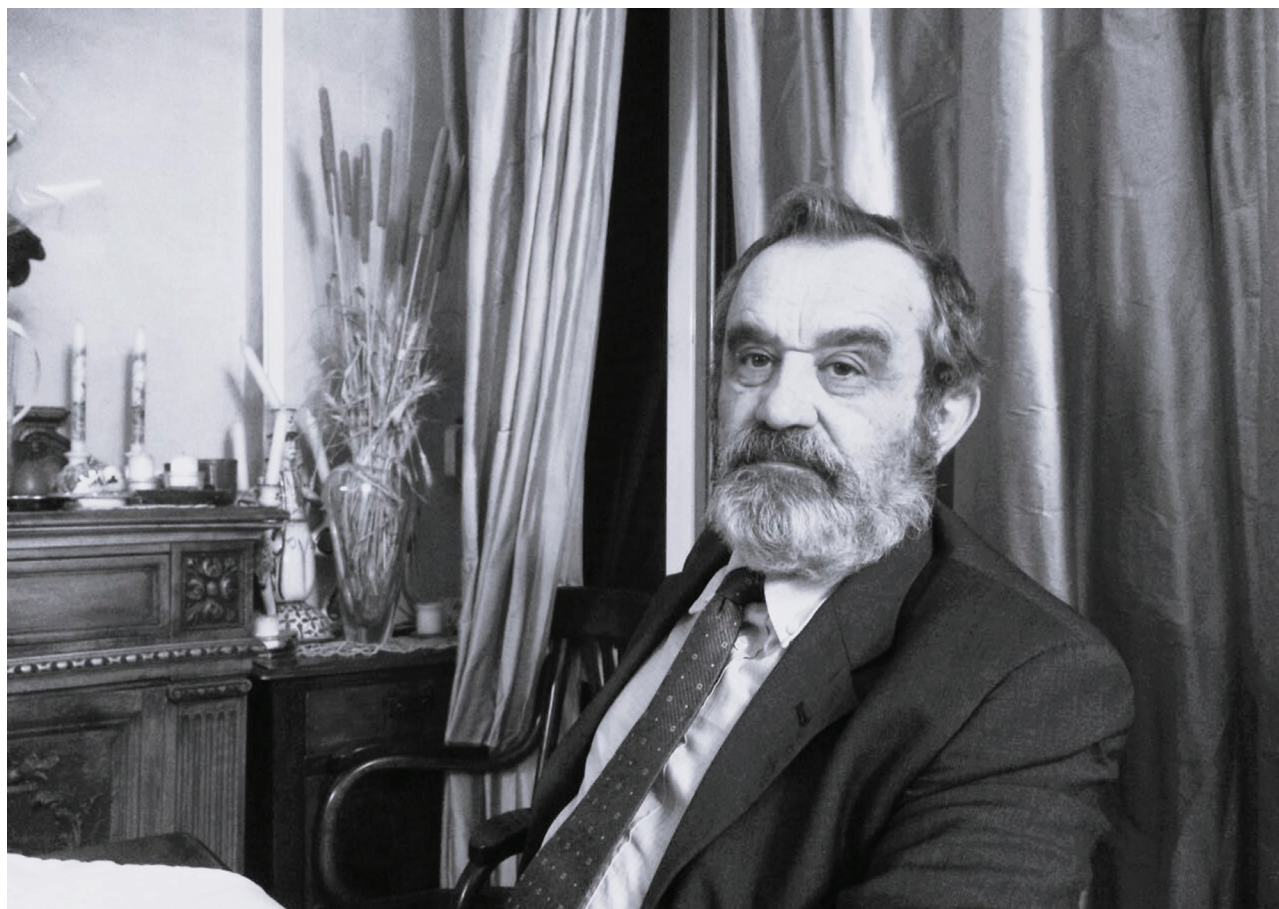
fjalësh e mbajnë timbrin e kohërave të ndryshme, që të gjitha të shpërndara, në dukje të parë, pa lidhje mes njëra tjetrës, por që të gjitha, gjer në një, i dedikohen kohës së Qytetit të Diellit. Dielli është metafora që i ngjiz me aromë paqenësie (ose nëse doni, gjithëqenësie) në konotimin e kuptimit të Platonit, sipas M. Zeqos. Qyteti ideal i Platonit, është ëndrra që, sipas Andre Breton-it, është simbiozë e ëndrrës dhe e zhgjëndrrës – një gjendje fantazmagorike. Në Qytetin e Diellit, pra në analogjitë e ligjërit poetik, në qytetin e ëndrrave nuk ekziston koha, sepse koha realisht nuk ka nevojë të ekzistojë. Njerëzit duhet të jenë shpërfytyruar në qenie me formë tjetër, sipas dëshirave tona. Prandaj, ëndrra është e bardhë. Koha fiktive, retrospektiva e ëndrrës, të gjitha etapat e kohës deri në një, që të gjitha ekzistojnë për shkak të daljes së tyre jashtë, në një gjendje tjetër ekzistencialiste. “Të jetosh dhe të ndërpresësh të jetosh, janë zgjidhje imagjinative. Ekzistimi është në një vend tjetër” (A. Breton: *Manifesti i parë i syrealizmit*). Ku?

Në pjesën e parë **Ëndrrat** poeti, që në sonetin e parë, e shtrin temën si një utopi e bukur (rrenë e bukur, A. Breton), si një futurizëm i pamundshëm: qyteti i yjeve i arkitektit, i cili ndërton një qytet fluturues në të cilin *demat – lumenj në bregdet bulërojnë/ me palcën hyjnore të fshehur* etj., por që të fascinon me mosekzistim. Diçka si alla P. B. Shell, L. Aragon e Th. Eliot, në vizuarën surrealistike të pamjes së qytetit të ëndrrave të Platonit, lexuesi shpejt përmbulohet me metaforat shpesh zburuese dhe stolisëse të gjuhës së poetit, të cilat nuk është se hapin ndonjë narracion. Në vend të tyre, intonacioni i ngritur i zërit të poetit radhit një varg figurash të kohës dhe të hapësirës, figura mitologjike, topose dhe heronj, artistë e piktorë, që me përzierjen e qëllimshme të bëra prej autorit, në amalgamën që ia dikton subkoshienca dhe erudicioni atij, ai e krijon imazhin e vërtetë të Qytetit të Diellit. Ai është në çdo kohë dhe në çdo hapësirë, por ai nuk ekziston. Ai është trill i arkitektit M. Zeqo. Pra, ai është dhe s’është. Atëherë ç’i mbetet lexuesit të kërkojë në këtë hartim letrar. Mendoj se krahas metaforës Qyteti i Diellit dhe duzinës së metaforave simotra që shpjegojnë, përplotojnë dhe, sidomos, e zburrojnë fotografinë që e bën poeti, lexuesi ka një varg fascinimesh dhe zgjidhjesh tjera që i ofron labirinti i quajtur poezi. Ajo që, megjithatë, e ofron ky cikël dhe që lidhet me tërësinë e ormentalistikën e poezisë së autorit është pështjellimi i qëllimshëm i autorit, i figurave të kohës dhe të hapësirës dhe sjellja e tyre në

Vepra letrare:

Brenda vetes – 1974, Mujo Ulqinaku – 1976, Libër i hapur – 1986, Meduza – 1994, Aspekte të mitologjisë ilire – 1996, Meduza e dashuruar mban syze dielli: sonatë metaforash – 1997, Nostradami në 3 qershor: antiprofecitë – 1999, Kështu foli Monaliza – 2000, Zodiak: poezi – 2000, Syri i tretë – 2001, Mes Laokontit dhe Krishtit – Onufri II – 2000, Syri i tretë: Naim Frashëri dhe bektashizmi – 2001, Syzet e thyera të Meduzës – 2001, Kënga e këngëve – 2002, Globalizmi dhe shqiptarët: biseda me Makabe Zaharinë – 2004, Libri Florimontian – 2007, Shitësit e kaosit: tregime apo rrëfenja apokaliptike – 2010, Klepsidra: parabola misteri – 2011, Refuzimi i shkrimit: proza nga kaosi – 2011, Vetullat hyjnore: proza nga kalendari i imazheve – 2012, Ofelia me mjekër: proza të të jetuarit së prapthi – 2013, Emrat e Zotit: tregime – 2014, etj.

një rrafsh, jo i tanipërtanishtëm, siç ishte rasti me poezinë **Muzikë kamertale** të T. Dërvishit, por në një rrafsh futurist. Përzierja e formulave metaforike, përzierja e kohërave dhe e thapësira më e përshtatshme për ndërlidhjen e tyre më të mirë, kjo sepse vetëm në kohën e paqenë, inekzistente, ato mund të jenë të besueshme.

Sipas radhitjes kontinuele të figurave të kohës në mbarështrimin e tërësishëm të hartimit poetik, të figurave ku koha stigmatizohet drejtpërdrejt, del një paralele e saktë letrare, e cila çuditërisht rezulton edhe me shpjegimin e metaforës së Qytetit të Diellit. Në sonetin e parë të nënciklit **Ëndrrimet**, në vargun e fundit, fjala e parë është **e Ardhmja** (me germë të madhe), në sonetin e katërt, në vargun e parë të strofës së tretë, lexojmë: **E ke gëlltitur Kohën** (këtu koha është me germë të madhe), në nënciklin e pagëzuar troç **Kohërat**, në pjesën e dytë të vargut, lexojmë: **ku koha mungon**, në sonetin e tretë, në strofën e parë, në vargun e tretë, përsëritet: E ardhmja e Njeriut është vetë Njeriu, ndërsa në sonetin e katërt të strofës së tretë, në vargun e katërt lexojmë Koha Xero (që të dy fjalët janë me germë të mëdha), për të arritur në vargun e parafundit të hartimit letrar, që d.m.th. në sonetin e pestë, në strofën e katërt, ku në vargun e tretë lexojmë: Koha e ardhshme e foljes "Jam", një kompozitë kjo që për shumë arsye e do një koment. Në tërë hartimin **In memoriam** të M. Zeqos fjala *kohë* përsëritet në gjashtë pozita dhe, sipas leximit horizontal të tyre, del se ato janë radhitur kështu:

E ardhmja

E ke gëlltitur Kohën
Ku mungon Koha
E ardhmja e Njeriut është vetë Njeriu
Koha Xero, dhe
Koha e ardhshme e foljes "Jam"

Siç mund të lexohet, të gjitha fjalitë janë kumtuese, porse kumtimi i fundit është i dyfishtë. Këtu lexuesi, pos që mëson se koha është e ardhshme (në rastin e parë, në tabelë ishte fjala e parë, tani ajo është e fundit që d.m.th. ajo i rrumbullakon kuptimet), mëson edhe se kjo kohë e ardhshme i referohet atij që e shqipton atë, që d.m.th. unit të folësit të saj. Pra, e ardhmja i takon poetit. Por poeti, siç mund të shihet gjithandej në poezitë e tij, fare pak flet për veten e vet. Prandaj uni i folësit shumë më tepër mund të jetë veta e parë shumë sesa ajo njëjës. Prandaj uni është ne. Mendoj se shumë më mirë sesa në poezitë tjera poeti këtu ka dhënë shenjat dhe provat e vërteta të përcaktimit të tij për shkollën letrare që i takon. Nëse ai është një poet postmodernist, atëherë këtu, në këtë hartim letrar, ai me tërë qenien e tij është një futurist i mirëfilltë. Këtë e dëshmon intenca e madhe për një kohë në të cilën interkalohet koha. Koha mbetet xero, sepse e ardhmja e foljes "jam" presupozon një futurizëm të tanishëm.

GJASHTËDHJETË REFLEKTIVE MINIMALISTE

Fragmente të gjendjes neutrale – momente të përditshmërisë ku nuk ka as gëzim, as trishtim, por një lloj statusi, tranzicioni ose mpirjeje të thjeshtë ekzistenciale

Ismail SYLA

NJËZET GJENDJE NEUTRALE, NDJESI STATIKE, ÇASTE KALIMTARE

1. Shikimi i dritës së semaforit që ndryshon nga e kuja në të gjelbër ndërsa pres në trotuar; një sekondë pezullimi ku mendja nuk mendon asgjë, thjesht regjistron ngjyrën.

2. Pamja e një qielli të mbuluar tërësisht nga retë gri, pa shi dhe pa erë; një pasqyrë e një natyre që ka vendosur të mos shprehë asnjë emocion sot.

3. Palosja e çarçafëve të bardhë dhe rreshtimi i tyre në dollap; lëvizje mekanike të përsëritura që e kthejnë trupin në një makinë të thjeshtë funksionale.

4. Erërat e zakonshme të një supermarketi – përzierje e detergjenteve, bukës së ngrohtë dhe plastikës; një aromë kolektive që nuk të zgjon asnjë kujtim, thjesht të konfirmon praninë në përditshmëri.

5. Tingulli i largët i makinave në autostradë që vjen si një murmurimë e vazhdueshme; zhurmë

sfondi që tregon se bota lëviz, por pa të përfshirë ty.

6. Rregullimi i librave në sirtar sipas madhësisë, pa lexuar titujt; proces thjesht gjeometrik që vë në rregull hapësirën pa ndikuar në mendime.

7. Ndryshimi i ngadaltë i dritës së pasdites së vonë, kur hijet zgjaten por nata ende nuk ka filluar: një gjendje gri ku gjërat humbasin konturet e tyre të mprehta.

8. Zhumhuri monoton i frigoriferit në kuzhinë gjatë një pasditeje të qetë; një tingull që mbush hapësirën pa krijuar as bezdi e as paqe, thjesht dëshmi e një shtëpie në punë.

9. Ecja nëpër një korridor të gjatë e të lyer me të bardhë që lidh dy zyra; një hapësirë ndërmjetëse ku nuk je as aty ku ishe, as aty ku po shkon.

10. Ndjesia e mbajtjes në dorë e një gote me ujë në temperaturë dhome; as e ftohtë për të të zgjuar, as e nxehtë për të të ngrohur, thjesht një lëng neutral që shuan një etje mekanike.

11. Rrëshqitja e gishtit mbi ekranin e telefonit duke parë imazhe që kalojnë shpejt pa lënë asnjë mbresë: një gjendje mpirjeje ku sytë lëvizin por vëmendja pushon.

12. Koha kur ora shënon saktësisht 15:00 në një ditë të martë; një pikë e vdekur e ditës ku dreka ka mbaruar dhe darka është ende larg, një zbrazëti kohore pa ngjarje.

13. Shikimi i një pike uji që rrëshqet ngadalë në xhamin e dritares pa lënë gjurmë të qartë; një lëvizje pa qëllim që thjesht ndodh para syve të mi.

14. Ulja në një dhomë pritjeje me karrige plastike të kaltra dhe një kalendar të vjetër në mur; një gjendje ku koha matet vetëm me frymëmarrjen e njerëzve të tjerë të panjohur rrotull.

15. Prekja e një monedhe metalike që ka qëndruar gjatë mbi tryezë; ajo ka marrë saktësisht temperaturën e dhomës, duke humbur çdo veçanti termike.

16. Çasti kur fik televizorin dhe ekrani kthehet në një sipërfaqe të zezë ku reflektohet dhoma; një tranzicion i menjëhershëm nga zhurma e huaj te heshtja jote e zakonshme.

17. Shikimi i një karrigeje të zbrazët përballë meje në një zyrë; nuk ka asnjë mister apo mungesë të dhimbshme, është thjesht një objekt që pret funksionin e vet të radhës.

18. Dëgjimi i zhurmës së ashensorit që lëviz midis kateve në ndërtesë; një lëvizje vertikale e padukshme që thjesht ndodh diku pas murit të dhomës.

19. Kthimi nga puna me autobus, duke parë gardhet dhe muret e njëjta të qytetit; një rrugëtim

aq i njohur sa që kthehet në një peizazh plotësisht të padukshëm për syrin.

20. Kthimi i fletës së një dokumenti zyrtar ose një udhëzuesi teknik; një veprim i zhveshur nga çdo emocion letrar, thjesht kalim nga një informacion i ftohtë në tjetrin.

NJËZET GJENDJE TË PRERA, LUMTURI MINIMALE E MOMENTE ÇLIRIMI

1. Pamja e grimcave të pluhurit që kërcëjnë pezull në rrezen e vetme të diellit që hyndiagonalisht në dhomën e errët më jep një ndjesi melankolie, sikur po e vëzhgoj kohën që kalon pa zhurmë.

2. Era e letrës së zverdhur të një libri të vjetër, të hapur pas shumë vitesh në një bibliotekë të harruar, më krijon një lloj malli për kohë dhe njerëz që nuk i kam njohur kurrë.

3. Drita e portokalltë e një feneri rruge që reflektohet mbi një pellg uji të pistë në trotuar më zgjon ndjesi vetmie urbane, e mbushur me një lloj poezie të trishtë.

4. Tik-taku monoton i një ore muri në një shtëpi krejtësisht të zbrazët; më krijon një ankth të lehtë ekzistencial, vetëdije se sekondat ikin pa kthim.

5. Hijet e pemëve që lëvizin mbi murin e dhomës nga era e natës më ngjan në një teatër të heshtur që më zhyt në një gjendje meditimi të thellë dhe gjysmë-përrallor.

6. Kërcitja e gjetheve të thata nën këpucë gjatë një ecjeje të vetmuar në park më nxit një lloj çlirimi, sikur po shkel mbi mbetjet e asaj që duhet lënë pas.

7. Heshtja e plotë e qytetit në orën katër të mëngjesit, kur drita e parë e agimit ende pa ngjyrë fillon të ndajë qiellin nga ndërtesat më bën të ndjehem sikur jam i vetmi dëshmitar i botës.

8. Zhurma e hapave të mi që jehojnë në një rrugicë të ngushtë e të zbrazët natën më kujtojnë atë ndjenjë dyshimi dhe vetëdijeje të mprehtë për praninë time fizike në hapësirë.

9. Shikimi i vetes në një pasqyrë të vjetër e të njollosur në një dhomë hoteli të panjohur më krijon një ndjesi tjetërsimi, sikur njeriu që po më shikon nuk jam tërësisht unë.

10. Çasti kur shtrydh një limon në çajin e nxehtë dhe shoh se si lëngu i qartë ndryshon ngjyrën e ujit, një magji e vogël, shtëpiake, ma kthen vëmendjen tek e pranishmja.

11. Prekja e rrobave të sapo lara që janë tharë në diell dhe mbajnë erë e pastërti - një ndjesi e fillimit të ri... sikur jeta të mund të thjeshtohet në këtë aromë.

12. Gllënjka e parë e kafesë së nxehtë në një mëngjes të ftohtë vjeshte, kur filxhani të ngroh duart përpara se lëngu të të ngrohë fytyrën, më kujton mosardhjen e dikujt.

13. Gjetja e një monedhe të harruar në xhepin e një palltoje të dimrit të kaluar është një dhuratë e vogël nga vetja ime e shkuar që më bën të buzëqesh pa arsye.

14. Fikja e dritës së fundit para se të bie në shtrat; ajo sekondë e errësirës totale para se sytë të mësohen me të, mëndriçon mendimin që bota thjesht pushon së ekzistuari në një çast të verbimit të saj.

15. Tingulli i rregullt i pikave të shiut që përplasen pas xhamit të dritares, ndërsa unë jam brenda, i mbrojtur, një ndjenjë e ngrohtë strehimi dhe një izolim i ëmbël më vallëzojnë në shpirt.

16. Kur laj fytyrën me ujë të akullt herët në mëngjes dhe ndiej se si lëkura shtrëngohet ndërsa mendja zgjohet dhunshëm nga mjegulla e ëndrrave (moment katarsisi?)..

17. Kur heq këpucët e rënda pas një dite të gjatë ecjeje dhe ndiej të ftohtët e pllakave të dhomës nën shputa, një lumturi minimaliste që fillon të çlirohet nga trupi.

18. Kur fshij me gomë një gabim të bërë me laps mbi letër dhe shoh se si sipërfaqja mbetet sërish e bardhë, gati për t'u rishkruar, shoh të gjallë një iluzion të bukur se gabimet mund të fshihen kaq lehtë (momente çlirimi?).

19. Avullimi i xhamit të dritares nga frymëmarrja ime dhe vizatimi i një vije të thjeshtë me gisht - një kthim fëmijëror në thjeshtësinë e të qenit vetëm me veten.

20. Çasti kur mbyll laptopin pas një jave të gjatë pune dhe dëgjoj atë "klik" të lehtë, para më del një ndjenjë lirie absolute, sikur sapo u hap dera e një burgu të padukshëm.

NJËZET ÇASTE ACARIMI TË FTOHTË, TË MENDJES E NDJENJAVE

1. Acarim akustik: Pikimi i rregullt dhe i ngadalhtë i një rubineti të prishur në qetësinë e natës, ku; çdo pikë që bie është si një goditje e vogël mbi durimin që po shteron.

2. Fërkim fizik: Etiketa e re e një këmishe që gërvisht pa pushim lëkurën e qafës; një irritim i vogël, lokal, që ta zhvendos dhunshëm gjithë vëmendjen te trupi.

3. Ankth vizual: Një dritë neoni në korridor që fërfëllon e fiket me ndërprerje të paparashikueshme. Ritëm i prishur që të lodh sytë dhe të ndjell një lloj nervozizmi të pacaktuar.

4. Monotoni irrituese: Zhurma e një mize që përplasat me një këmbëngulje absurde dhe tmerrësisht të kotë pas xhamit të mbyllur të dritares (përpjekje që infekton gjithë dhomën me tension).

5. Acarim taktil: Ndjesia e duarve të ngjithshme nga lëngu i një fruti ose nga sheqeri, kur je në një mjedis ku nuk mund t'i lash menjëherë dhe çdo gjë që prek kthehet në një makth të vogël kontaktues.

6. Bllokim mental: Çasti kur një fjalë apo një emër të rri saktësisht në majë të gjuhës, por refuzon të shfaqet (harresë mikroskopike që bllokon qarkullimin e lirë të mendimeve).

7. Pengesë hapësinore: Kur ecën me nxitim në trotuar dhe bllokohesh pas dy njerëzve që ecin tmerrësisht ngadalë krah për krah, pa u interesuar për botën - dhunim i ritmit tënd të brendshëm.

8. Zhgënjim termik: Kur hap rubinetin duke pritur ujë të ftohtë akull në një ditë të nxehtë, por prej andej rrjedh një ujë i vakët, pa karakter dhe mbytës: një refuzim i menjëhershëm i shqisave.

9. Dhunë mendore: Ndërprerja e menjëhershme e një linje të thellë meditimi apo shkrimi nga një pyetje krejtësisht banale e dikujt tjetër, si një fije e hollë mëndafshi që këputet e nuk lidhet më kurrë njësoj.

10. Acarim digjital: Dridhja e vazhdueshme e telefonit mbi një tryezë druri të fortë, ku njoftimet e një bisede në grup vijnë njëra pas tjetrës, si një zhurmë invazive që ta copëton përqendrimin në tërhmija.

11. Shikim i penguar: Një njollë e vogël yndyre saktësisht në qendër të xhamit të syzeve. Sado që përpiqesh ta fshish me nxitim, ajo thjesht shpërndahet duke e thyer dritën në mënyrë irrituese.

12. Ndjesi e huaj: Një fije floku e rënë kapur në bluzë, por që mbetet e palëvizshme sa herë që përpiqesh për ta hequr me dorë.

13. Asimetri ngacmuese: Pamja e një kornize fotografie ose e një pikturë të varur paksa shtrembër në murin përballë nesh, që ta vjedh shikimin dhe vëmendjen, duke të ftuar ta rregullosh me sytë e mendjes.

14. Acarim mekanik: Çelësi që ngec në bravë dhe kërkon një lëvizje specifike mikroskopike, pothuajse kirurgjikale, për t'u rrotulluar, një rezistencë e ftohtë metalike saktësisht në pragun e shtëpisë.

15. Ankth modern: Shikimi i baterisë së telefonit që bie në 1% saktësisht në momentin kur po shkruan një mesazh urgjent, duke parë se si ekrani fillon të zbehet përpara se të fiket përfundimisht.

16. Sfond akustik: Kërcitja e rregullt, e mprehtë dhe e padëshiruar e tabanit të njërës prej këpucëve gjatë ecjes në një korridor të qetë e solem: tradhti e vogël që vjen nga vetë hapat e tu.

17. Mizofoni e përditshme: Zhurma e dikujt që përthepet me gojë hapur ose përplas lugën pas pjatës me një ritëm agresiv: sulm mikroskopik dëgjimor që të ngre një valë irritimi në stomak.

18. Papastërti vizuale: Shtresa e hollë e pluhurit që vërehet mbi ekranin e zi të televizorit apo të laptopit sapo drita e pasdites bie mbi të.

19. Estetikë e dëmtuar: Kur hap një libër të ri që e ke pritur gjatë dhe zbulon se disa fletë janë prerë keq në fabrikë ose janë të ngjitura në skaje, duke të detyruar t'i ndash me dhunë.

20. Fërkim taktil: Ndjesia e pakëndshme e çorapëve të lagur që ngjiten pas lëkurës pasi ke shkelur pa dashje në një pellg të fshehur në trotuar: lagështi e ftohtë dhe e huaj që të shoqëron në çdo hap të mbetur.

KUJT I ANKOHEMI?

Fatbardh AMURSI

Të gjithë ankohemi për hallet që ka letërsia dhe të gjithë priremi, që fajet t'ia vëmë kritikës, e cila ka bërë aq sa ka mundur. Duhet ta pranojmë, që letërsia aktuale në shumicën e rasteve botohet me lekët e xhepit, përjashtoj tekut emra me një tirazh modest dhe ajo që konsumohet çdo ditë është letërsia e facebook-ut. Të gjithë shkruajnë dhe fare pak lexojnë, dukuri anormale që reflektohet si në nivelin e shijeve dhe në të shkruarit. Një letërsi uniformë ka si të barasvlerëshmen e saj një kritikë formale, ku qejfbërjet të kujtojnë dorovitetet në dasma, ku caktohet një person të shënojë emrat e atyre që kanë hedhur zarfin, për t'u kthyer në një rast të ngjashëm. Pra, ta shpërblefsha në të tilla gëzime. Brenda një jave më qëlloni të lexoja shkrime, ku për poetë që s'i njeh askush shkruhej me tituj bombastikë: "univeri i filanit dhe i fistekut". Më rezultoi se brenda një jave në letërsi ishin krijuar disa universe. Të hipur në qiell të shtatë, të pompuarit s'ka burrë nëne, që i zbret në tokë. ("Mos më lavdëroni kot! E keqja është se unë i besoj ato."-thoshte Tolstoi e jo më një autor facebook-u.) Me të drejtë në një shkrim të "Hejzës" shkruhej: "Hipokrizia më e rrezikshme kulturore nuk është kur dikush e mohon kulturën. Ajo është kur të gjithë e lavdërojnë, ndërsa askush nuk e merr seriozisht. Kur fjalët e mëdha për kulturën nuk e kanë më peshën e realitetit, ato mbeten vetëm pjesë e një ikonografie të zbrastë. Sepse kultura nuk ka nevojë të duartrokitet, por ajo ka nevojë të jetohej." Dhe që të jetohej, ajo duhet të lexohet, të zbulohet e të mbrohet, sikurse Manushaqja e Naimit, e mbuluar nga shpendra, hidhra e ferra, që dritën ia kanë zënë, që e shpojnë dhe e lëndojnë. "Kemi një mori vargësh poetike, por nuk kemi poezi; kemi plot vodevile, por nuk kemi teatër...Kur vallë do të japë ky shekull një letërsi që të jetë në nivelin e lëvizjes së tij shoqërore, kur të japë poetë që të jenë po aq të mëdhenj sa ç'janë ngjarjet?"-ankohet Hygoi

më 1820-tën. U ankua, duke bërë vetë një letërsi të madhe.

Kush do ia thotë të vërtetën gjithë kësaj madhështie të rreme? Ardian Vehbiu duke artikuluar termin "kritikë negativiste" la përshtypjen se do i shkrinte statujat prej dylli, duke marr pozicionin e mjekut, i cili ia thotë pacientit, edhe kur ai ka një sëmundje të keqe. Por, i vetmi që u kthye në tabelë qitje mbeti Ismail Kadare. Për fat të keq ka akademikë dhe profesorë, që kanë bërë shkrime negativiste kundër Kadaresë, me gjasa se po e "çmitizojnë", ndërkohë që pompohen autorë të fabrikuar, duke i quajtur "shkrimtarë të mëdhenj", të cilët bëjnë letrarizma dhe i shesin për art modern. Dhe kur del një shkrimtar, i cili e nderon letërsinë si Ben Blushi, me një rekord historik shitjesh në vitet e demokracisë, i turren si e si t'ia ulin pazarin. Shkrimtarëve, që i bëjnë nder letërsisë, u turren: sikur t'u kenë rrëmbyer hisen e diellit.

Kujtoni komedinë e Molierit, kur Harpagoni thërret shërbëtorin e tij dhe i kërkon ta vërë në dijeni se ç'flitej për të. Ua them, iu drejtua i përuluri, por se mos më ndëshkoni? Pasi zotëria iu betua se s'do vinte dorë mbi të, duke i besuar ia thotë të vërtetën: e shanin Harpagonin se ishte koprac. Në moment Harpagoni u kthye në një Haxhi dajak. Provo t'ia thuash të vërtetën dikujt, e bërë armik për jetë. Sa herë shkoj në Amerikë, marr me vete libra, kryesisht autorë shqiptarë. Duke kapërcyer oqeanin lexova librin e një autori, të cilin e shihja me simpati dhe doja të kisha një ide sa më të plotë për të. Romani fliste për një qytet të përmbytur, i cili bëhet fli për hir të një hidrocentrali. Unë mbi re dhe qyteti që fundosej në emër të dritës, por që autori e shihte më së shumti si një gjëmë, vetëm se hidrocentrali ishte ndërtuar në kohën e diktaturës, kur ende mban me rrymë edhe sot Shqipërinë. Krahës vlerësimit, aty ku më pëlqeu, shfaqja dhe ndonjë mospërputhje me autorin. Kur prisja një falenderim prej tij, më fshiu nga facebooku. Pra, si shpërblim mora lëndimin. Mjaf-ton që: ia bleva librin, ia lexova, madje u ula dhe

Aktori suedez Knut Amlof (1829-1899) në rolin e Harpagonit, 1869

shkruajta, e meritoja respektin, gjë që s'ndodhi. S'ka faj i përmbyturi me lavde, "shkrimtar i madh" biri i botës dhe, nëse ti s'i bën fresk, mall Harpagoni para Shën Pjetërit me kamzhik dhe, nga një mik i pretenduar i ke shtuar vetes kot së koti një armik të betuar. Tregohu po deshe i singertë, aty ku xhirojnë paturpësisht dhe tjetrit i dalin krahët. Atmosfera

letrare është hipokrizuar aq shumë sa rrezikon të asfiksohet. Nëse do të bësh hajër përfshiu në skema mashtrimi, apo "të një ikonografie të zbrastë", duke mbajtur në një dorë furçën dhe në tjetrën pompën. Nëse në politikë goja është kthyer në jashtëqitje në letërsi prej saj del mjaltë e sheqer...

SHQIPTARËT PËRBALLË SFIDËS SË EKSTREMIZMIT FETAR

Historia shqiptare dëshmon se kombi ynë nuk ka mbijetuar sepse ka qenë fetarisht uniform, por sepse ka ditur të jetë politikisht i mençur, kulturalisht i hapur dhe moralisht tolerant

Sermet SULEJAMANI

Debati mbi ekstremizmin fetar nuk ka lindur nga vullneti i shqiptarëve dhe as mund të kuptohet si një dukuri e shkëputur nga rrjedhat historike. Ai duhet parë në kontekstin e zhvillimeve gjeopolitike, ideologjike dhe fetare që kanë prekur Ballkanin dhe hapësirën shqiptare gjatë tri dekadave të fundit. Në veçanti, pas luftërave shqiptare të viteve 1998–2001 dhe shfaqjes së organizatës terroriste ISIS në Irak, Siri, dhe së fundmi në Gaza, ku propaganda transnacionale e radikalizmit fetar u përpoq të depërtonte edhe në shoqëritë tona, duke synuar rekrutimin e individëve dhe përhapjen e një ideologjie që predikonte rikrijimin e një kalifati si formë universale e rendit politik dhe fetar.

Luftërat në Siri dhe Irak nuk mbetën vetëm tragjedi të Lindjes së Mesme. Jehona e tyre u përhap me shpejtësi në Ballkan, nga Bosnja deri në Maqedoninë e Veriut, ku rrjete të ndryshme propagandistike shfrytëzuan mediat sociale, financime të jashtme dhe struktura informale për të përhapur interpretime radikale të fesë, të huaja për traditën kulturore dhe shpirtërore të shqiptarëve. Këto rryma synonin të zëvendësonin kulturën tonë të bashkëjetesës me modele ideologjike të importuara, të cilat nuk kishin lidhje me historinë e besimeve në trojet shqiptare.

Edhe hapësira shqiptare nuk mbeti plotësisht e paprekur. Një numër i kufizuar individësh nga Shqipëria, Kosova dhe Maqedonia e Veriut iu bashkuan konflikteve në Siri dhe Irak. Megjithatë, ky fenomen mbeti marginal dhe nuk u shndërrua kurrë në një lëvizje shoqërore. Institucionet shtetërore, bashkësitë tradicionale fetare dhe

një pjesë e rëndësishme e shoqërisë civile reagojnë me vendosmëri, duke dënuar radikalizmin dhe duke ndërmarrë masa ligjore, arsimore dhe parandaluese. Kjo dëshmon se tradita shqiptare e tolerancës dhe bashkëjetesës ndërfetare ka qenë më e fortë se çdo ideologji e importuar.

Përvoja shqiptare përbën një përjashtim domethënës në Ballkan. Ndërsa në shumë vende identiteti fetar është përdorur si faktor ndarës, shqiptarët kanë arritur historikisht ta ndërtojnë identitetin kombëtar mbi gjuhën, kulturën dhe vetëdijen e përbashkët, duke bashkuar komunitete me besime të ndryshme pa i shndërruar ato në kampe armiqësore.

Filozofi Karl Popper, në veprën *Shoqëria e hapur dhe armiqtë e saj*, paralajmëron se rreziku më i madh për shoqëritë e lira nuk buron nga pluralizmi i bindjeve, por nga ideologjitë që pretendojnë se zotërojnë të vërtetën absolute dhe synojnë t'ua imponojnë atë të tjerëve. Pikërisht kjo logjikë e karakterizon çdo formë të ekstremizmit fetar: mohimin e dialogut, refuzimin e pluralizmit dhe shndërrimin e besimit në instrument politik.

Po aq aktual mbetet edhe mendimi i John Locke në veprën *Një letër mbi tolerancën*. Ai argumenton se besimi nuk mund të imponohet me forcë dhe se pa tolerancë nuk mund të ketë paqe civile. Ndërsa Volteri e konsideronte tolerancën jo vetëm një virtyt moral, por edhe një kusht themelor të qytetërimit. Këto ide gjejnë pasqyrim të natyrshëm në historinë shqiptare, e cila nuk është ndërtuar mbi luftëra fetare, por mbi kulturën e bashkëjetesës.

Edhe rilindësit shqiptarë e kuptuan këtë të vërtetë shumë kohë përpara se teoritë moderne të

pluralizmit të merrnin formë. Pashko Vasa e përmbodhi filozofinë e tyre në vargun e pavdekshëm: "Feja e shqiptarit është shqiptaria." Sami Frashëri e shihte gjuhën, arsimin dhe vetëdijen kombëtare si themelet e mbijetesës së kombit, ndërsa Naum Veqilharxhi, Jeronim De Rada, Hasan Tahsini, Jani Vreto dhe figura të tjera të Rilindjes Kombëtare e trajtuan fenë si çështje të ndërgjegjes individuale, jo si kriter për ndarjen e shqiptarëve.

Pikërisht kjo trashëgimi e bën instrumentalizimin politik të fesë një rrezik serioz për kohezionin kombëtar. Historia e Ballkanit dhe e Lindjes së Mesme dëshmon se, kur feja shndërrohet në ideologji politike, pasojat janë polarizimi, dhuna dhe dobësimi i institucioneve demokratike. Sfidat e shqiptarëve nuk është mbrojtja e një feje nga një tjetër, por mbrojtja e vetë fesë nga fanatizmi dhe mbrojtja e kombit nga çdo doktrinë që synon

ta zëvendësojë identitetin qytetar e kombëtar me identitete ekskluzive dhe përjashtuese.

Përgjigjja më e qëndrueshme ndaj çdo forme radikalizmi nuk është urrejtja, por arsimi; nuk është përjashtimi, por mendimi kritik; nuk është propaganda, por kultura; nuk është izolimi, por dialogu. Vetëm një shoqëri që investon në dije, në shkencë, në institucione demokratike dhe në kulturën e tolerancës mund ta ruajë modelin shqiptar të bashkëjetesës si një nga vlerat më të çmuara të qytetërimit tonë.

Në fund të fundit, historia shqiptare dëshmon se kombi ynë nuk ka mbijetuar sepse ka qenë fetarisht uniform, por sepse ka ditur të jetë politikisht i mençur, kulturalisht i hapur dhe moralisht tolerant. Pikërisht ky është mësimi më i rëndësishëm që e kaluara i përcjell së tashmes dhe përgjegjësia më e madhe që e tashmja i detyrohet së ardhmes.

KONKURSI PA GARË

(Mbi burokratizimin e meritës dhe qerthullin institucional)

Nga Bujar MEHOLLI

Përbrenda shoqërisë sonë, ende fragjile dhe të pa pjekur në konsolidimin e shtetit të së drejtës, ravijëzohen ende betejat kundrejt nepotizmit, klientelizmit e mentalitetit meskin-fisnor. Mu pse nuk ka mekanizma të konsoliduar sa duhet që të ndihmojnë në kapërcimin e këtyre mbetjeve tribalo-mesjetare, shteti dhe shoqëria jonë ngelen ende të brishta, të amullta dhe pa perspektivë të qartë për të ardhmen. Palca e problemit mund të përshkruhet kështu: ende bëhet zhvendosja a, të themi, zëvendësimi i meritës nga qarku vendimmarrës. Merita është ende në terren

të panjohur, shkel mbi dërrasë të kalbur; kurse, sado që në planin normativ ekziston meritokracia si nocion, në kuadrin praktik institucional ajo shpesh nuk vjen në shprehje. Në Kosovë, burokracia godet mnershëm meritën pse ajo, shpeshherë, e shndërron mjetin në qëllim. Kjo ndodhi dhe në rastin tim, në kandidaturën për postin e drejtorit të Bibliotekës "Latif Berisha" në Mitrovicë. Para se të gjykohej profili im intelektual, përvoja, aktiviteti dhe vizioni, si dhe platforma që mund ta paraqisja në udhëheqjen e këtij institucioni, sistemi burokratik, përmes një formulimi të paqartë dhe interpretimi mekanik të kriterit, vendosi ta "ngrijë"

aplikimin tim duke e penguar kështu, apriori, vlerësimin tim real e profesional dhe aftësitë e mia kognitive lidhur me këtë pozitë vitale udhëheqëse. Ahere, mund të pyesësh veten: çka i duhet shoqërisë sonë një sistem i tillë burokratik kur nuk e mbron dot meritën? Bile, përkundrazi, mëton ta vërë në qerthull duke e asfiksuar një vizon, një ide, një plan pune për të ardhmen, pa e njohur fare, pa ia dhënë mundësinë të shpërfaqet.

Ballkani, përgjithësisht, si entitet socio-politik plekset me manierizma soji partiakë, klienteliste, fisnorë e nepotiste. Shqipëria e Kosova nuk bëjnë përjashtim; ama është koha që t'i ndjekim modelet më të mira rreth e qark nesh: t'i ndjekim shoqëritë që kanë kaluar procese të avancuara të konsolidimit institucional, tej promiskuitetit mendjengushtë-patetik ballkanik. Rrethi i mbyllur i mundësive presupozon dergjien e qindra-mijëra të rinjve që do të donin me zell e vullnet t'i shërbenin vendit të tyre. Ata ngelen në qerthullin e refuzimeve, bëhen skeptikë e madje edhe depresivë për të ardhmen - mehet besimi

në shtetin dhe institucionet e tyre, vullneti për t'i shërbyer demokracisë zbehet ndjeshëm, pozicioni shoqëror gjithashtu, dhe midis krizave konvulsive që ua shkakton shteti - marrin rrugën drejt kurbetit, apo shuhet e shkrihen diku në ndonjë punë të rëndomtë... thuajse çdo i dyti prej tyre, largimin nga Kosova e sheh si shpresën e vetme, futjen në "parajsën" e pagës së dinjitetshme, sigurimit shëndetësor, vendbanimit e hapësirës që vendet perëndimore u ofrojnë edhe për punë periferike. Në anën tjetër, Kosova e paradokseve, pasigurive institucionale, e shfrenimit gjuhësor në hapësira publike, e luftës së pashpallur civile - njerëzit e aftë, vizionarët, patriotët, njerëzit e devotshëm i lë jashtë lojërave institucionale duke ua vërë damkën e parëndësisë. Edhe po të jesh njeri me karrierë të gjatë dhe të ndërtuar me mund, edhe po të studiosh fort e të jesh parimor e vullnetmirë, edhe po të mendosh përtej pagës e kolltukut, itinerari yt është i pasigurt, pse rrugën drejt "rehatimit" ta mundësojnë edhe disa gjëra tjera që nuk i ke: kultivimin e marrëdhënieve klienteliste, servilizmin në kulm, militantizmin dhe idhujtarinë e devotshme. Pa këto, sistemi burokrat të gozhdon, të penalizon arbitrasisht pa çka se ke kompetenca profesionale. Kështu edhe bëhet polarizimi i njerëzve: një palë të durueshëm, uniformë e konvencionalë dhe të nënshtruar kurse pala tjetër të dinjitetshëm, me kompetencë profesionale, kritikë e me vizion të qartë për të ardhme përmes punës, llogaridhënies e transparencës. Të dytët rëndom janë jashtë mureve në vendin e tyre. Të parët i vërshojnë institucionet e pozitat kyçe, delikate, të shoqërisë. Ndaj, jemi ku jemi...

Proceset e rekrutimit në institucione publike janë shpesh të përcjella nga kontroversialiteti dhe abstraksioni. Shumë prej tyre nuk paraqesin kurrfarë transparence, nuk dihet mënyra e vlerësimit, pesha reale e secilit kriter si dhe profili i kandidatëve. Gjurmët e dokumentuara të vendimmarrjes rëndom i merr era. Kandidati nuk merret seriozisht, nuk mëtohet të nxirret më e mira prej tij/saj dhe nuk trajtohet si i barabartë, pa paragjykime; rëndom ata diskualifikohen fare lehtë, pa e marrë mundin për t'i dëgjuar dhe vlerësuar fer - këtu theksohet nevoja për përf forcimin e profesionalizmit dhe besimit në administratën publike sepse nga situata aktuale, rezultatet janë të dobëta për drejtësinë, barazinë dhe trajtimin dinjitoz të kandidatit. Ka shumë memurë që llafin e parë me ty e nisin "Cili je?", "Prej nga vjen?", para se të pyesin "Cili është vizioni yt?", "Çka di të bësh nëse e merr mbi supe përgjegjësinë?"... Jo se Max Weber-i

njëtrajtshëm e shihte si problem burokracinë, madje e shihte si tipar themelor të modernitetit; por ai theksonte veçan se kur burokracia bëhet racionalitet formal ahëre bëhet dominancë mbi gjykimin substancial, siç ndodhi tamam në rastin tim. Mua më refuzuan mbi pretekstin e një dokumenti fantom (pasqyrës së Trustit që është esenciale për vizionin e drejtorllëkut!), para se të më pyesnin “çka ke ndërmend të bësh si udhëheqës?”, “si i dëshmon aftësitë tua në kryerjen me sukses të kësaj pune?”. Ky akt paradoksal refuzimi, mund të emërohet si *burokratizim i meritës* kur arbitrarisht dhe mekanikisht zbatohet një vendim pa pasur lidhje me qëllimin primar për të cilin edhe ekziston, pra ekziston për t’i luftuar avaritë përbrenda proceseve, por mjerisht shpesh krijon avari të reja dhe iracionale të cilat më pas e përmbysin edhe qëllimin. Kjo situatë na çon te konceptet e Émile Durkheim-it, veçan te solidariteti organik dhe anomia. I pari është jetik për shoqërinë progresive. Njerëz të ndryshëm dhe me funksione të specializuara variojnë tok, pse reciprokisht varen nga shoqi-shoqi. Ndaj dhe ndarja e punës e kërkon diferencimin mbi bazën e kompetencës, por vetëm nëse brenda shoqërisë nuk futet krimbi helmues i lidhjes, patronazhit e afërsisë politike, sepse ahëre rrënohet parimi moral që e mban sistematikisht shoqërinë. Mu këtu i hapet terreni anomisë e cila precizon dobësinë dhe çrregullimin e normave para situatave ludiste kur njeriu duhet pyetur me dhimbje veten: “Unë jam mjaftueshëm i/e aftë për aksh pozitën por ama nuk e njoh askënd, si do t’ia bëj?”... këtu kemi të bëjmë me degradimin e shoqërisë, jo me fajin e individit.

Në limontinë socio-kulturore kosovare njerëzit janë të shtrënguar të largohen ose t’i përshtaten sistemit i cili më pas i absorbon gjersa t’i shuajë; po ta përmendim këtu Pareto-n do të shtonim me mëdyshje pyetjen: a prodhojnë mekanizmat formalë të rekrutimit publik qarkullim real të njerëzve kompetentë apo bëjnë rotacion përbrenda rrjeteve ekzistuese të ndikimit? Sepse, një konkurs publik për një pozitë me peshë, siç është drejtori i bibliotekës “Latif Berisha”, do të duhej që të krijonte treg konkurrues të kompetencës, jo, përkundrazi, ta ndërpriste arbitrarisht dhe kështu ta varfëronte konkurrencën në funksionin epistemik të zbulimit të aksh kandidatit që është më i/e aftë për ta marrë përsipër detyrën. Le ta përdorim këtu logjikën e Schumpeter-it për destruksionin kreativ - konkurrencën, inovacionin dhe zëvendësimin e strukturave të vjetra me forca të reja. Marrë në analogji institucionale, që sistemi të jetë i shën-

detshëm duhet të aspirojë ide dhe njerëz të rinj, mënyra të reja për rezultate më të mira kundrejt mendësisë prapanike të stagnimit institucional i cili është regresiv dhe, padyshim, joefikas. Pra, institucionet duhet bërë konkurrencën fer dhe më të rëndësishme sesa lidhjet dhe lojaliteti meskin. Përmes kriterëve të qarta, komisionit profesional dhe publik, arsyetimit shkrimor, transparencës mbi gjithë procesin, vlerësimin e vizionit dhe testeve të strukturuar konform koncepteve progresive, do të krijoheshin mundësitë reale që njerëzit me ekspertizë t’i hynin garës dinjitetshëm dhe me vetëdije për përgjegjësitë. Në të kundërtën, jemi në terrenin e pre-modernitetit dhe një bashkëjetese të racionaliteteve të ndryshme, po të flasim të frymëzuar nga sociologjia e Gani Bobit. Forma e konkursit është moderne, por praktika ngelet klienteliste, prandaj pre-moderne, me rrënjë në fisin, klanin, kabilen. Ahëre identiteti profesional i aksh kandidatit duhet të konkurrojë me identitetin social-informal; brenda sistemit klientelist kapitali social konvertohet në pozitë institucionale, duke e deformuar logjikën e përzgjedhjes. Kjo analizë na shpie para një përfundimi kësajsoj: kriza e meritokracisë është, s’do mend, dështim administrativ; por ama kjo krizë plekset me tensionin evident midis modernizmit institucional dhe transformimit të papërfunduar të marrëdhënieve shoqërore që i japin kuptimin e duhur, real, institucioneve.

Refuzimi i aplikimit tim për shkak të asaj që e konsideroj arsye burokratike të kontestueshme, shquan fenomenin negativ të rekrutimit në sektorin publik që po e ngulfat progresin dhe po i anashkalon njerëzit e duhur nga pozitë të rëndësishme të jetës socio-kulturore e politike. Ndaj, si i tillë, nuk duhet assesi të normalizohet. Problemi tipizohet në amalgamën *mainstream* të figurave të ndryshme që mbijnë nga allisheverishet dhe, pa çka se s’kanë kurrfarë kontributi real e asfarë profili dëshmues cilësor, janë jo rrallë në kolltukët e zyrave prej nga marrin vendime... shpeshherë anakronike dhe të dëmshme për të ardhmen e vendit. Në vend të reformave drastike nëpër ligje e nene kontroverse, siç është ai i cili e përcakton garimin për pozitën e drejtorit të bibliotekës për këdo që ka një diplomë bachelor, madje pa theksuar as notën mesatare; memurët e kolltukëve mjaftohen me metodën “copy-paste” të përgatitjes së konkurseve, s’rreken për ndryshimin e situatës së nderë, por mjaftohen që të kumtojnë refuzimet e aplikimeve përmes e-maileve me gabime të rënda gjuhësore që vetëm sa e përforcojnë ndjenjën e trishtë për situatën në të cilën ndodhemi.

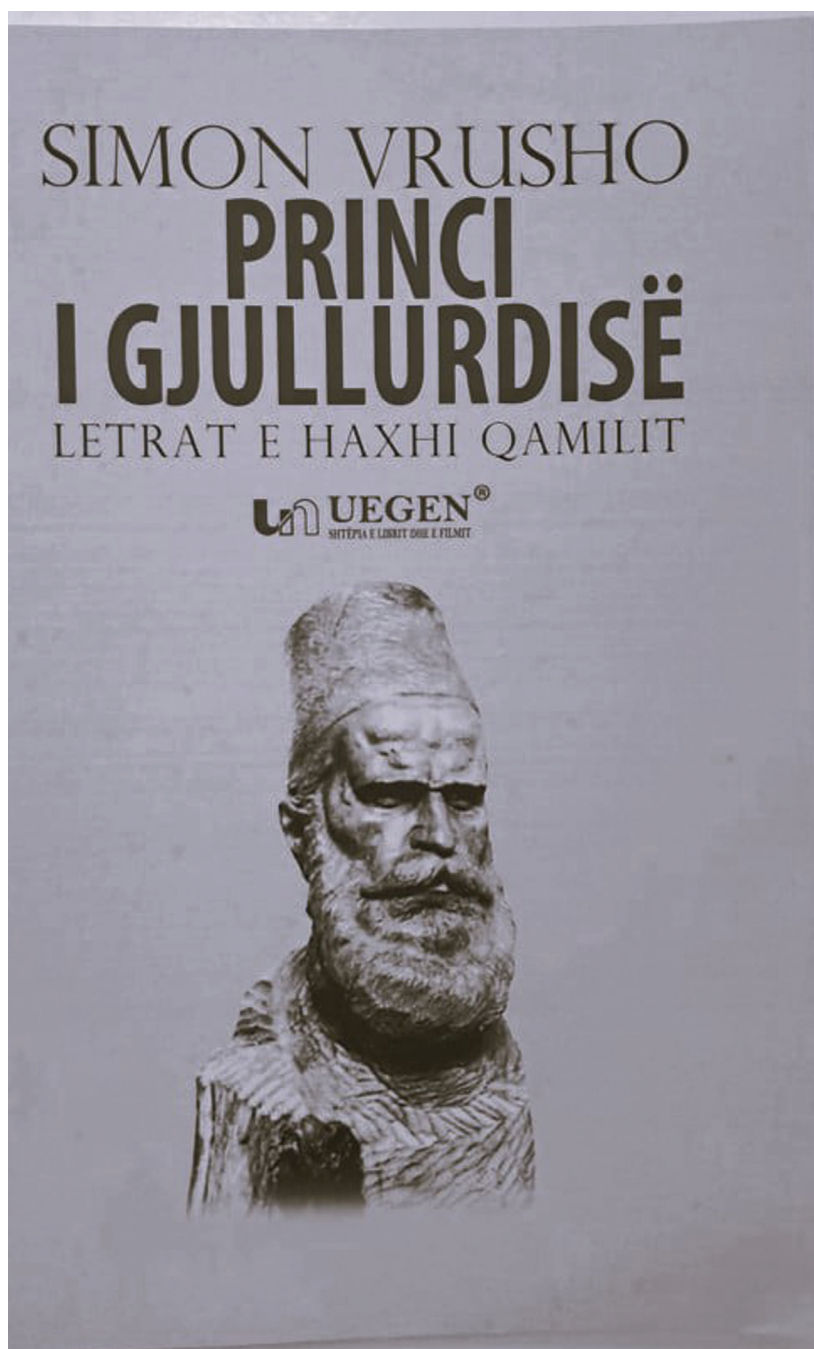
“PRINCI I GJULLURDISË”, NJË HISTORI QË PËRSËRITET

Në vitet 1914 – 1915 “shfaqet si ekzemplar i pashoq, unik, absurd dhe i papërsëritshëm në trajtën e tij, ai është, ndërkohë, në këtë vend, fenomen, cikli i të cili do të përsëritet, sipas meje të paktën për 100 vjet, sepse këtu, më shumë se sa shkurre, harlisen përralla aziatike dhe bizantine

Yzedin HIMA

Kur Shqipëria është bërë lëmsh e lëmsh, një njeri del nga mazgallat e saj dhe futet në histori. Kjo është fjalia e parë me të cilën nis libri “Princi i gjullurdisë”. Është një vepër letrare e nyjëtuar me mjeshtëri nga Simon Vrusho. Libri ka në qendër një figurë tipike shqiptare, por edhe ballkanase, por edhe evropiane si Haxhi Qamili. Them shqiptare sepse t analfabeti më i famshëm shqiptar i shekullit XX Haxhi Qamili janë të sintetizuar të gjitha huqet shekullore të shqiptarëve. Them ballkanase sepse setipatsiky janë shfaqur shpesh edhe në arealin ballkanas. Them evropian sepse kemi një personazh të mrekullueshëm si Don Kishoti i Mançës, të cilit i ngjet disi Haxhi Qamili në përpjekjen për të kthyer rrotën e historisë pas. Don Kishoti donte të kthente epokën kalorësiake në epokën e re të Rilindjes evropiane, ndonëse kjo epokë kishte perënduar, ndërsa Haxhi Qamili me pesë mijë fshatarë besnikë donte të kthente perandorinë e perënduar osmane nën thirrjen “Dum Babën”!

Në vitet 1914 – 1915 “shfaqet si ekzemplar i pashoq, unik, absurd dhe i papërsëritshëm në trajtën e tij, ai është, ndërkohë, në këtë vend, fenomen, cikli i të cili do të përsëritet, sipas meje të paktën për 100 vjet, sepse këtu,

më shumë se sa shkurre, harlisen përralla aziatike dhe bizantine. Këtu djathi shartohet me dardhë, e vërteta vesh rrobën e përrallës, besëtytnia dhe paragjykimi janë shtylla herkuliane, egoizmi i pafre, kokëfortë apo kokëmushkë siç edhe vetëquhen, padurimi është ekstrem, këtu s'ka nesër, por vetëm sot, as sot, por vetëm tani, as tani, por vetëm në çast, në moment. Këtu nuk u besohet magjive, këtu jetohej me to..." – shkruan Simon Vrusho te ky tekst.

Kjo "pikturë ekspresioniste" me fjalë karakterizon më së miri jo vetëm të djeshmen, por edhe të sotmen e shoqërisë anarkike shqiptare.

Bëmat e Haxhi Qamilit janë zhvilluar nën shenjë e paradoksit. Po ç'gjë nuk u shtjellua në këtë vend nën këtë shenjë?! – shtron para lexuesit pyetjen retorike autori. Simon Vrusho, krahas gjykimëve të mprehta të tij, thërret në ndihmë edhe autorë të tjerë të shquar për të shpjeguar dhe ftilluar figurën e Haxhi Qamilit. Nuk mund të qartësohet, kuptohet dhe shpjegohet figura e tij pa njohur mjedisin nga ai erdhi, mjedisin ku ai veptoi dhe pa ftilluar turmën disa mijëshe që e ndoqi pas.

"Sipas mendimit tim, elementi më i rrezikshëm, a më mirë me thanë, rreziku më i madh i Shqipërisë janë vagabondët: ata shqiptarë, që pa mundur kurrë të përfitojnë një mendim të shëndoshë në mend të vet, s'janë të zotë të rreshtojnë dy shkronjë bashkë pa gabim, njerëz – rrugaçë, njerëz shakllabana, pa kurrfarë njerëzie e mirërritjeje, të harlisur nga mendja, të përdhosur nga fjala, të çoroditur nga vepra, ku mbillen s'korren, ku bjenë nuk çohen... gjithkund duke lënë ndonjë marrëzi të re për Shqipërinë..." Janë fjalët e poetit tonë kombëtar Gjergj Fishta.

Nuk ka përshkrim më të vërtetë për shoqërinë shqiptare të djeshme, për shoqërinë shqiptare të sotme. Pikërisht në këtë kontekst historik dhe shoqëror u shfaq Haxhi Qamili, personazh historik dhe artistik i librit të Simon Vrushos "Princi i gjullurdisë".

"Shqiptari, para se të bëhet atdhetar, ka nevojë të bëhet njeri i zbutur. Ky është problem i madh" – shkruan Faik Konica.

"I nderuar mik, Në hapësirën e mësipërme, ku gjallon e harbon një vulg i egër vagabond, ka çaire, luadhe dhe livadhe ku të dalin hazat e hergjele jo

një, po dyzet haxhiqamila, ku nuk e merresh i pari të dytin, sepse i dyti është më i parë se i pari dhe i dyti më i dytë se i dyti” – shkruan Simon Vrusho në vijim të përcaktimeve të Fishtës dhe Faik Konicës. Te shprehja “i dyti është më i dytë se i dyti” dallojmë sarkazmin tipike të Vrushos, ku fjala “i dytë” ka edhe kuptimin e përdorimit popullor i mangët nga mendja, i marrë.

Po nga vjen Haxhi Qamili? – shtron pyetjen autori. Dhe më tej përgjigjet: “Një dorëshkrim në arkiv thotë se nën një qiell të lodhur e të mërzhitur, në atë prill 1913, Haxhi Qamili kthehet në Sharrë të Tianës, pasi luftoi 7 muaj rresht për mbrojtjen e Shkodrës nga çakenjtë e Malit të Zi. Ishte vullnetar në batalionin “Erzeni” të Shqipërisë së Mesme. I parë nga ky cep nuk duket patriot i keq. Apo jo? Pjesa tjetër e tregon atë një njeri që është në punë të tij, që punon tokën dhe shet hera – herës pras a qepë në Pazar të Tiranës. Edhe kështu s’duket keq, njeri i punës... por pikërisht në këtë kohë, më 1914, kur pas shkozës së bardhë çel shkoza e zezë, edhe Haxhi Qamili del nga vetvetja dhe i afrohet sinorit të historisë. ...Shumë vetë e kuptuan këtë, pak u përpoqën për ta ndaluar dhe, në fund, vetëm një ënjeri, që kishte edhe mend, edhe kurajo, guxoi ta ndalte Haxhi Qamilin. Ky myderriz kurajoz e ndalon Haxhi Qamilin pranë një hani, në lagjen e Tabakave në qendër të Tiranës, dhe i jep një këshillë: - Kështu, pra kthehu prapë në Sharrë, në atë katundin tënd dhe ta kapësh prapë zana-tin tënd dhe të tyt eti, tue mjellun e shitun pras si përpara dhe jo me drejtu edhe me udhëheqë një popull mbarë, detyrë kjo që i takon atij që është i pajisun me ilmi e dituri.” Më tej Vrusho shkruan se nuk është Haxhi Qamili që kërkon turmën, por është turma që kërkon atë. Kështu nisi aventura e Haxhi Qamilit. Ai u shfaq me një xhakëtë gjene-rali, në krye me një kallpak osman, dhe me bre-kushet e fshatarit tiranas.

Më pas nisi aventura qamiliste me djeg jetë sarajeve të bejlerëve, me dënime të tyre, me ndar-jen e pasurive të tyre te fshatarët apo ushtarët që e ndjekin pas. Koncepti i Haxhi Qamilit përmbledhëj në këto fjalë: Kush kishte pasuri, qoftë ky pasha, be, aga, tregtar, baba teqeje ishte zullumqar dhe për këta fetvanë (dekretin, vendimin) e jepte zjarri, si ilaçi i vetëm që mund të shëronte ato sëmundje.

Simon Vrusho, falë talentit poetik, ka thurur mjaft vargje për të tipizuar këtë personazh:

Atë që e mbyti zullumi,
S’e lan deti, se lan lumi!

Ta dijë mirë zullumqari
Se fetvanë e jep zjarri.

Ja si e karakterizon Mit’hat Frashëri lëvizjen e Haxhi Qamilit: “...Fytyrat më shtazore të lëvizjes, partia e Haxhi Qamilit, inauguruan bolshevizmin në Shqipëri tre vjet më parë se sa të bulasë bolshe-vizma në Rusi.”

Haxhi Qamili e bëri luftën e tij nën flamurin e osmanëve. Ai e shikonte flamurin shqiptar si fla-mur të kaurrit, me atë sorrën e zezë me dy kokë. Haxhi Qamili është lindur nga turma dhe sërish u mboll në turmë, për t’u shfaqur në të përpje-tat e historisë. Në fund të tekstit kemi shënimet e titulluara: Haxhi Qamili hodhi ca rrënjë apo Haxhi Qamili rihet si bari. Ja një pjesëz nga ama-neti i Haxhi Qamilit, të cilin nuk e ka tretur dhe nuk e tret dheu ynë:

Kthej prap’

Or vllazën, or babë,

Baba po ik sot me kamt’ e veta n’Durrç, se s’munt ta lej katundin tem n’zjarrm e t’digjet për mue. Bahet fidai baba, bahet vetë.

... Ju them t’kndoni, mos qani për mue. Kthej prap’.

Ma bani kabull nonji faj q’kam ba. Ja thoni popullit ktë. Për ktë popull kthej prap’.

... Mos qani për mu. Kthej prap’, kthej me yxhym e yrysh prap’. Keni me ma ndgju zanin prap’ e çpejt, kthej prap’.

Doli reja te Qafë Krraba

Po sjell shiun që don Baba!

Që Haxhi Qamili ka hedhur rrënjë në këtë truall dhe rihet si bari, për këtë jemi dëshmitarë vetë. Haxhi Qamili shfaqet kudo në fshatra dhe në qytete, në tribuna dhe në parlament, herë si zyr-tar, herë si opozitar, herë si tregëtar, natyrisht jo me kallpakun osman, po me mentalitetin e tillë, jo me xhakëtë e gjeneralit osman, por me sjelljen e tij, jo me brekushet e fshatarit tiranas, por me kostum firmato.

Sa herë që dëgjojmë këngë që u këndohen udhëheqësve tanë nga turma që nuk kanë ndonjë dallim të madh nga ato turma të marra që ndiqnin Haxhi Qamilin, krahas trishtimit, na bie ndër-mend ky libër i mrekullueshëm i Simon Vrushos dhe vargjet që i këndohen Haxhi Qamilit:

Lart në qiell ndriti ylli,

Mal më mal këndon bilbili,

Mal më mal këndon bilbili,

Rroftë e qoftë Haxhi Qamili!

NAIM FRASHËRI DHE LETËRSIA E TIJ E MIRËSISË

-Shënime për kontributet e Naim Frashërit në letërsinë për fëmijë, dhe kryesisht për tregimin "Ahmeti" -

Xhahid BUSHATI

Edhe pse Naim Frashëri njihet kryesisht për veprat e tij filozofike, lirike dhe atdhetare, ai ka një rol të rëndësishëm edhe në formimin e letërsisë shqiptare për fëmijë. Kontributet e tij kryesore janë: a. Trajtimi dhe rrëfimi i motiveve edukative dhe morale (Naimi shkruan për fëmijët me qëllim që t'u japë atyre modele sjelljeje - mirësinë, punën, drejtësinë, dashurinë për Mëmëdheun, dashurinë për familjen... etj.). b. Poezi të thjeshta, me gjuhë të pastër e të kuptueshme (Ai përdor një gjuhë të qartë, vargje për t'u mësuar përmendësh me një fjalor të perceptueshëm. Kjo e afron poezinë me botën fëmijërore). ç. Zgjimi i ndjenjës kombëtare tek brezi i ri (Naimi besonte se dashuria për atdheun duhet të fillojë që në fëmijëri. Poezitë e tij edukojnë drejt një formimi moral dhe kombëtar). d. Themelimi i letërsisë shqipe me funksion pedagogjik (Ai është një nga të parët që e mendoj letërsinë si mjet edukimi për fëmijët).

Motivet kryesore: - Atdheu dhe identiteti kombëtar, - "Gjuha jonë sa e mirë", "Bagëti e Bujqësi", etj. - Dashuria dhe mirësia, Ndershmëria dhe puna, Natyra si mësuese e njeriut, Familja dhe harmonia.

Si komunikon Naimi me fëmijën? Mendoj: - Me një ton të butë, prindëror, sikur flet drejtpërdrejt me të. - Përdor shembuj të thjeshtë nga jeta e përditshme dhe natyra. Jep mësim pa moralizuar në mënyrë të rëndë - mesazhi vjen natyrshëm. Krijon vargje melodioze, lehtësisht të kujtueshme.

"Ahmeti" është ndër pak tregime të mirëfillta që Naimi ka shkruar për fëmijë. Ai përfshin elemente tregimtare që afrojnë realizmin me moralin. **Çfarë**

përfaqëson historia e Ahmetit? Është historia e një djali të ndershëm, të urtë dhe punëtor, që përballët me vështirësi por triumfon falë sjelljes së tij të drejtë. Përfaqëson fëmijën shqiptar ideal sipas konceptit moral të Rilindjes. Është model i edukimit kombëtar dhe etik. Si e trajton shkrimtari? Naimi e portretizon Ahmetin me shumë dashuri dhe respekt. E vendos në situata që nxjerrin në pah vlerat e tij: ndihmën, bujarinë, ndershmërinë. E vë personazhin përballë pengesave për të treguar se virtyti mposht vështirësitë. Tregimi ka stil të thjeshtë, moral të qartë dhe një fund të ngrohtë.

Pse "Ahmeti" konsiderohet një nga krijimet më të bukura të Naimit? Sepse ndërthur emocionin

e pastër, stilin e thjeshtë dhe mesazhin edukativ. Paraqet një botë fëminore të singertë, humane dhe optimiste. Ka një unitet të rrallë midis brendësisë morale dhe formës së thjeshtë gjuhësore. Përfaqëson mënyrën se si Naimi e shikon fëmijën: si shpresë, si engjell të së ardhmes.

Vlerat edukative, pedagogjike dhe morale - a i qëndrojnë kohës sonë?

Po, vlerat e poezive dhe tregimeve të Naimit janë ende aktuale, për disa arsye: a. Universaliteti i virtyteve. Mirësia, ndershmëria, dashuria për familjen, puna - janë vlera të përgjithshme. b. Rëndësia e identitetit kulturor. Në një kohë globalizimi, mësimet e Naimit për gjuhën dhe atdheun ruajnë identitetin kulturor. ç. Edukimi përmes thjeshtësisë. Poezitë e tij janë të qarta, të natyrshme dhe mbeten të përshtatshme për tekstet mësimore. d. Mesazhet ekologjike dhe lidhja me natyrën. Naimi e sheh natyrën si mësuese - një ide që sot lidhet me edukimin ekologjik bashkëkohor. e. Humanizmi i tij është modern. Ai i mëson fëmijët të duan, të ndihmojnë, të jenë njerëzorë - parime që nuk dalin nga moda.

a. Subjekti dhe boshti i tregimit

"Ahmeti" rrëfen historinë e një djali të vogël, të mirë dhe të urtë, i cili rritet me vështirësi, por me karakter të fortë. Ai përballet shpesh me padrejtësi, varfëri dhe pengesa, por sjellja e tij shembullore e ndihmon të fitojë respektin e njerëzve dhe të ndërtojë një jetë të ndershme. Boshti i tregimit është ideja se dobësitë dhe vështirësitë nuk e ndalin një fëmijë të mirë dhe të drejtë; përkundrazi, i forcojnë karakterin.

b. Personazhi i Ahmetit

Ahmeti është një figurë model e fëmijës shqiptar që Naimi synon të edukojë: - I butë dhe i sjellshëm. - Punëtor dhe i gatshëm të ndihmojë, - I drejtë, i ndershëm, besnik. - I durueshëm në vështirësi. - I dashur me të tjerët. Ai është një tipar i moralit të Naimit: fëmija duhet të jetë simbol i pastërtisë morale dhe shpresës kombëtare.

c. Konflikti dhe mesazhi

Konflikti kryesor është lufta mes së mirës dhe vështirësive reale të jetës. Ahmeti shpesh vihet përballë padrejtësive, por ai nuk largohet nga virtytet e tij. Mesazhet kryesore janë: - Mirësia është një forcë që triumfon. - Edukimi moral i fëmijëve është themel i shoqërisë. - Njeriu rritet në karakter duke kapërcyer sprovat. - ndershmëria ka vlerë edhe në një botë të vështirë.

d. Roli i narratorit dhe toni i tregimit

Naimi përdor një narrator të ngrohtë, prindëror, që e udhëheq lexuesin si një mësues i butë. Tregimi ka ritëm të qetë, i përshtatshëm për fëmijë, me një stil të pastër dhe ndjenja të singerta. Tëni është i qetë, edukues, emocionalisht i ngrohtë, moral, realist, por optimist

e. Pse tregimi është kaq i bukur?

Tregimi "Ahmeti" konsiderohet një nga krijimet më të bukura të Naimit sepse: Ka një harmoni të rrallë mes moralit dhe ndjenjës. Portretizon një fëmijë që është njëkohësisht real dhe ideal. Ndërton një atmosferë të butë e prekëse, që prek zemrën e fëmijëve dhe të rriturve. Mesazhet janë të forta, por të dhëna me thjeshtësi. Gjuha është e qartë, lirike, e natyrshme.

* * *

Naim Frashëri mbetet themeltar edhe në letërsinë për fëmijë. Veprat e tij, përfshirë "Ahmeti"-n, ndërthurin edukimin, moralin dhe bukurinë artistike. Ndonëse shkruar më shumë se një shekull më parë, ato komunikojnë ende me fëmijët e sotëm përmes gjuhës së thjeshtë, shpresës dhe humanizmit universal.

ANDRONIKU I KORFUZIT DHE STRATIOTËT SHQIPTARË TË ANGLISË

Androniku ishte një qytetar i Korfuzit, i lindur atje, ishull i cili në atë kohë ishte ende nën zotërimin e Republikës së Venecisë

Luan RAMA

Kronisti i shekullit XVI Androniku i Korfuzit apo Andronic Nucios, siç kishte emrin e familjes (Nicandre de Corcyre) i cili përmendet edhe në disa libra historikë mbi ngjarjet e mëdha të shekullit XVI në Europë, është një nga personazhet e çuditshme të kësaj bote, i cili pati rastin të njohë nga afër shumë princër, mbretër e fisnikë të shquar, por dhe personalitete të botës shqiptare që ishin shpërndarë tej territoreve të Shqipërisë së pushtuar në atë kohë nga perandoria osmane.

Para disa vitesh në Francë janë botuar kronikat e tij nën titullin "Udhëtim në Perëndim" të përmbledhura në një libër të vetëm dhe të përkthyer nga studiuesi francez Paolo Odorica, me një parathënie të studiuesit të kësaj epoke Yves Hersant, ku ai shkruan: "Nicandre njohu një fat vërtet të çuditshëm. Duket se historia e trajtoi keq atë, duke e kthyer në një kopist të thjeshtë, rol, të cilit ai i shpëtoi për ca kohë, për të takuar pastaj mbretër e perandorë, sulltanë, ambasadorë e prijës të mëdhenj ushtarakë. Por libri i tij me kujtime ra në pluhurin e bibliotekave, libër nga i cili, ai priste nderime e lavdi, dhe kjo ndodhi sepse ajo u shkrua në një gjuhë të vdekur..."

Do kalonin tre shekuj që një studiues anglez J.A. Cramer e zbuloi në një bibliotekë të pluhurosuar nga koha e të harruar dhe përktheu së pari veç një nga tre librat e tij, vëllimin e dytë që kishte lidhje me mbretërinë angleze. Dy librat e tjerë u bënë të njohur shumë më vonë.

Androniku ishte një qytetar i Korfuzit, i lindur atje, ishull i cili në atë kohë ishte ende nën zotërimin e Republikës së Venecisë. Në vitin 1537 pas rrethimesh e përpjekjesh të mëdha, ushtria

osmane mundi ta pushtojë e ta plaçkitë pastaj ishullin përballë brigjeve shqiptare. Familja e tij fisnike arriti të largohej nga Korfuzi dhe gjeti strehë në Veneci, ku kishte një komunitet shqiptarësh ortodoksë e katolikë, shumë prej tyre të ardhur dhe nga Peloponezi si dhe grekë e kroatë,

apo shumë hebrenj. Pikërisht atje ishin vendosur më parë dhe stradiotët e famshëm si Merkur Bua Shpata, Bokali (me të cilët ai lidhi krushqi), Buziki apo dhe Gjergj Skënderbeu i ri, siç vetëquhej ai, një stradiot po aq i njohur dhe i mbështetur nga Venecia. Në Veneci, Androniku nisi të punojë si kopist i dorëshkrimeve të vyera, kodikëve, etj, dhe ishte në shërbim të një fisniku spanjoll me emër, Hurtado de Mandoza. Kopjonte pra dorëshkrimet nga greqishtja e vjetër apo latinishtja. Pikërisht në këtë periudhë në Veneci ndaloi një udhëtar jo i zakonshëm, ambasadori i perandorit Charles Quint, i cili e kishte mundur mbretin francez François I. Ishte flamandi Gerard Veltwick de Ravenstein, i cili po udhëtonte nëpër Europë.

Pa hezituat, Androniku shkoi ta takojë dhe duke i treguar ambasadorit aftësitë e tij dhe njohjen e disa gjuhëve të huaja përveç greqishtes, e bindi atë ta shoqëronte gjatë udhëtimeve të tij diplomatike, së pari drejt Stambollit pranë Sulejmanit të Madh, por edhe drejt Francës, Anglisë e gjatë. Ishte viti 1545 dhe që nga ky moment ai do të quhej Nicandre de Corcyre, siç kishte bërë dhe bashkëkohësi i tij Nicolas Chalcondylas që quhej Laonikos. Kështu Androniku e la punën e kopistit si dhe familjen në Veneci dhe shoqëroi ambasadorin në atë udhëtim europian nëpër Konstantinopojë, Itali, Flandër, Brabant, Calais, Londër, Paris...

Një eksperiencë e jashtëzakonshme për një kronist si ai që ngado që shkonte mbante shënime që do t'i mbeteshin historisë. Siç shënon në kujtimet e tij Androniku, nga Venecia, dy anije veneciane e shoqëruan ambasadorin dhe njerëzit e tij drejt brigjeve të Ilirisë (Epidor), nga ku pastaj ata morrën rrugën tokësore drejt Maqedonisë, Thrakës, duke mbërritur së fundi në Konstantinopojë, ku i priti Sulltani Sulejmani i Madh. Pas bisedimeve, ata morën rrugën e kthimit duke kaluar përsëri nga Thraka drejt Epidorit, ku një anije e quajtur "Aquilé", do t'i merrte për t'i çuar drejt gjirit të Triestes, nga ku pastaj, do të drejtoheshin drejt qyteteve Padova, Ferrare, Mantova, Verona, Trente, Bolzano, nëpër Alpe, drejt Augsburg, Danub, Rhin, Aix-la-Chapelle, Ulrecht, Bruxelles, Anvers, Gand, Bruge, Hollandë, Calais, Londër, etj.

Në atë kohë ai e shoqëroi ambasadorin dhe gjatë takimit të tij me mbretin anglez Henry VIII, i cili ishte aleat me perandorin Charles Quinte. Pikërisht në Londër ai do të kishte rastin të njihje trupën e famshme të stradiotëve shqiptarë që mbante afër mbreti anglez. Në atë kohë sapo kishte shpërthyer një kryengritje në Skoci, por mbreti anglez që mbante afër tij stradiotët

shqiptarë të Peloponezit, dërgoi trupën e stradiotëve të komanduar nga kapiten Thomas. Ata kishin ardhur nga Nafplio ku ishte kështjella e fortë veneciane, apo Argolidha dhe kështjella e Argos, ku siç dëshmojnë shumë historianë të kësaj kohe, veçanërisht venecianë, Nafplio dhe Argolidha banohej kryesisht nga shqiptarët, të cilët në Perëndim, meqë vinin nga Peloponezi dhe flisnin dhe greqishten, i quanin nganjëherë grekë.

Pra, trupat e kapitenit Thomas i dhanë fund rebelimit me shpatat e tyre dhe veçanërisht heshat e gjata që përdornin stradiotët, të cilët luftonin në këmbë mbi kalë. Më së fundi skocezet u dorëzuan dhe dërguan një delegacion pranë mbretit duke pranuar pushtetin e tij. Pasi u kthyen nga Skocia e nënshtroar, mbreti anglez i nisi ata drejt brigjeve të Francës në anën tjetër të La Manche ku do të zbarkonte dhe vetë më pas.

Meqë Androniku përmes gjuhës u bë mik i tyre dhe i pëlqente aventura, iu lut ambasadorit që ta lironte nga detyra, meqë donte të niste një aventura të re në jetën e tij: të shkonte me trupën stradiote. Dhe ambasadori e mirëkuptoi dhe i dha leje, duke i dhënë para si dhe duke i falur dhe një kalë nga ana e tij. Kështu, Androniku u gjend në brigjet franceze bashkë me stradiotët. Në shënimet e tij të botuara më pas, ndër të tjera rreth kësaj ekspedite ushtarake ai shkruan:

"Pra mbreti Henry VIII dërgoi në Boulogne pikërisht kapitenin Thomas, nga Peloponezi bashkë me trupën e tij dhe i besoi mbrojtjen dhe qeverisjen e pjesës së poshtme të qytetit dhe të portit. I tha se të gjithë banorët e qytetit do i bindeshin. Mbreti i kishte dhënë një gradë me shumë prestigj dhe ai ruhej nga shumë bodigardë. Cdo ditë bënte ndeshje të shkëlqyera kundër francezëve, çka i jepnin atij akoma më shumë lavdi. Shpesh dilte dhe bënte inkursione në krye të një grupi të vogël kundër armiqve që ishin në një numur shumë të madh, të cilët i shpartallonte. Armiqtë e kishin shumë frikë.

Një ditë Thomas mori vesh nga pararoja e tij se të nesërmen francezët do të transportonin me karro në kështjellën e tyre ushqime, topa, armë dhe mjete luftarake, dhe se një trupë e rëndësishme e formuar prej shumë ushtarësh dhe kalorësish do ta shoqëronin. Kur u njoftua nga njerëzit e tij, menjëherë mbledhi ushtarët e vet dhe u dha urdhër të përgatiteshin me nxitim. Sapo ngjeshën armët, ata u hipën kuajve dhe morën rrugën drejt qytetit Terrouane dhe Ardes. Mendova se duhej t'i ndiqa jo thjeshtë për të parë duart e tyre të lyera me gjak por për të vëzhguar se si i kapnin armiqtë

e tyre gjatë sulmeve që bënin për çka gjithë bota fliste shumë. Pra, të hipur mbi kuajt, ne morëm udhën.

Pesëqind e pesëdhjetë burra shoqëronin kapitenin Thomas. Pritëm të agonte dhe ishim në pritë në rrugën nga ku do të kalonin francezët, e cila ishte në një zonë moçalore. Dhe në agim pararoja na paralajmëroi se francezët kishin dalë nga qyteti dhe po drejtoheshin tutje nga kështjella. Pararoja po na njoftonte, kur ndërkohë pamë ushtarët e pararojës armike me armët e tyre që shkëlqenin çka ishte një pamje e jashtëzakonshme. Kapiteni Thomas i mbledhi të gjithë njerëzit e tij dhe u mbajti një fjalim.

Fjalim i kapitenit Thomas për ushtarët: *"Ush-tarë, ju që luftoni për mua, siç e shikoni ne sot gjendemi në skajit ekstrem të tokës. Ne luftojmë për një mbret dhe për një popull që janë qendra e gjithçkaje. Ne kemi ardhur këtu pa sjellë asgjë nga vendet tona, veç vlerën e kurajos dhe të forcës së sprovës. Ja pse ne ndeshemi burrërisht kundër atyre që na luftojnë. Edhe pse kundërshtarët tanë duken më shumë se ne, ata s'mund të bëjnë asgjë kundër nesh dhe virtyteve tona. Ne nuk i trembemi barbarëve. Le të tregojmë trimëri dhe të tregojmë se ortodoksët që gjenden në këtë vend më të largët të Europës, arrijnë të bëjnë bëma të mëdha. Kështu ne do të arrijmë të bëjmë të njohur lavdinë tonë tek perëndimorët dhe popujt që jetojnë përtej oqeanit dhe kështu ne do të përfitojmë përkujdesjen e përvetshme të mbretërve. Le të shkojmë ushtarët e mi, le të sulmojmë armikun me kurajo e furi, le ti skuqim brigjet e oqeanit me gjakun e armiqve tanë. Përmes aksioneve tona le tu tregojmë atyre se ç'është vlera e burrit, çka çmohet shumë nga grekët..."* **Kështu foli Thomas.**

Të gjithë morën zemër dhe u vunë në dy radhë, ku njërin ia besoi Eleazarit, ushtarit të tij që mbante flamurin dhe radhën e dytë e kryesoi vetë. Flamurmbajtësit i dha urdhër t'i shpartallonte armiqtë. Së fundi, mori bodigardët e vet dhe menjëherë duke tundur shtizat u hodh mbi armiqtë. Pasi hodhi kundërshtarin e parë që iu shfaq përpara, duke goditur të dytin ai vazhdoi sulmin e tij. Kur heshta iu thye, ai iu sul armiqve me shpatë duke vazhduar me të njëjtën trimëri. Dhe të tjerët nuk munguan të tregojnë vlerat e tyre si burra trima, të denjë për tu lëvdur. Francezët, edhe pse me kurajo dhe trima, e bënë luftën e tyre pa rregull, të shpërndarë nga sulmi i atyre të ardhur nga Greqia. Eleazari, mbrojtësi i flamurit që i ishte sulur pararojës, kishte krijuar aq hutim në radhët e armiqve sa ata ia mbathën.

Meqë terreni ishte me rërë, kuajt e atyre që iknin rrëshkisnin dhe kalorësit binin në duart e tyre. Francezët që arrinin të shpëtonin u strehuan në qytetet pranë në Ardes dhe Therouanne. Thomas dhe trimat e tij arritën një fitore të mrekullueshme dhe patën shumë trofe si karro me ushqime, shumë topa dhe shumë armë. U kapën dhe 30 kalorës me pazmore dhe bashkë me trofetë u kthyen në Boulogne, ku u pritën me thirrjet e fitores. Të gjithë thërrisnin për kurajon dhe famën e tij dhe të kompanisë së tij. Gjatë atij inkursioni u vranë 30 grekë dhe u plagosën 40 prej tyre, ndërkohë që nga francezët kishte 360 të vdekur dhe 100 të plagosur, apo më shumë. Edhe Thomas u plagos, i goditur në kofshë nga një heshtë. Dy armiq e kishin sulmuar dhe e kishin goditur përballë dhe anash, pa mundur ta hidhnin nga kali. Këto bëma lufte të kapitenit Thomas e bënë atë akoma më të lavdishëm tek mbreti i Anglisë. Ai e konsideronte atë si një nga gjeneralët më të mirë dhe dha urdhër t'i jepnin çdo vit një shumë të madhe parash.

Ditët më pas nuk pata ndonjë ngjarjetë shënuar, veç inkursioneve dhe sulmeve të vazhdueshme. Herë kapeshin ushtarët e një kampi dhe herë nga kampi tjetër. Pastaj paguheshin haraçet dhe ata liroheshin. Këto ishin ngjarjet e luftës së mercenarëve të huaj si dhe të mercenarëve që kishin francezët (kronistët francezë tregojnë në shkrimet e tyre se ata që shkonin drejt kështjellës ishin stra-

diotë shqiptarë nën shërbim të mbretit francez, L. R.). Aksionet e anglezëve dhe të francezëve nuk kishin ndonjë rëndësi të madhe. Megjithatë pati një betejë të ashpër dhe mizore, aq sa të dyja palët i trajtuan robërit në mënyrë shumë brutale dhe i masakruan mizorisht: as haraçi e asgjë tjetër nuk e pakësoi furinë e tyre, apo të tregoheshin më të mëshirshëm. Përkundrazi, kjo betejë i bëri akoma më të egër të dy popujt.

Dhe ja çfarë ndodhi: Mbreti Henry mendoi se ishte e nevojshme të ngrinte një kështjellë pranë bregut të oqeanit, shtatë milje nga Boulogne dhe njëmbëdhjetë nga Calais, në një vend që kishte një liqen shumë të madh. Por sapo pagja u nënshkrua, të dy mbretërit i kthyen ushtritë e tyre. Shumë njerëz u kthyen në shtëpitë që kishin, të tjerë shkuan në qytete e vende të tjera, duke u shpërndarë secili ku mundej. Kapiteni ynë Thomas u kthye në Angli, ndërsa unë dhe disa miq të mi kishin dëshirë të ktheheshim në Itali. Kështu i kërkova leje kapitenit Thomas që të largohesha dhe ai më la plot dëshirë duke më dhënë me bujari një kalë dhe para. Ai tregohej gjithnjë i shkathët në çështjet e luftës, madje më me shumë kurajo dhe inteligjencë se ç'mund të mendohet.

Kështu, nga Boulogne u nisa drejt Calais. Pasi përgatita gjithçka për udhëtimin tim, ditën tjetër u nisa. M'u duk me interes të shkoja në Francë duke kaluar nga Belgjika, meqë ky vend nuk ishte

në luftë: pothuaj në gjithë territorin e tij zotëronte pagja..."

Kur zbarkoi në Paris, Androniku u habit shumë me parisianët dhe nivelin e qytetërimit, me universitetin e Sorbonne-s si dhe kulturën e një populli. Më pas, ai do t'i drejtohej Venedikut, pranë familjes së tij. Udhëtimi i tij i fundit kishte qenë ai drejt brigjeve të Korfuzit, Patras, Nafplios, ishujt e Egjeut dhe ishujt jonianë. Më pas, në Venecie ai botoi librin e tij me tre pjesë, i cili shumë shpejt humbi në bibliotekat e Venedikut.

SHËNIME NGA ARDHJA E SULEJMANIT TË MADH NË GJIROKASTËR

Që më 1532, admiralit venedikas Andrea Doria kishte sulmuar me flotën e tij Koronin në Peloponez, të cilin pasi e rrethoi e pushtoi atë. «Ai, – tregon Androniku, – kishte angazhuar si ushtarë grekë e shqiptarë të cilat vinin nga rrethinat përreth, duke siguruar jo vetëm qytetin por dhe duke bërë luftë me turqit në qytetet e tjera të Peloponezit...» Lidhur me rrethimin e ishullit të Korfuzit më 1537 dhe dyndjen e ushtrisë osmane drejt brigjeve të Ilirisë, Androniku i kushton një vëmendje të posaçme në libin e tij. Ndër të tjera ai ka shkruar: «*Vetë sulltan Sulejmani me trupat e tij të Orientit dhe ato perëndimore përshkoi Thrakën, Maqedoninë dhe me armë të shumta hyri në Iliri*

ku ndaloi pranë Vlorës, buzë lumit Vjosa, ku ngriti kampin e tij me një ushtri prej 700.000 ushtarësh dhe duke pritur flotën e tij prej 300 anijesh të drejtuar nga Khar al-Din (Mjekërkuqi).

Ai u dha urdhër njëkohësisht njerëzve të tij nën komandën e vezirit të madh Ajaz, të sulmonin qytetin e Himarës dhe t'i zinin robër banorët e maleve Akrokeraune, duke shkuar ngado në vendet e mollosëve duke pushtuar kështjellat e fortesat dhe të pushtonin fshatrat. Ekspedita u nis por nuk arritën të bënë ndonjë gjë të madhe pasi banorët e Himarës u tërhoqën drejt thepisjeve të maleve ku vranë shumë nga osmanët, të cilët nuk e njihnin atë vend dhe kështu ata u kthyen të handakosur. Ndërkohë flota turke la Konstantinopolin dhe u bashkua me shumë anije të tjera duke lundruar në detin e Egjeut dhe të Peloponezit. Ajo kaloi Eubean (Evia), Kretën, Peloponezin, Zakinton, Qefaloninë dhe hyri në gjirin e Ambrakisë. Që andej vazhdoi drejt Korfuzit, në Kaskipi, kaloi anash maleve Akrokeraune dhe arriti në Vlorë pa ndeshur rrugës askënd, meqë venedikasit në ato kohë ishin në paqe me turqit...» Por shpejt paqja do të prishej.

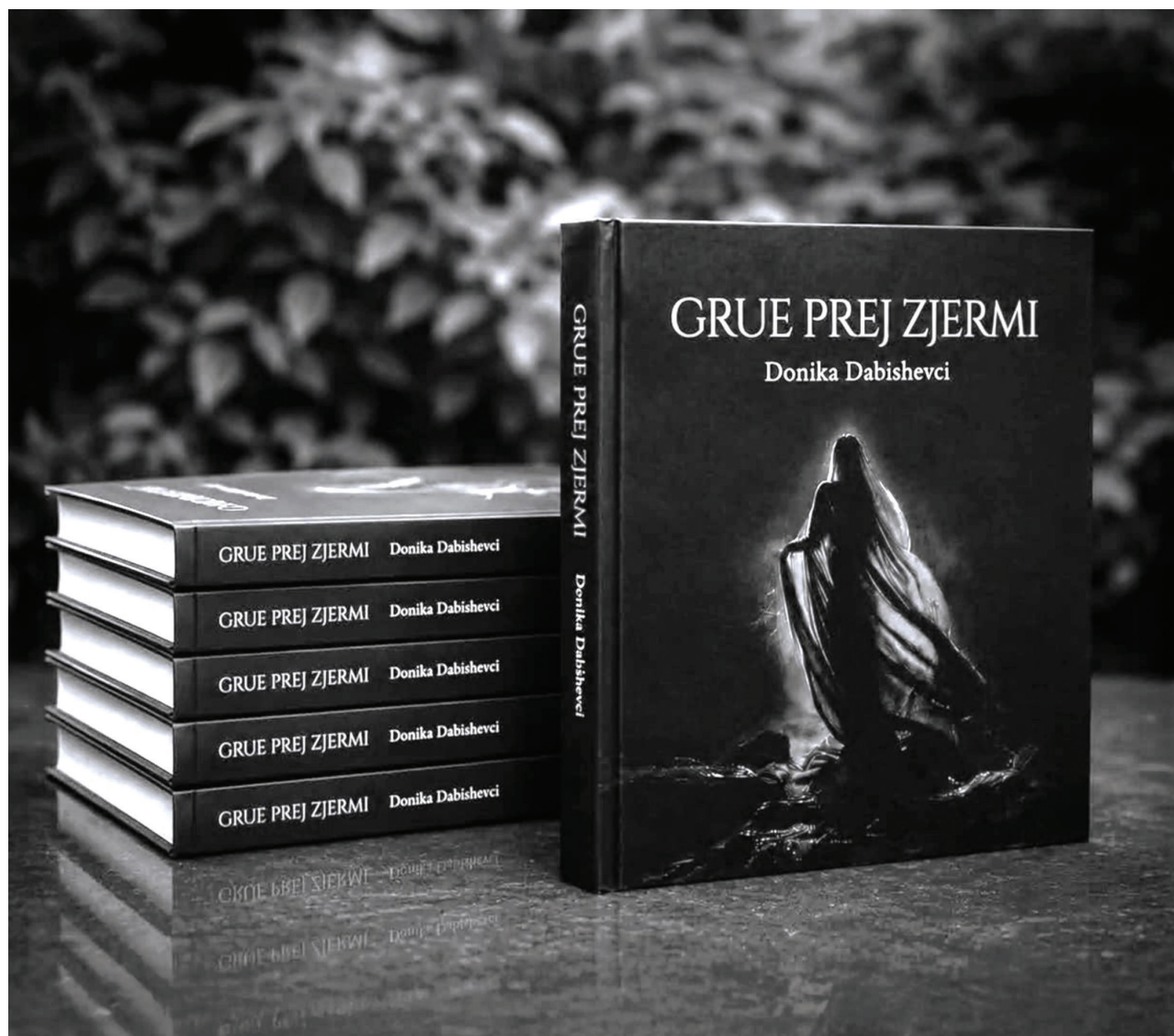
KAPJA E JONUZ BEUT NGA HIMARIOTËT

Një episod interesant është dhe ai i përshkruar nga Androniku e që lidhet me të dërguarin e Sulejmanit, ambasadorin Jonuz Beu. Ndërkohë veneciani Andrea Doria kishte nisur anijet drejt Korfuzit që kërcënohej për jetë a vdekje nga rrethimi dhe ata arritën para flotës turke dhe u vunë në mbrojtje. Doria arriti të kapë dhjetë anije turke. Ishte admiral i Jerôme që mbronte Korfuzin. Sulltani u dërgoi ambasadorin Jonuz Beu që tu kërkonte të dorëzoheshin, por nga anijet e tyre ata e qëlluan me shigjeta dhe pastaj me gjyle. Pa mundur të kryente misionin e tij, ai u kthye drejt Vlorës, por rrugës ndeshi anijet e tjera të Andrea Dorias. Pas peripecish, atë dhe njerëzit e tij deti i nxorri në brigjet e Himarës...

Ata që shpëtuan nga mbytja u vranë nga banorët. Jonuz Beu u bëri të ditur se ishte ambasadori i sulltanit dhe atëherë ai u respektua dhe u la i lirë, duke bërë marrëveshje me ta. Kur iku në Konstantinopolë ai do t'i tregonte sulltanit se çfarë kishte bërë flota venedikase dhe sulltani ishte tërbuar shumë...»

POEZI

PROCESE TË VETËDIJES POETIKE

Donika Dabishevci, "GRUE PREJ ZJERMI", botoi Shtëpia botuese LITTERA, Prishtinë, 2026

Mërgim BEKTESHI

Përvoja e leximit dëshmon se disa libra poetikë mbeten në kujtesë për poezi të veçanta, ndërsa të tjerë për universin poetik që ndërtojnë. Në këta të fundit, secila poezi e zgjeron kuptimin e tjetrës përmes një rrjeti moti-

vesh, simbolesh dhe përjetimesh, duke formuar një tërësi organike ku asnjë tekst nuk e shteron domethënien në vetvete. Pikërisht kësaj kategorie i përket "Grue prej zjermi", libri poetik i radhës i Donika Dabishevci, botuar nga Shtëpia botuese 'Littera' 2026.

Pas poetizimit të erotikës të "Kam me ardhë si deka" dhe dialogimit me kujtesën historike të "E gjithkohshmja Andërr", poetja e zhvendos qendrën e vështrimit drejt hapësirës më të ndërlikuar të ekzistencës: të brendësia e qenies. Nuk është më historia ajo që e përcakton njeriun dhe as vdekja që e vë në provë ekzistencën e tij. Në qendër vendoset njeriu, me gjithë brishtësinë, kujtesën, trupin, dashurinë, mungesën dhe etjen për liri. Po ta shohësh nga kjo perspektivë, tri librat e saj të fundit ndërtojnë një trekëndësh poetik: vdekja, kujtesa dhe identiteti. Secili e plotëson tjetrin dhe secili zgjeron horizontin e atij pararendës.

Por, të kthehemi te libri i ri. Një nga cilësitë e para që bie në sy është mënyra se si autorja e ka ndërtuar librin si një organizëmartistik. Pesë ciklet: "T'pathanat", "T'dhanat", "T'mbajtunat", "T'fjetunat" dhe "T'heshtunat", përfaqësojnë lëvizje të brendshme, apo procese të vetëdijes poetike që kalojnë nga ajo që nuk mund të thuhet, drejt asaj që rrëfëhet, ruhet, ëndërrohet dhe në fund, heshtet. Libri fiton kështu një arkitekturë të menduar, ku secili cikël përgatit tjetrin dhe ku lexuesi nuk ndjek vetëm një varg poezish, por një udhëtim shpirtëror.

Në një lexim të shpejtë mund të krijohet përshtypja se kemi të bëjmë me një libër dashurie, por një lexim më i kujdesshëm dëshmohet diçka tjetër. Dashuria nuk është tema përfundimtare e këtij libri; ajo është vetëm një nga format përmes së cilës poetja kërkon ta kuptojë qenien njerëzore. Pikërisht për këtë arsye, vargjet e saj nuk rrëshqasin në sentimentalizëm dhe as në retorikën e zakonshme të poezisë intime. Ato mbeten të përmbajtura, të kursyera dhe shpeshherë lënë më shumë të nënkuptohet sesa thuhet. Vetë cikli i parë, "T'pathanat", është një hyrje domethënëse në universin poetik të librit. Titulli nuk është vetëm emërtim; ai është çelësi i parë interpretues. E pathëna nuk nënkupton mungesën e fjalës, por kufirin e saj. Donika duket se i beson më shumë asaj që mbetet pezull sesa asaj që shprehet drejtpërdrejt.

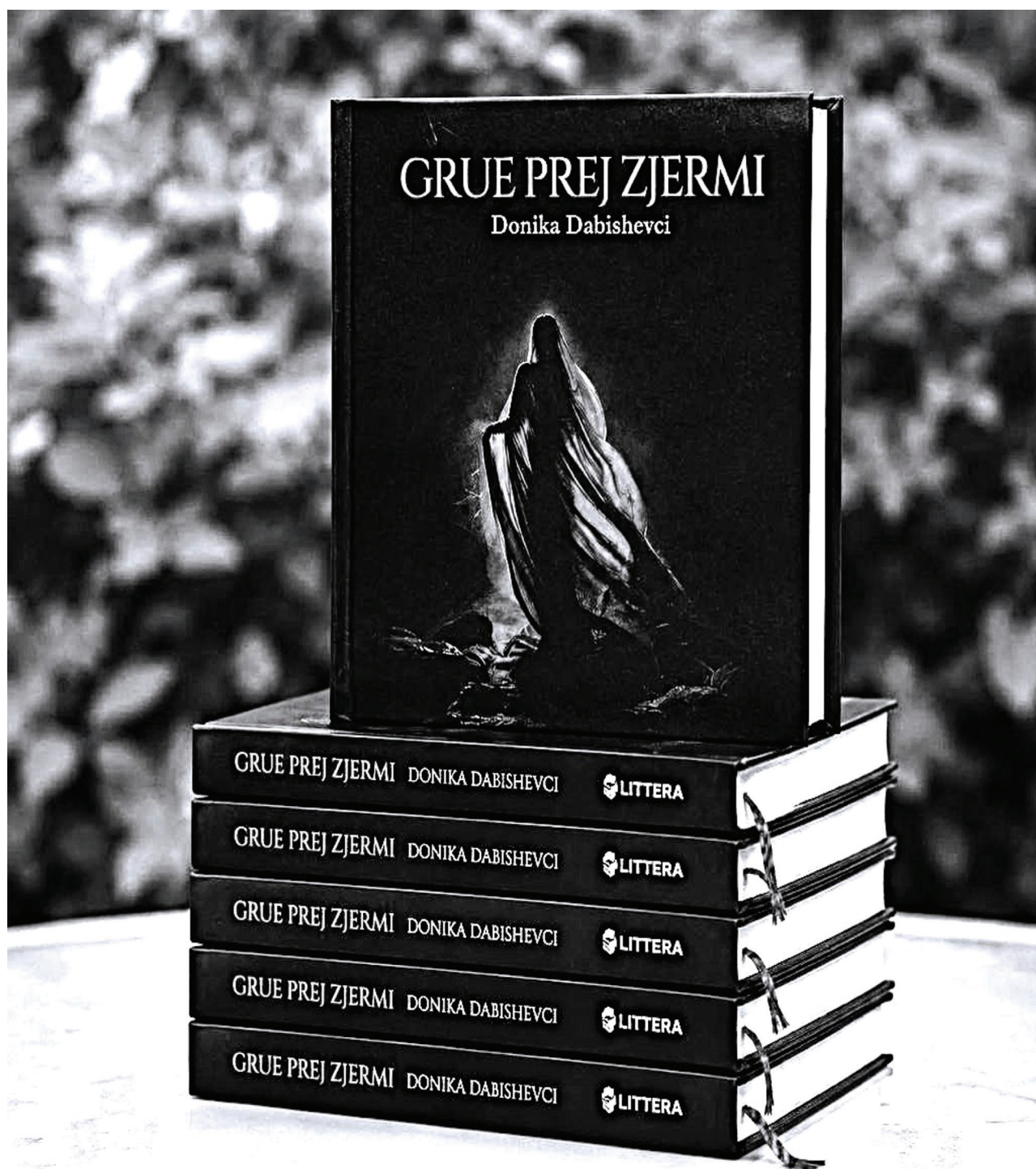
Për këtë arsye, shumë poezi të këtij cikli nuk japin përgjigje, por hapin pyetje. Ato nuk mbyllen me fundin e vargut, por vazhdojnë të jetojnë në vetëdijen e lexuesit. Në një kohë kur shpesh poezia bashkëkohore rëndohet nga metafora të shumta dhe nga figura që e humbin natyrshmërinë e tyre, Donika zgjedh rrugën e kundërt. Ajo i beson fjalës së kursyer. Vargu i saj nuk kërkon ta impresionojë lexuesin me ndërlikim, por ta bindë atë, me saktësi dhe pikërisht kjo e bën poezinë e saj të fitojë peshë. Çdo fjalë duket e menduar dhe e vendosur

aty ku duhet, pa zbukurime të panevojshme. Në anën tjetër, në këtë vëllim poetja dëshmon edhe një ndjeshmëri të veçantë ndaj kohës në të cilën jetojmë, pasi që nuk e trajton bashkëkohësinë si dekor, por si pjesë të pandashme të përvojës njerëzore. Këtë e dëshmon edhe poezia "*Ne ishim ndryshe, syni jem*", ku përmes figurave të botës digjitale poetja reflekton mbi transformimin e marrëdhënieve njerëzore. Dashuria, që dikur ndërtohej mbi praninë, kohën dhe pritjen, sot shfaqet si një përvojë që mund të nisë me një *add* e të përfundojë me një *unfollow*. Kjo nuk artikullohet si gjykim moral, por si vëzhgim poetik i një realiteti të ri kulturor, ku afërsia virtuale shpesh shoqërohet me largësi shpirtërore.

Në të njëjtën frymë, vargu *fëmijët mësojnë me rrëshqitë gishtin para se me mësue me prekë* sintetizon një prej paradokseve themelore të kohës sonë: zëvendësimin e përvojës së drejtpërdrejtë me ndërmjetësimin teknologjik. Kështu, poezia e Dabishevcit e tejkalon regjistrin intim dhe shndërrohet në një reflektim mbi njeriun bashkëkohor, duke dëshmuar një vetëdije poetike që dialogon njëkohësisht me ndjenjën dhe me kohën.

Një nga boshtet më të rëndësishme të këtij libri është figura e "synit", e cila shfaqet vazhdimisht dhe krijon një ndjenjë vazhdimësie mes poezive. Në leximin tim, "syni" nuk duhet kuptuar vetëm si figura e të dashurit. Ai është shumë më tepër se kaq. Herë është bashkëbisedues, herë dëshmitar, herë kujtesë, herë vetë ndërgjegjja e poetes. Në disa raste të krijohet përshtypja se poetja dialogon me një prani të padukshme, ndërsa në raste të tjera duket sikur po flet me vetveten. Pikërisht kjo shumëkuptimësi ia shton forcën artistike figurës dhe e bën atë një nga elementet unifikuese të gjithë vëllimit.

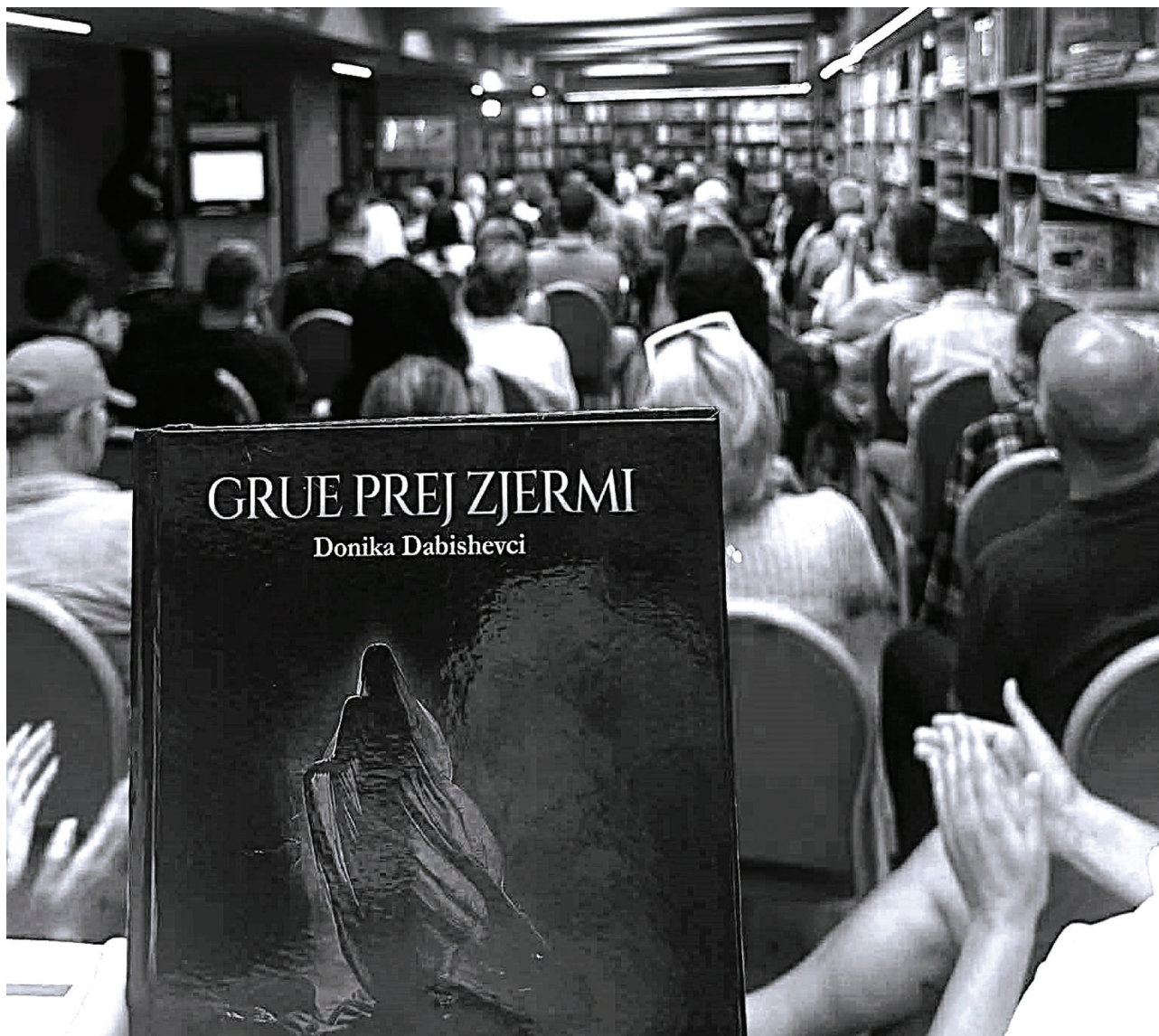
Tutje gjejmë vargjet "*Ne nuk fituem, syni jem. Ne u harruem*" ku harresa nuk lidhet me shuarjen e dashurisë mes dy njerëzve, por me ndjesinë e dy qenieve që i përkasin një sistemi tjetër vlerash dhe që, brenda ritmit të vullshëm të epokës digjitale, mbesin në skaj të kohës. Ata nuk humbin njëri-tjetrin; humbin vendin e tyre në një botë që ndërkohë ka ndryshuar mënyrën e të jetuarit, të të dashuruarit dhe të të komunikuarit. Në këtë kuptim, poezia fiton një përmasë brezore e kulturore. "*Ne u harruem*" shndërrohet në metaforë të një gjenerate që e ndien veten të zhvendosur përballë një realiteti të ri, ku shpejtësia, virtualiteti dhe konsumimi i çastit e kanë zëvendësuar ngadalësinë, praninë dhe thellësinë e përvojës njerëzore.

Një poezi tjetër që fiton peshë të veçantë është "Trup që flet". Që nga titulli kuptohet se poetja synon ta zhvendosë komunikimin nga fjala te vetë qenia fizike. Trupi nuk është më vetëm prani biologjike; ai bëhet bartës i kujtesës, i plagëve, i mungesave dhe i dashurisë. Në poezinë e Donika Dabishevcit trupi nuk shërben për ta zbukuruar ligjërimin me nota erotike, siç ndodh shpesh në poezinë bashkëkohore, por shndërrohet në një hapësirë ku depozitohen përvojat më të thella të

njeriut. Ai flet edhe atëherë kur gjuha hesht. Ai kujton edhe atëherë kur mendja përpiqet të harrojë.

Kjo është arsyeja pse në këtë libër marrëdhënia ndërmjet trupit dhe shpirtit nuk paraqitet si kundërvënie, por si bashkëjetesë. Të dy ecin paralelisht dhe e plotësojnë njëri-tjetrin. Ajo që përjetohej shpirtërisht lë gjurmë në trup, ndërsa ajo që prek trupin vazhdon të jetojë në kujtesë. Pikërisht në këtë ndërthurje qëndron edhe një nga veçoritë estetike të këtij vëllimi.

Këtij motivi i bashkohen natyrshëm poezitë "T'duem", "N'ty", "T'jamdorëzue, syn!" dhe "Yjet nën lëkurë". Ato nuk flasin për dashurinë si gjendje kalimtare, por si një përvojë që e ndryshon qenien e njeriut. Dashuria nuk paraqitet si triumf romantik dhe as si strehë e sigurt. Përkundrazi, ajo është një proces që e bën njeriun më të ndjeshëm ndaj vetes dhe ndaj botës. Pikërisht për këtë arsye poetja nuk ndërton deklarata të mëdha dashurie; ajo ndërton gjendje dhe lexuesi nuk ndeshet me retorikën e ndjenjës, por me përvojën e saj.

Një poezi si "A m'do?" mund të duket në pamje të parë si një pyetje e zakonshme intime. Mirëpo, gjatë leximit bëhet e qartë se ajo nuk kërkon përgjigje. Është një pyetje që i drejtohet po aq vetes sa edhe tjetrit. Në këtë libër dashuria nuk paraqitet kurrë si diçka e sigurt. Ajo mbetet gjithmonë në provë, gjithmonë e kërcënuar nga koha, nga largësia, nga ndryshimi dhe mbi të gjitha nga

harresa. Kjo pasiguri e vazhdueshme e shpëton poezinë e Donikës nga sentimentalizmi. Ajo nuk ndërton iluzione; ndërton dilema. Nuk shpall të vërteta; shtron pyetje.

Një tjetër vlerë e këtij libri është mënyra se si autorja e koncepton kohën. Në shumë poezi koha nuk matet me vite apo me data, por me ndryshimet që lë brenda njeriut. Për këtë arsye cikli "T'fjetunat" zë një vend të rëndësishëm në ekonominë e librit. Poezitë "E tashmja", "Ditët", "Netët", "Çastet", "Andrrat", "Fjalët" dhe "Momenti" nuk përshkruajnë ngjarje të jashtme. Ato ndalen te çaste që në jetën e zakonshme mund të kalojnë pa u vënë re, por që në poezi fitojnë peshë ekzistenciale. Në këto poezi ndihet qartë pjekuria artistike e autores. Ajo nuk ka më nevojë për ngjarje dramatike që ta ndërtojë poezinë. Mjafton një fjalë, një shikim, një natë, një kujtim ose një heshtje për të krijuar një univers të tërë poetik. Kjo është

shenjë e një autoreje që tashmë i beson plotësisht fuqisë së vargut të saj.

Një nga poezitë që më duket ndër më përfaqësueset e këtij cikli është "Fjalët". Donika Dabishevcu e njuh mirë kufirin e gjuhës. Ajo e di se fjala është mjete i poetit, por njëkohësisht është edhe kufiri i tij. Për këtë arsye në shumë poezi krijohet përshtypja se heshtja flet më shumë sesa vetë ligjërimi. Nuk është rastësi që libri përfundon me ciklin "Theshtunat". Pas gjithë rrugëtimit poetik, autorja arrin në përfundimin se jo çdo përvojë mund të shprehet plotësisht. Disa gjëra mbeten përgjithmonë në kufirin ndërmjet fjalës dhe heshtjes. Pikërisht aty lind poezia më e mirë. Ky raport ndërmjet fjalës dhe heshtjes është një nga shtyllat mbi të cilat ndërtohet "Grue prej zjermi". Heshtja nuk është mungesë e komunikimit; ajo është vazhdimi i tij. Shpesh lexuesi ka ndjesinë se poezitë nuk mbarojnë në fund të faqes, por vazhdojnë të rezonojnë edhe pasi libri mbyllet. Kjo është një nga shenjat më të sigurta të një poezie që nuk jeton vetëm gjatë leximit, por mbetet gjatë në vetëdijen e lexuesit.

Nëse do të duhej të veçoja një poezi që e përmbledh frymën e të gjithë këtij vëllimi, pa dyshim do të ishte "Grue prej zjermi", poezia që i jep edhe titullin librit. Në traditën poetike shqiptare figura e gruas është ndërtuar shpesh si simbol i sakrificës, i dhembjes, i amësisë ose i pritjes. Donika Dabishevcu nuk e mohon këtë traditë, por nuk mbetet brenda saj. Gruaja e saj nuk është vetëm ajo që pret, as vetëm ajo që duron. Ajo është qenie që digjet për të mos u shuar. Pikërisht këtu zjarri e humb kuptimin e zakonshëm të shkatërrimit dhe fiton një dimension krejt tjetër. Ai bëhet metaforë e energjisë së brendshme, e pasionit, e qëndresës dhe e aftësisë për t'u ringritur.

Në këtë kuptim, "Grue prej zjermi" nuk është poezi që flet vetëm për gruan. Ajo flet për njeriun që kalon nëpër sprova dhe arrin të mos e humbasë vetveten. Zjarri nuk e djeg identitetin; e pastron atë. Ai nuk e shkatërron qenien; e kalit. Kjo është arsyeja pse titulli i librit nuk duhet parë si një metaforë dekorative, por si boshti simbolik mbi të cilin ndërtohet i gjithë vëllimi.

Po aq domethënëse është edhe poezia "E lirë", e cila, sipas meje, nuk është vetëm mbyllja e ciklit të fundit, por edhe mbyllja filozofike e gjithë rrugëtimit poetik. Liria që shfaqet këtu nuk është një fitore spektakolare dhe as një çlirim i jashtëm. Ajo është një gjendje e fituar pas shumë përballjesh me vetveten. Pas dashurisë, mungesës, kujtesës, pritjes dhe heshtjes, poetja arrin në një pikë

ku liria nuk varet më nga prania ose mungesa e tjetrit. Ajo lind nga pajtimi me veten. Pikërisht ky është një nga përfundimet më të bukura artistike të këtij libri.

Në planin gjuhësor, Donika Dabishevcu vazhdon t'i qëndrojë besnike gegërishtes. Mirëpo, do të ishte gabim ta shihnim këtë zgjedhje vetëm si çështje dialektore. Gegnishtja në poezinë e saj nuk është as nostalgji dhe as ornament. Ajo është vetë mënyra e të menduarit poetik. Ritmi i vargut, muzikaliteti i ligjëritimit dhe ngarkesa emocionale burojnë natyrshëm prej saj. Për këtë arsye lexuesi nuk ka ndjesinë se autorja po kërkon efekte gjuhësore; gjuha rrjedh si pjesë organike e përvojës poetike.

Kjo vërehet sidomos në përdorimin e fjalëve të shkurtra, të ndërprerjeve të befta dhe të ritmit të kursyer. Poezitë nuk mbështeten mbi fjali të gjata dhe as mbi shpjegime të tepërta. Donika Dabishevcu i beson fuqisë së fjalës së vetme. Ka raste kur një fjalë, e vendosur në vendin e duhur, mban peshën që në një tekst tjetër do ta mbante një paragraf i tërë. Kjo ekonomi e ligjëritimit është një nga cilësitë më të dukshme të pjekurisë së saj poetike.

Një tjetër aspekt që meriton vëmendje është mënyra se si ndërtohet arkitektura e librit. Sot nuk janë të pakta vëllimet poetike që ngajnë më tepër me përmbledhje tekstesh të shkruara në kohë të ndryshme, pa një lidhje të brendshme mes tyre. "Grue prej zjermi" nuk i përket kësaj natyre. Që nga faqja e parë deri te e fundit ndihet se poezitë komunikojnë me njëra-tjetrën. Motivet e syrit, trupit, natës, ëndrrës, zjarrit, fjalës dhe heshtjes rikthehen vazhdimisht, por jo si përsëritje. Çdo rikthim u shton atyre një kuptim të ri. Kështu krijohet një rrjet simbolesh që e mban librin të bashkuar dhe i jep atij identitet të qartë estetik.

Në këtë pikë bëhet e natyrshme të shihet edhe vendi që zë ky vëllim në krijimtarinë poetike të Donika Dabishevcit. Tri librat e saj të fundit nuk lexohen si vepra të shkëputura, por si tri nyje të një procesi të vetëm krijues. Në "Kam me ardhë si deka", qendra e universit poetik është dashuria, e jetuar si pasion, zjarr, trup dhe përmbysje e çdo norme. Në "E gjithkohshmjia Andërr", poezia zhvendoset drejt traumës kolektive, duke e shndërruar luftën në përvojë ontologjike të njeriut. Ndërsa "Grue prej zjermi" i rikthehet dashurisë, por tashmë nga një lartësi tjetër artistike e ekzistenciale: ajo nuk është më vetëm marrëdhënie mes dy qenieve, por hapësirë ku sprovohen identiteti, liria, trupi, kujtesa dhe vetë kuptimi i qenies.

Poezi / Sokol OLLDASHI

TË DIELËN

Do të shkoj në varreza të dielën
pa dalë dielli ende në ndajnatë
s'do ta zgjoj jo rojën syfjetur
qetësisht do ta mbyll portën prapë

Do të eci i heshtur ndër varre
në mes emrash që të shumtën s'i njoh
pak vend bosh do gjej të ngul kryqin
në dheun nga shirat bërë llohë

Do të ndez më pas një qiri
një cigare me qiririn të ndez
e paketën nën plis do ta fsheh
që ta pi pasi të vdes.

E do të ik.

HISTORI POPUJSH

Statuja prej shekujsh ecin në varg
tutje- tëhu, përsiatin pa fund
kur dielli majemalit i thotë - Mirëmëngjes
kur errësira ditën përhumbe.

Vriten, gjakosen e bëhen me baltë
me tymin e hënës koha i zverdh
jargaviten më pas nga lodhja e ecjes
e rruga nga kujtesa i zvjerdh

Thyhen e plasin, humbasin gjymtyrët
por aspak vargun s'prishin ato
mbi copat e vdekura të tjerat shkelin
dhe thonë - ka qenë statujë e bukur kjo.

VARRIN S'TA DI

Varrin s'ta di
di ku të humba
si
pse

Varrin s'ta di
s'di ç'kuadrat është, ç'rresht
s'di në ka lule anash
a është i shkretë

Varrin s'ta di
s'di ç'dhë është
ç'krimba rriten në të
s'di në bën ngricë acar
apo vapa brenda ju zë.

S'di në fryn flladi i valëve
a tufani i malit thëllim
ne ke miq të mirë aty poshtë
a krejt vetëm e thyen mërzinë

Varrin s'ta di
kam frikë të vij
kam frikë
trokitjet e hapave të njohur
do të ta prishnin të ëmblin gjumë

E do të doje të ngjiteshe lart
larg, diku me mua të vije
të pije një kafe të hidhur
ndoshta një birrë nën një hije
e s'do të mundje

Varrin s'ta di
s'di ç'kuadrat është, ç'rresht
nëse ka lule anash
a është i shkretë.

GJARPRI

Më tremb lëkura e zhveshur e gjarprit
e lënë pas një trungu peme
ai është ende i gjallë

Një ditë do ta gjejmë në shtrat
do të jetë i tmerrshëm
kafshimi.

Më tremb lëkura e zhveshur e gjarprit
me tmerrojnë njerëzit
me qetësinë e tyre
idiote.

ORËT KANË MBETUR

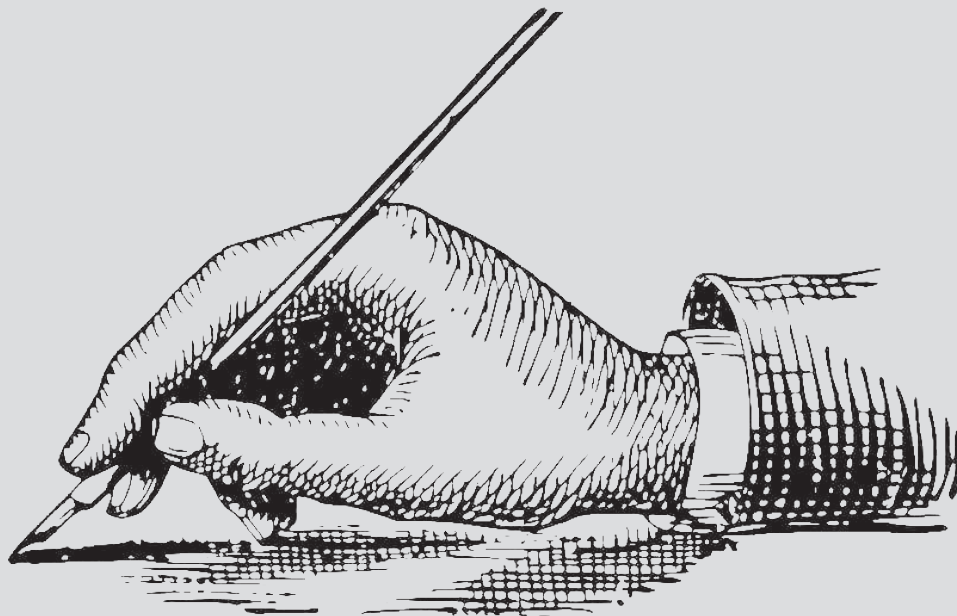
Orët kanë mbetur
që ditën që unë vdiqa

Hija e lavjerrësit

prej shekujsh e palëvizshme
shtrihet mbi kalendarin
prej nga ku fletët janë grisur

Ka mbetur
veç kartoní i bardhë i zhgënjimit
i bardhë
si çarçafët e një krevati të rrëmuqshëm
të palëvizur që nga dita
e Dashurisë

Orët kanë mbetur
që kur s'je më ti.

LOJA

Autoambulanca u largua me shpejtësi. Brenda ishin një mjek, dy infermierë dhe një paciente e lidhur paq pas shtratit. I kishin bërë qetësues dhe vajza ishte e trullosur. Ishte 26 vjeç, piktoe. Jetonte me prindërit, i ati alkoolist, e ëma noprane e nursëze sa më s'ka. Jeta e saj ishte një rutinë e mërzitshme, një qerthull i mbyllur nga i cili s'po dilte dot.

Kështu kishte ndodhur që ajo të krijonte miqtë e saj imagjinarë. Nuk kishte as miq, as shokë të vërtetë. Komunikimi në shtëpi ose mungonte ose kur ishte, ishte me tone të larta, fjalë të ashpra, të rënda. Çdo ditë që kalonte ajo ndiente se po mbytej. Ajri bëhej i rëndë, koka i gumëzhinte, ngjyrat që ishin i vetmi ngushëllim ia trazonin shpirtin. Pikturonte njerëz, kafshë në kafaz, det të trazuar. I shihte punimet e saj, dhe në grykë i mblidhej një lëmsh i zjarrtë që e torturonte pa mëshirë. Pasi ngopej së vëzhguari, ia kryste vajit. Çlirohej disi. Më lehtë, më qetë ndihej. E gatshme të priste miqtë imagjinarë teksa i shfaqeshin në dhomën e vogël. Djem e vajza, të njohur, shokë shkolle, fqinj të lagjes së vjetër, i rreshtoheshin para syve duke i shpalosur jetën e tyre. Secili kishte një profesion, disa kishin krijuar familje, disa kërkonin dashurinë, të tjerë kishin emigruar. Ajo i shihte, fliste me ta, analizonte jetën e tyre. Dhe ndihej aq keq. Aq e mjerë, aq dështake. Ajo nuk e kishte gjetur ende vendin e saj në këtë botë. Ajo ende nga dhoma në dhomë, ëndërronte gjëra të mëdha, shpikte histori me fund të lumtur, pikturonte pafund por kur entuziazmi zbehej kthjellohej e shihte se ishte në të njëjtin vend, e vetme, pa ndihmë, pa miq pa kurrëgjë. E atëherë shuhej drita e shpirtit dhe vendin e saj e zinte dëshpërimi, errësira e paskaj. Një pasdite korriku, i ati, i dehur aq sa nuk mbante më, e gjeti vajzën të drejtuar me sytë nga muri tek fliste me dikë. Pija e ndihu babanë të shihte dhe ai "personin" me të cilin fliste vajza. Dhe nisi kështu një bisedë tavoline mes babës, bijës dhe personit imagjinar. Vajza tek shihte të atin që drejtohej nga muri dhe mirëseardhte mikun, u shkreh në të qeshura. Nuk mbante mend të kishte qeshur ndonjëherë aq shumë. Edhe i ati nuk ngurroi ta shoqëronte. Ajo pasdite vere kaloi me të qeshura dhe me një ndjesi lehtësimi për piktoen.

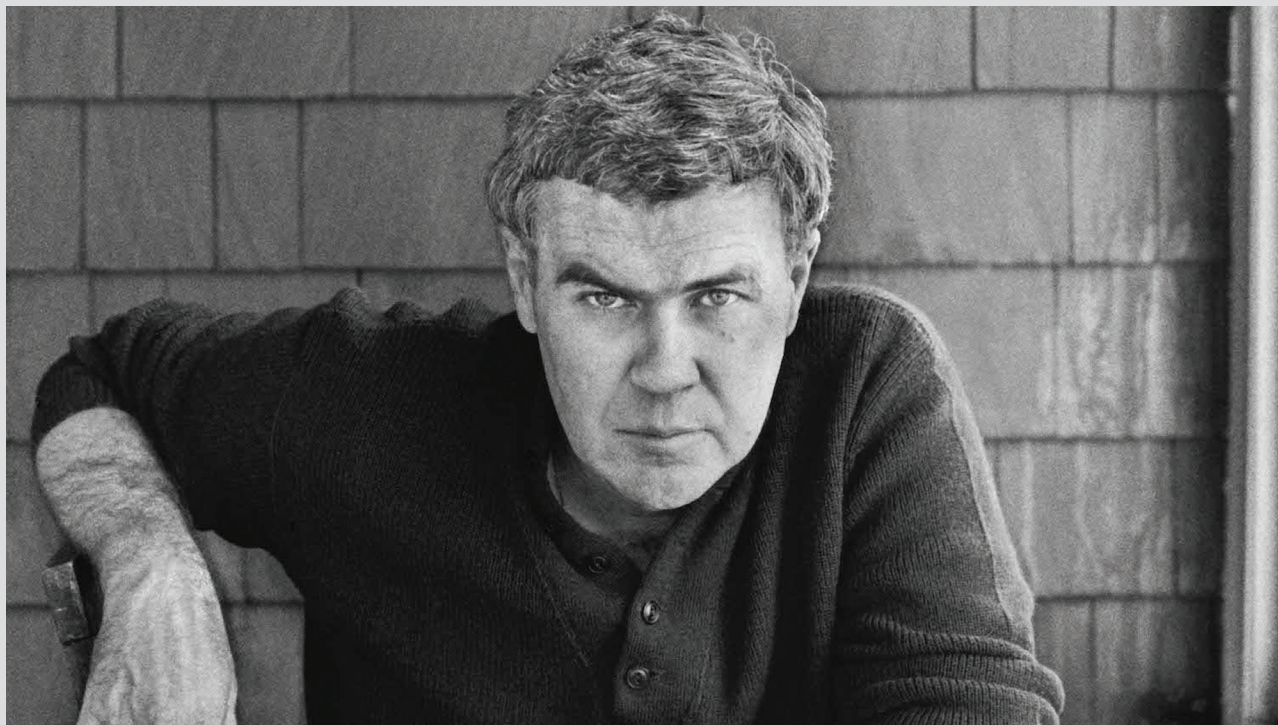
Ajo nuk e tori gjatë, por filloi ta bënte si lojë bashkëbisedimin me personat që i shfaqeshin. Sapo hapej dera dhe ia behte babai, ajo shihte nëse ai kishte pirë, çka ndodhte shumë shpesh. Atëherë vajza, rimmerre bisedën me miqtë imagjinarë. Kështu edhe babai futej në lojë, pasi i dehur siç ishte mendonte se kishin ardhur miq. "Loja" zgjati deri ditën kur e ëma zbuloi se babë e bijë silleshin sikur në shtëpi të kishin ardhur njerëz. Fillimisht e hutuar, ajo kërkoi të dinte se me kë po flisnin ata. Vajza e gjeti shpejt përgjigjen. Ajo shfaqësoi veten duke thënë se ishte i ati ai që për shkak të dehjes i dukej se kishin ardhur miq. Ajo thjesht po i shkonte pas avazit, se helbete, i pirë. E ëma e besoi këtë shpjegim dhe e la me kaq. Mirëpo, nuk kaloi shumë dhe ajo zbuloi se në fakt ishte e bija që shihte njerëz nëpër shtëpi, që bisedonte me ta. Kjo gjë e alarmoi dhe një ditë u ul seriozisht për ta pyetur. Por vajza këmbëngulte se nënësi kishin bërë veshët. Ajo nuk fliste me askënd. Atëherë, nëna vendosi ta ruante. Të shtunën paradite, mori çantën e pazarit dhe pasi i la nja dy porosi vajzës, u largua për në treg. Vajza duke e ditur rutinën e së ëmës e fjeti mendjen se për dy orë do të ishte vetëm. E kështu nisi ritin e saj. Me mendje zgjodhi cilin nga të njohurit do të sillte aty, në follenë e vet. Mendja e çoi te një shok shkolle, të cilit i kishin ecur punët mbroth. E pa me sytë e mendjes, tek vinte drejt kafenesë, ku vite më parë ishin ulur të dy. Koha ishte e shkuar, edhe vendi po ashtu, por ai dhe ajo ishte në të tashmen. Nisi ti tregonte për pikturat, jetën e saj, ëndrrat, vetminë. E ndërsa fliste me mikun harroi kohën, vendin, gjithçka që e rrethonte. Duke folur për një nga ëndrrat e saj, kështu e gjeti e ëma. E drejtuar e gjitha kah muri, duke gjestikulluar me duar, me zërin melodioz, ajo po i rrëfente një personi të padukshëm një dëshirë. E ëma kish mbetur e pagojë, në prag të derës,

me sytë sa tek e bija e sa tek muri. Mendohej të kuptonte se me cilin po fliste vajza. Çfarë shihte e bija që ajo nuk arrinte ta shihte? E trembur, e hutuar, gruaja nuk e mbajti dot klithmën ashtu siç nuk mbajti nxitimin për të telefonuar urgjencën. Vajza kur pa se u zu mat nga nëna nuk i mbajti dot lotët. Por më shumë sesa lotët nuk mbajti dot nervat kur dëgjoi sirenën e ambulancës tek gjëmonte poshtë pallatit. Të thirrurat e saj mbushnin metrat katrorë të shtëpisë. I përgjerohej së ëmës, stafit mjekësor që mos ta merrnin. Nuk kishte asgjë që nuk shkonte. Ishte vetëm një lojë. Një lojë që të mos ndihej e vetmuar.

Kisha hapur derën, ashtu si dhe fqinjët ngjitur sapo dëgjova britmat e vajzës. Mendja më shkoi te burri pijanec, por ai nuk kishte lidhje kësaj here. Kalova pragun e shtëpisë fqinje bash në çastin kur infermieri po i bënte një qetësues vajzës. Veshi më kapi fjalët e saj të thjeshta: "Ishte vetëm një lojë. E shpika për të mundur vetminë." Askush nuk ia vuri veshin. Shoferi ndezi sirenën dhe u vu për rrugë. Drejtimi merrej mend, spitali psikiatrik. E ndoqa me sy largimin e piktores deri kur ambulanca humbi në kthesën e parë. Së largu dëgjohej ende britma e sirenës.

Poezi / Raymond CARVER

TI NUK E DI SE Ç'ËSHTË DASHURIA

(Një mbrëmje me Charles Bukowskin)

Ti nuk e di se ç'është dashuria tha Bukowski
Jam 51 vjeç shikomë
Jam i dashuruar në këtë zogëz
E kam hëngër keq ama edhe asaj po i pëlqen
Paj çdo gjë është në rregull o njeri kështu edhe do
të duhej të ishte
Iu hyj në gjak dhe ato s'mund të më përzenë
Bëjnë çmos që të ikin prej meje
ama prapë se prapë më kthehen
Që të gjitha më kthehen përpos
njërës që e kam varrosur
kam qarë për të
ama qaja kollaj atyre ditëve
Mos më lejo të futem në gjëra të sërta o njeri
Se atëherë bëhem i keq
Do të mund rrija ulur këtu e të pija birra
me ju hipitë gjithë natën e lume
Do të mund të pija më shumë se dhjetë litra të
kësaj birre
Dhe s'ma lë shenjë bash sikur uji
Ama lermë të futem në gjëra të sërta
Dhe do t'ia nis t'i hedh njerëzit nga dritarja
Do t'i hedh të gjithë nga dritarja

Këtë e kam bërë edhe më parë
Ama ti nuk e di se ç'është dashuria
Ti nuk e di ngase kurrë nuk
ke qenë i dashuruar është aq thjeshtë
E kam këtë zogëz e sheh është e bukur
Ajo më thërret Bukowski
Bukowski thotë ajo me zë të ulët
e unë i them Çka
Ama ti nuk e di se ç'është dashuria
Unë po të tregoj se ç'është
ama ti s'po dëgjon
Asnjëri prej jush në këtë sallë
s'do të mund ta njihte dashurinë sikur ajo të ngri-
tej
dhe t'ua fuste shqelm bythëve
kujtoja se të lexuarit e poezisë para publikut ishte
pretekst
Shiko unë jam 51 vjeç dhe e di këtë punë goxha
mirë
E di se ato gjëra bëhen sa për sy e faqe
ama i pata thënë vetes Bukowski
edhe të vdekurit urie është pretekst
Prandaj ja ku je dhe asgjë s'është si do të duhej të
ishte
ai shoku si e pat emrin Galway Kinnell
E kam parë fotografinë e tij në një magazinë
Kishte surrat të bukur
por ai është profesor
O zot a mund ta paramendosh

Ama edhe ti je profesor
Tash veç po të fyej
Jo nuk kam dëgjuar gjë për të
dhe as nga ai
Që të gjithë janë termite
Ndoshta egoja e bën të veten dhe më nuk lexoj aq
ama *këta njerëz që ndërtojnë*
reputacion mbi katër apo pesë libra
janë termite
Bukowski thotë ajo
Përse dëgjon muzikë klasike gjithë ditën e lume
A mund ta dëgjosh atë si e thotë këtë
Bukowski përse dëgjon muzikë klasike gjithë
ditën e lume
Kjo të befason apo jo
Ty s'të shkon mendja se një bastard i pagdhendur
bash si unë
do të mund të dëgjonte muzikë klasike gjithë
ditën e lume
Brahmsin Rachmaninoffin Bartokun Telemanin
Epo në pidh të s'amës s'do të mund të shkruaja
gjë këtu lart
Këtu është tepër qetë ka shumë drunj
Mua më pëlqen qyteti është vend bash për mua
E lëshoj muzikën klasike për çdo mëngjes
dhe ulem pranë makinës sime të shkrimit
E ndez një puro dhe e pi kësisoj a e sheh
dhe them Bukowski ti je njeri fatbardhë
Bukowski ke kaluar nëpër të gjitha
dhe je njeri fatbardhë
dhe tymi i kaltër noton nëpër tavolinë
dhe shikoj nga dritarja në Delongpre Avenue
dhe shoh njerëzit duke ecur poshtë lart trotuarit
dhe pufoj puron kësisoj
dhe pastaj e lë puron në shpuzore kësisoj
dhe marr frymë thellë
dhe *zë të shkruaj*
Bukowski kjo është jetë se jo mahi them
mirë është të jesh i varfër mirë është të kesh
hemorroide
mirë është të jesh i dashuruar
Ama ti nuk e di se si është
Ti nuk e di se si është të jesh i dashuruar
Po të mund ta shihnit atë do ta kishit të qartë se
për çfarë e kam fjalën
Ajo kujtonte se do të vij këtu e do të çbendem
Ajo bash mirë e dinte
Ajo më tha se e dinte
Mutsihane jam 51 vjeç e ajo sall 25 vjeç
dhe ne jemi të dashuruar dhe ajo është xhelozë
O zot sa mirë është
ajo tha se do të mi nxjerrë sytë po qe se vij këtu
dhe çbendem

Ja pra se ç'është dashuria për ty
Çka di ndonjëri prej jush rreth kësaj pune
Lermëni t'ju them diç
Kam takuar njerëz në burg që kishin më shumë
stil
se sa njerëzit që sillen nëpër kolegje
dhe *që ndjekin të lexuarit e poezisë para publikut*
Ata janë gjakpirës që vijnë të shohin
nëse çorapat e poetit janë të ndyra
ose *nëse i vie erë e keqe nën sqetulla*
Besomë nuk do t'i zhgënjej
Ama dua që këtë ta mbash mend
sonte është sall një poet në këtë sallë
sonte është sall një poet në këtë qytet
sonte ndoshta i vetmi has poet në këtë shtet
jam bash unë
Cili mes jush ka lidhje me jetën
Cili mes jush ka lidhje me ndonjë gjë
Cili prej jush ka qenë i përzënë nga puna
apo e ka rrahur gruan e vet
apo ka qenë i rrahur nga gruaja e vet
Më kanë përzënë pesë herë nga Sears dhe Roebuck
Më përzinin dhe pastaj sërish më pranenin
Kam qenë magazinier tek ata kur isha 35 vjeç
dhe pastaj më burgosën ngase vidhja biskota
E di se si është kam qenë atje
Tash jam 51 vjeç dhe jam i dashuruar
Kjo zogëz thotë
Bukowski
e unë pyes Çka e ajo thotë
Kujtoj se je rrenc i madh
e unë i them shpirtkë ti më kupton
Ajo është e vetmja krijesë në botë
qoftë mashkull a femër
që do t'ia duroja një gjë të tillë
Ama ti nuk e di se ç'është dashuria
Në fund të gjitha m'u kthyen
secila prej tyre m'u kthye
përveç asaj për të cilën të kam treguar
atë *të cilën e kam futur në dhe*
Së bashku ishim shtatë vjet
Kishim zakon të pinim shumë
Në këtë sallë po i shoh disa skribomana ama
s'po e shoh asnjë poet
nuk jam i befasuar
Duhet të kesh qenë i dashuruar për të shkruar
poezi
dhe ti nuk e di se si është të jesh i dashuruar
dhe ky është halli yt
Më jep pak nga ajo gjë

Përktheu: Fadil BAJRAJ

"KUMBARI", I BIRI I VITOS

"The godfather" është një dramë e mirëfilltë psikologjike mbi traumën e fëmijërisë dhe pasojat e saj afatgjata

Agron ISLAMI

Trilogjia *THE GODFATHER*, një kryevepër e Francis Coppolas, shpesh trajtohet si një film për mafinë, por në të vërtetë ajo është një dramë e mirëfilltë psikologjike mbi traumën e fëmijërisë dhe pasojat e saj afatgjata.

Vito Corleone ishte vetëm nëntë vjeç kur Don Ciccio, një udhëheqës lokal i mafisë në Sicili, i vrau babanë, Antonio Andolinin, një burrë i ndershëm që kundërshtonte t'i bindej. Më pas, vëllai i Vitos, Paolo, betohet për hakmarrje, por edhe ai shpejt vritet nga njerëzit e Don Ciccios gjatë varrimit të babait.

E dëshpëruar, nëna e Vitos i përgjërohet Don Ciccios që t'i kursejë jetën djalit të saj të vogël, duke pohuar pafuqinë dhe pafajësinë e tij. Megjithatë, ai kundërshton egërsisht dhe e vret të ëmën mu para syve të Vitos. Kjo përvojë traumatike lë gjurmë të thella dhe të pashlyeshme në psikikën e tij.

Pavarësisht kësaj, Vito arrin të ikë. Një familje nga Corleone, nga respekti dhe nderimi për Antonio Andolinin, e fsheh Viton e vogël dhe më pas e nis fshehurazi me anije bashkë me refugjatët e tjerë drejt Nju-Jorkut (New York). Atje, ai fillon të punojë në një dyqan dhe rritet duke u përballur me jetën e vështirë të emigrantit.

Një ditë, Vito ndeshet me Don Fanuccin, një italo-amerikan i njohur si "Dora e zezë" që shantazhon dhe plaçkit bashkësinë. Vito ndjen rikthimin e pavetëdijshëm të hijes së traumës së fëmijërisë dhe vret Don Fanuccin (si një projekcion i traumës) para derës së apartamentit të tij, duke u hakmarrë, kështu, ndaj figurës së "Ciccios" dhe duke përmbushur ndjenjën e munguar të pazotësisë që nuk e pati si fëmijë kur ishte në Corleone.

A do të ishte më tej Don Vito bosi i dinastisë së mafisë në New York "The Godfather"-i po të mos ishte e kaluara e tij ngjethëse? A ishte veprimtaria e tij thjesht një hidhërim ndaj botës, një hakmarrje ndaj "Don Ciccios" që ende nuk "vdiq" në pavetëdijen e tij?

Vetë Vito, tani si "Kumbar", e provon këtë ndikim të brendshëm psikologjik në skenën e famshme të kopshtit, ku i thotë djalit të tij, Michael-it:

"Unë kurrë nuk e dëshirova këtë për ty. Kam punuar gjithë jetën time, dhe nuk kërkoj falje për këtë, për t'u kujdesur për familjen time. Dhe refuzova të isha një budalla që kërcen sipas fijeve që tërhiqnin ata peshqit e mëdhenj. Nuk kërkoj falje, kjo është jeta ime. Por mendoja se, kur të të vinte koha ty, ti do të ishe ai që do t'i mbante fijet në dorë."

Prof Dr Freud ka shkruar: "Fëmija është babai i të rriturit."

NUMRI I ARDHSHËM MË 15 SHTATOR

HEJZA

Kryeredaktor i Hejzës: **Avni Halimi** (avni65halimi@gmail.com)

Editon Produksioni **TAKAT STUDIOS**

Rruga e Kaçanikut nr.208, Shkup, 1000